LJUBIŠA DESPOTOVIĆ

POLITIČKI MITOVI I IDEOLOGIJE

КАЙРОС
SREMSKI KARLOVCI

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
"ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ"
СТАРА ПАЗОВА

СИГН. 323
ИНВ.БР. 67001

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
"ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ"
СТАРА ПАЗОВА

UVOD:

Politički mitovi u službi ideologije

Istraživanje mitoloških područja društvene svesti i kulturoloških obrazaca natopljenih mitskim sadržajima uvek je predstavljalo zanimljiv naučni angažman, ali i zahtevan istraživački napor pronicanja u žilavo i otporno tkivo mitoloških predstava i obrazaca. Taj napor je osobito težak kada se istražuje područje *političke mitologije*, jer je on, po svojim vitalističkim i egzistencijalnim kapacitetima, "večno" živa i aktivna predstava o nama samima, o našoj kolektivnoj sudbini, mestu na svetskoj istorijskoj pozornici identiteta, istorijskom zadatku i religijskoj misiji koju treba da izvršimo, o "svetosti" prostora koji treba da sačuvamo, o opasnom neprijatelju koji nam preti, i mnogo drugih, manje ili više opštih mesta u političkoj mitologiji svakog naroda (nacije). Za razliku od mitova teogonijskog, kosmogonijskog ili antropološkog karaktera, koji tematizuju božansku, kosmološku ili antropološku dimenziju ljudskog postojanja, politički mitovi nastoje da oblikuju vrednosni sistem i sistem uverenja ljudi, njihovu percepciju političkog poretka, društvenih odnosa koji u njemu vladaju, karaktera države, političkog autoriteta, hijerarhije moći, prirode političke vlasti, pripadnosti nacionalnom identitetu i sl. Politički mitovi imaju naročito važnu ulogu u stvaranju političke podloge kojom se osmišljavaju osnove nastanka i osnivanja jedne političke zajednice. Ti tzv. *osnivački mitovi* postaju tako nezaobilazan segment svesti o konstituisanju svakog nacionalnog političkog poretka, bez obzira na njegovu veličinu i karakter. "U slojevitoj strukturi političke kulture i kulture uopšte, mitovi su osnovna podloga, a prototip političkih mitova su tzv. osnivački mitovi, tj. mitovi o poreklu i postanku određene države i političke zajednice. Bez osnivačkih mitova nijedna politička kultura nije dovršena, niti sama država može biti ideološki i, sa stanovišta uverenja njenih pripadnika, čvršće utemeljena." (M. Matić, 1998.; 103)

Naučno istraživanje političke mitologije mora da pođe od potrebe da istraži i ukaže na poziciju *političke ideologije* koja stoji iza političkih mitova (naročito je to važno danas u modernom vremenu, kada je značaj političkih ideologija postao tako veliki, a posledice njihove praktične delatnosti u mnogo slučajeva poražavajuće), njenu potrebu da vlastitu percepciju političke stvarnosti gradi i "obogaćuje" mitološkim predstavama, a svoje ideološke poruke učini pristupačnim većem broju političkih konzumenata, stvarajući lažnu predstavu da su im novi ideološki sadržaji već poznati i prihvatljivi. Često se iza religijskih fenomena naziru skriveni ideološki sadržaji, koji na prvi pogled izgledaju benigni i udaljeni od sfere ideoloških obračuna. "Ako celu stvar posmatramo iz istorijske perspektive dvadesetog veka, kao veka ideoloških ratova, možemo reći da je "čudo" u Međugorju podsticalo i hrvatski nacionalizam i antikomunističku borbu. Ono se pojavilo ubrzo posle Titove smrti, na području koje je bilo uporište antikomunista i etnonacionalista, pristalica sila Osovine iz vremena Drugog svetskog rata." (V. Perica, 2006., 1; 263)

Naše istraživanje političkih mitova na prostoru bivše Jugoslavije, osobito onih koja se tiču srpske političke mitologizacije, nastojaće da ukaže na onu dimenziju političkih mitova koja u svojoj (manipulativnoj) suštini više nastoji da *iskrivi* nego da *sakrije* neke važne činjenice iz političke stvarnosti, a naročito iz političke istorije Srba. Ali i funkciju političkih mitova koju je uočio Ernst Kasirer, a koja se tiče njihove pragmatičke uloge da učvršćuju društvenu solidarnost, stabilizuju jednu zajednicu, pogotovo težeći da uspostave njen pokidani istorijski i državni kontinuitet, što je za Srbe bio težak i konstantan politički zadatak više generacija unazad. Takođe, "Kasirer (Cassirer) u svojoj analizi tehnike modernih političkih mitova jasno ukazuje na činjenicu da politički mitovi nisu plodovi uobrazilje koji rastu slobodno. To su veštački proizvodi koje su stvorile veoma vešte i lukave zanatlije..." (M. Matić, 1998.; 105)

Ukazaćemo i na zavodljivu dimenziju političke mitologije, koja sa lakoćom uspostavlja gotovo lični odnos *mita i konzumenta*, na njegovu emotivnu dimenziju, koja mitološko mišljenje čini maštovitim i pitkim, za razliku od stroge forme i suvoparne discipline racionalnog mišljenja. Na svu dramaturgiju koju u sebi nosi mitska priča, na simplifikovanu predstavu o sukobu *dobra* (mi) i *zla* (drugi), *reda* (poredak) i *haosa* (opozicija), *božanskih* (vlastita religijsko-konfesionalna forma) i *demonskih sila* (druge religijsko-konfesionalne forme*), prijatelja (*istomišljenici*) i neprijatelja (*neistomišljenici*)* u politici. "O tome najbolje svedoči činjenica da se upotreba mita u ideološko-političkoj sferi i danas pokazuje kao jedno od najpostojanijih sredstava funkcionalizacije i instrumentalizacije ljudskog ponašanja. Mit se ovde može stalno menjati, preobražavati i prilagođavati, a da baš zbog toga ostane isti, večan. " (M. Tripković 2006.; 277)

Za sociologe, istoričare, politikologe i antropologe mit je skoro uvek priča o prošlosti. Nedovoljno precizna i tačna, ali usklađena sa potrebama današnjice koju tumači, osmišljava, nadograđuje i čini prijemčivom. Mit je pripovest o tome kako je ta stvarnost nastala, zašto je baš ona važna za naše živote i zašto treba da je prihvatimo kao vlastitu. Politički mit je sve nabrojano, ali još i više od toga: on je izmaštana nadogradnja, neobjektivna i netačna opservacija stvarnosti, ali i prošlosti. *Mit je, parafraziraćemo F. Firea, kontaminacija prošlosti potrebama naše stvarnosti*, ali istovremeno i doterana vizija današnjice slikama iz "herojske" prošlosti. "Duboko u čoveku ostaje nostalgija, sentimentalno sećanje o prošlom kao nečem izvesnom i proverenom, nečem što posredstvom memorabilne selekcije postaje prijatnije i privlačnije nego što je objektivno bilo. Otuda stare predstave, slike i osećanja lako oživljavaju i u novim uslovima. U novom se traži poznato, prepoznaje se već iskušeno, da bi se bar na virtuelnom planu ublažili stresovi društvenih kriza i radikalnih promena." (Z. Slavujević, 1986.; 40) Kao i religijski mitovi, politički mitovi, takođe, imaju jednu karakteristiku *fluidnosti* – nestalnosti, promenljivosti, prilagodljivosti; njihova forma je neodređena, a sadržaj podložan promenama. Ono što im je relativno stabilna karakteristika je funkcionalna uklopivost, sposobnost da očuvaju svoju upotrebljivost i aktuelnost. Ni unutrašnja značenjska protivrečnost i nekoherentnost ne može da naškodi njihovoj uverljivosti. "Čak ni tema zavere nema isključivo negativan predznak: jer sveto zavereništvo predstavlja protivtežu demonskoj uroti. Ako postoje preteće sile mraka, postoji i tama koja je zaštitnička. Sinovi svetla često biraju noć da bi vodili svoju borbu. Na zaveru kao da se jedino može odgovoriti – drugom zaverom. " (R. Žirarde, 2000.; 17)

Saznanje o upotrebi i zloupotrebi religijskih mitova za potrebe režimskih nacionalizama na prostoru bivše SFRJ postalo je gotovo opšte mesto u društvenoj nauci. Treba, ipak, istaći i tu vezu (činjenicu), jer ona je u velikoj meri korišćena u dnevnopolitičke svrhe, često i u simboličkoj ravni, kao deo propagandnog rata u domenu umetnosti i kulture (film, muzika, slikarstvo i sl.). "Posle pobede na izborima 1990. godine nacionalistički režim u Hrvatskoj eksploatisao je popularnost međugorskog kulta. Godine 1995. snimljen je film *Gospa,* u hrvatsko-američkoj koprodukciji, koji je režirao Jakov Sedlar, zvanični propagator režima u Hrvatskoj. (...) U filmu su Hrvati predstavljeni kao pobožni i miroljubivi katolici, željni da se priključe zapadnom demokratskom svetu, ali ih u tome sprečavaju pravoslavni Srbi i komunisti." (V. Perica, 2006.; 1:279-280)

Kolektivna strepnja zajednice nad svojom ugroženom egzistencijom nalazi se u dubinskim strukturama svake mitske predstave. Mitovi bujaju u nemirnim vremenima, kada istorijski događaji ubrzavaju, kada se raspada ne samo politički i ekonomski okvir života jedne političke zajednice, već i *ideologija* koja ju je držala na okupu i predstavljala, najčešće jedino vezivno tkivo koje prožima strukturu cele državne zajednice, nabreklu od sopstvenih protivrečnosti. Prostor bivše Jugoslavije bio je plodno tlo za razvoj i bitisanje raznolikih mitova. Bivša SFRJ bila je složena i protivrečna struktura – istorijski, kulturološki, religijski, konfesionalno, nacionalno, državno, pravno, ekonomski, politički, jezički i sl. – a ta činjenica je omogućila da *mitologizacija* nikada ne prestane; ako je nešto na ovim prostorima imalo svoj kontinuitet, onda je to svakako mitotvoračka (mitologijska) praksa, koja je hranila političke i kulturne razlike i održavala male zajednice "budnim i na okupu". I za vreme raspada (razbijanja) Jugoslavije, ali i posle njega, ovaj prostor je ostao *opterećen mitskom vizurom stvarnosti*; ona je u direktnoj srazmeri sa količinom deficita kojim su novonastale male zajednice opterećene. Deficita građanskog i političkog subjektiviteta, kontinuiteta pravno-političke državnosti, ekonomske razvijenosti, civilne i političke kulture, demokratskog pluralizma, vladavine prava, individualne perspektive identiteta, religijsko-konfesionalne tolerancije, nacionalne i kulturne trpeljivosti, lingvističko-jezičke izgrađenosti i sl. Zato su valjda i retki po-

kušaji *demistifikacije* vlastite političke stvarnosti, koji dolaze sa fazom elementarnog smirivanja inače trusnog političkog tla na ovim prostorima, završavali neslavno i bez vidljivih rezultata. Kao da svaki pokušaj racionalne demistifikacije aktuelne stvarnosti i političke prošlosti budi još žešće otpore i neke nove mitotvoračke procese. Na svaki takav pokušaj obrušava se lavina novih mitova, i kao da tome nema kraja. I pobede potrebuju mitove, a tek kako se oni dobro lepe za poraze i neutralisanje osećanja kolektivne krivice! Veza između nove nacionalne ideologije i starih političkih mitova ostaje tako neraskidiva. Ružna politička stvarnost patuljastih državica nastalih na prostoru bivše SFRJ proizvodi stalnu potrebu da mitologija obavi svoj deo nezamenljivog posla konsolidacije novih identiteta i homogenizacije nacije od neprijatelja koji preti. Tu je još i potreba za ulepšavanjem ružne ekonomske situacije i snošljivost jalovog čekanja u redu za prijem u lepšu budućnost evroatlantskih integracija.

1. POLITIČKI MITOVI, NACIONALIZAM, ANTINACIONALIZAM I DEMOKRATIJA NA PROSTORU BIVŠE JUGOSLAVIJE

a) Teror istorije i podeljena istoriografija

Na razvalinama bivše državne zajednice (SFRJ), paralelno sa razvojem i snažnim širenjem političke mitologije, tekao je drugi proces, koji bi se uslovno mogao nazvati *otvorenim terorom istorije*. U potrebi konsolidacije novonastalih državnih zajednica, a naročito njihovih sintetičkih identiteta, pokrenuti su opsežni radovi na polju nacionalne istoriografije. *Teror istorije ogleda se u prenaglašenom zadatku koji je istorijska nauka dobila – da ukoreni, utemelji, opravda i osmisli novi državno-nacionalni poredak, i uspostavi njegov što duži istorijski kontinuitet.*

Uloga istoriografske nauke u tom procesu trebalo je da bude upravo suprotna. "Priznavanje da se identitet jedne nacije prepliće sa sukobljenim identitetima nije više ograničeno na domen radikalnih istoričara. Javnost prihvata nacionalne identitete i kao izmišljene i kao realne. Politički, međutim, postoje ograničenja za to šta jedna grupa može legitimno da predstavi kao svoju istoriju i kulturu. Ova ograničenja postaju posebno značajna kada nacionalni ugled i drugi identiteti povrede teritoriju neke druge. Konsekventno, konkurentske istorijske povesti moraju da se usaglase o jednom ograničenom prostoru i o ograničenim resursima." (E. Barkan, 2007.; 18)

Podeljena istoriografija prosto se utrkivala da što pre i što bolje odradi nacionalni zadatak konsolidacije novog identiteta. Raštrkani po arhivama, istoričari i drugi društveni učenjaci tražili su onu građu ili one topose u bližoj ili daljoj prošlosti koji su morali da dokumentuju i potvrde novu istorijsku i političku stvarnost i oboje je nacionalističkim koloritom. "Da li treba posegnuti samo za notornom činjenicom, koju su već uočili savremeni sociolozi i politikolozi, da se "raskorenjene mase sta-

novništva" u siromašnim i nerazvijenim zemljama suočavaju sa "otvorenim terorom istorije", nemoćni da reše elementarne probleme ekonomskog i biološkog opstanka? Da li se i jugoslovensko društvo u svojoj krizi suočava sa istim problemom? Nije li i ono, u svom najvećem obimu, pritisnuto "terorom istorije", a istorijska nauka, i sama zahvaćena krizom i parohijalnim podelama, postaje nesposobna da adekvatno istraži, spozna i razotkrije zamke "terora istorije" i time pomogne jugoslovenskom društvu da pomoću novih saznanja vidi sebe u svetskoj istoriji XXI veka." (Đ. Stanković, 2004.; 7)

Baratanje *istorijskim poluistinama*, koje su zaodenute u formalnu disciplinu neke od društvenih nauka (istorija, politikologija, sociologija i sl.), nanosi veću štetu akademskoj i političkoj zajednici nego li govor zasnovan na potpuno lažnim iskazima. Laž se lako prepoznaje, raskrinkava i demantuje, od laži brzo odustaju i oni koji je tvore i oni koji je konzumiraju. Sa *poluistinama* je mnogo teže. Njihova površinska zavodljivost i prijemčivost čini da im se neizmerno veruje. A verovanje se, kao po pravilu, okreće pogrešnoj strani poluistine, onoj koja i stvara željeni privid istinitosti. U srpskoj istoriografiji, poslednje dve decenije naročito, konstituisao se jedan pseudonaučni krug samozvanih istoričara (u literaturi označeni kao "novoromantičari"), koji su na razvalinama *starog poretka* i na poljuljanoj svesti srpskog građanstva otpočeli intezivne procese mitotvorstva, falsifikujući i iskrivljujući srpsku političku prošlost, upodobljavajući je jednoj primitivnoj i agresivnoj slici srpske političke stvarnosti. "Veoma poguban učinak ovih istraživača, kojima je sve jasno, ogledao se i u tome da je istorijska svest srpskog naroda, izvanredno osetljiva i čak ranjiva u godinama raspada jednog poretka – sloma simbolično oličenog u rušenju Berlinskog zida 1989. godine – lagano sunovraćena u samozadovoljnost i opskurni nacionalizam." (R. Radić, 2005.; 12)

I kao što je isticao Žak le Gof, *vulgarizatori istorije* (i ne samo istorije) za svoj uspeh mogu da zahvale potrebi koju ljudi danas osećaju – *potrebi da uzmu učešća u kolektivnom pamćenju naroda kome pripadaju*. Ta potreba, ponekad iskazana i kao strast, posebno je povećana u vremenima velikih kriza ili ratova, kada su uzburkani duhovi nacija i njihova psihološka težnja za sigurnijim istorijskim utočištem – *herojska*

prošlost, na primer – koja nadahnjuje i krepi. "Shvativši istoriju kao destilat koji je istekao iz deseteračke narodne epike, kao amalgam dnevne politike i nacionalnih frustracija, kao nepregledan prostor za ispoljavanje "rodoljublja" i, s tim u vezi, sopstvene promocije, a naoružani narodnom doskočicom: "Što je babi milo, to joj se i snilo!" i lakomislenim uverenjem da su poslednjih sto godina svi "zvanični" srpski istoričari bili u zabludi, a samo oni, "novoromantičari", nisu, bučno i bezobzirno nahrupili su u prostor što ga je obrazovalo rušenje jednog sistema, koji je počeo vrtoglavo da se raspada, u vakuum nastao višedecenijskim potiskivanjem srpskog nacionalnog osećanja, u ime, pokazalo se, krhkog jugoslovenskog zajedništva." (isto, 17)

Istorijska prethodnica tzv. novoromantičara seže još u devetnaesti vek, u početno razdoblje srpskog romantizma, kako političkog tako i onog na planu istoriografije. To je vreme sukoba *kritičke istoriografije* (I. Ruvarac i Lj. Kovačević) sa romantizovanom i pseudonaučnom, može se čak reći i diletantskom predstavom srpske istorije, koja je imala svoje mesto u visokoškolskim institucijama i udžbenicima ondašnje Srbije. Nacionalni romantizam mladih srpskih liberala, školovanih na Zapadu (Beč, Budimpešta, Berlin, Lajpcig, Pariz, Bern, Ženeva, London i dr.), pun je političkih mitova. "Naime, u nastojanju da svet izmene u skladu sa svojim idejama, mladi liberali su istoriju uzimali kao moćno sredstvo narodnog prosvećivanja i stavili je u središte svoje ideologije." (isto, 46) Doprinos srpskih liberala srpskoj političkoj mitologiji nesumnjivo je značajan, a jedan od najpoznatijih političkih mitova koji su tzv. svetoandrejski liberali zastupali je *mit o srpskoj demokratičnosti*. O srpskom slobodarskom duhu koji je natopljen *predmodernim formama demokratije* (narodne skupštine, saborni duh, kolektivno odlučivanje, mobe, zadruge i sl.). Svetoandrejski liberali (misli se na prvi liberalni naraštaj devetnaestovekovne Srbije) nosili su još jednu važnu karakteristiku svog ideološkog i programskog delovanja: bili su ubeđeni srpski nacionalisti. Vera u prirodnu sklonost srpskog duha ka demokratiji i tradicijom utemeljenog samoupravnog etosa više je nego dominantna odrednica njihovih shvatanja. Liberalizam pod okriljem nacionalizma, bila bi kratka ali precizna odrednica njihove ideološke profilisanosti. (*Bez posezanja u ovaj segment nacionalne istorije Srba nije moguće*

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА "ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ" СТАРА ПАЗОВА

objasniti, na stručno korektan način, izdanke i pojave srpskog nacionalizma u dvadesetom veku.)

Srpski nacionalizam ima bitnu karakteristiku da je skoro ravnomerno zastupljen u gotovo svim političkim ideologijama (partijama) i danas. Liberalna, konzervativna, ali i socijalistička politička opcija danas u Srbiji ima u sebi integrisan ovaj devetnaestovekovni patriotski nacionalizam, i ispoljava ga od prilike do prilike, koketirajući sa njim i koristeći ga u dnevnopolitičke svrhe. On je često kamufliran patriotizmom i tradicionalizmom, katkad manipulativan i neiskren, te kod većeg broja političkih stranaka manifestno iskazan kao briga za nacionalne i državne interese Srbije.

Rođeni i odrasli u autonomnoj kneževini Srbiji, srpski liberali vaspitavani su na narodnim pesmama i epskoj tradiciji. Srpska vezanost za *epsku tradiciju* aktuelizovana je i u vremenima ratne drame na prostoru bivše Jugoslavije. "Sumorna stvarnost rata preobražavana je kako bi se usaglasila s epskim narativima, a učesnici i događaji "montirani" su u skladu s logikom mita." (G. Dejzings, 2005.; 260) Herojska prošlost bila je prošarana vrednostima srpskog demokratskog duha. Srpski liberalni pokret je prevashodno bio nacionalan, a liberalne ideje samo su prilagođavane njegovim nacionalnim predstavama. Opijeni do misticizma verom i nadom u prirodnu dobrotu srpskog naroda, oni mu pristupaju skoro brižno, ali i tako ponosito kao što to svojoj deci čine zaneseni roditelji. Veliki srpski naučnik, Slobodan Jovanović, često je isticao ovu političku crtu srpskih liberala. "U narodnoj skupštini liberali nisu gledali demokratsku ustanovu, političko predstavništvo naroda u kome narod preko svojih predstavnika iznosi svoje želje, potrebe i interese, *već, pre svega, jednu nacionalnu, tradicionalnu instituciju, koja je, po njima, imanentna karakteru i mentalitetu srpskog naroda.*" (podvukao Lj. D.) (S. Jovanović, 1990.; 208)

Liberali su verovali da narodna uverenja i verovanja, odnosno politički i socijalni mentalitet srpskog naroda, takođe pomaže bržem uključivanju srpske države u zajednicu evropskih naroda. (*Koliko sličnosti sa aktuelnom nevericom srpske političke elite zbog sporohodnog približavanja Srbije Evropskoj uniji i nekorektnih optužbi na račun opozicije, koja taj put, navodno, usporava i otežava.)* Čudan je pomalo taj spoj

evropskog i tradicionalnog elementa u ideološkim pogledima srpskih liberala. Vladimir Jovanović osporava ona mišljenja koja žele da ukažu na izvesne prepreke ka srpskom približavanju Evropi (misli se na devetnaestovekovne procese te vrste), a koja su, navodno, proisticala iz našeg mentalitetskog i kulturološkog sklopa. On ih, naprotiv, vidi kao srpsku prednost, a kao prvu navodi stalno ubeđenje Srba da su *svi ljudi jednaki i da su svi Srbi jednaki*, ovaj svojevrsni egalitarizam svojstven srpskom nacionalnom mentalitetu, pogodan navodno za prisvajanje demokratskih vrednosti i ideja. Druga bitna srpska uverenja i svojstva, po Jovanoviću, su i tzv. pobratimstvo, zatim slave, sabori, gusle, sloboda reči, narodne skupštine, shvatanja o međunarodnom bratstvu i toleranciji i sl. Sve nabrojano navodni je dokaz o dubokoj ukorenjenosti demokratskog duha u tradicionalnoj političkoj kulturi i narodnoj svesti kod Srba.

"U čitavoj navedenoj argumentaciji svetoandrejskih liberala kao crvena nit provlači se ideja o nezamenljivoj ulozi srpske tradicije kao faktora modernizacije. Ova prilično smela i ne baš odviše dobro obrazložena ideja jedan je od pokušaja da se premosti uočeni civilizacijski jaz koji je delio Srbiju od željenog evropskog okruženja. Svesni realne potrebe modernizacije, ali i očiglednog srpskog hendikepa (turska okupacija), liberali pokušavaju da premoste viševekovne bezdane, tražeći korene srpskog evropejstva i civilizovanosti u vremenu nemanjićke tradicije, sa jedne strane, ali i u određenim narodnim ustanovama koje su bile proizvod potrebe pukog egzistencijalnog preživljavanja za vreme okupacije, kao što je zadruga, na primer. U tim patriotskim nastojanjima njihov romantičarski zanos često je odnosio prevagu nad potrebom racionalne argumentacije. Ta slabost prema vlastitoj političkoj i kulturnoj tradiciji, kao i jaka vera u prostosrdačnost srpskog čoveka, učinila je njihov liberalizam populističkim, polovičnim i protivrečnim." (Lj. Despotović, 2008.; 78)

Uvereni u posebnu demokratičnost i moralnu neiskvarenost srpskog naroda, srpski liberali su otišli toliko daleko (misli se na često ispoljenu sklonost Srba ka preterivanju) da su iz narodnih epskih pesama izvodili čitavu političku teoriju o predisponiranosti Srba za demokratske i civilizacijske vrednosti koje su Srbi posedovali mnogo pre modernih zapad-

nih naroda. Spoj nacionalizma i zapadnjaštva, modernih demokratskih ustanova i stare srpske patrijarhalnosti – srpskim liberalima bila je simpatična mešavina *romantičarskog konzervativizma i demokratskog nacionalizma. Ovaj pomalo čudan politički amalgam ostaće karakteristika gotovo svih političkih partija Srbije i do danas.* U njima se, po njihovom pogrešnom shvatanju, na potpuno neprotivrečan način uklapaju *tradicionalizam i zapadnjašvo, liberalizam i nacionalizam, evropejstvo i narodnjaštvo, modernost i patrijarhalnost, individualizam i kolektivizam* i sl. – imajući tako za posledicu političke (patrijske) programe koji su puka deklaracija demokratskih političkih ideja i vrednosti, a njihova politička praksa i dalje je obeležena tradicionalizmom i patrijarhalnošću, autoritarizmom i liderstvom. "Pored starih antinomija između tradicionalizma i modernizacije, liberalizma i radikalizma, Istoka i Zapada, danas se u strankama, među vođstvima i unutar inteligencije, razaznaju i raseline između srpstva i jugoslovenstva, kolektivizma i građanstva, nacionalnog i mondijalizma, patriotizma i populizma. U familijarnom i korumpiranom "partijstvu", u lažnim i koristoljubivim strankama, sa manipulisanim i obezličenim članstvom i neodgovornim oligarhijama, nastala je gotovo totalna anestezija za opšte dobro, javne interese, pa i za samu sudbinu naroda." (M. Matić, 1998.; 328)

U grupu ustaljenih srpskih političkih mitova spada i *mit o srpskoj vitalnosti i plodnosti*. Doveden do bizarnih i karikaturalnih dimenzija, ovaj mit na vrlo neposredan način govori o sklonosti srpskog duha ka preterivanju i hvalisavosti, a naročito ka dokazivanju svoje muževnosti. "Srbi se odlikuju životnom snagom i otpornošću, svežinom i prirodnošću, ali u slovenskom jatu njima pripada uloga čuvara same suštine te životne snage i svežine – reproduktivne moći, to jest njenih muških instrumenata i simbola. Stidljivi romantik Kolar i njegov anonimni prevodilac idealno zamišljenim Slovenima daju srpske noge, ali nema sumnje da uz njih ide i ono glavno. (...) Mnogo manje stidljiv, Danilo Kiš naišao je na ovu staru predstavu o Srbima – čuvarima i žrecima kulta plodnosti u savremenoj srpskoj književnosti, i opisao je pod imenom "elepfantiasis nostras": Muda su, uz to, nacionalni pečat, rasni žig; ostali narodi imaju sreću, tradiciju, erudiciju, istoriju, racio, ali muda su samo naša i jedina." (I. Čolović, 1997.; 90)

Rađanje političkih mitova (kao što se i na prethodnim primerima dâ videti) počinje onda kada se društvene traume pretvaraju u psihičke. "On se začinje u skrivenom porazu strepnje ili nesigurnosti, u mračnom području osujećenih težnji i jalovih iščekivanja. Samo se tako može razumeti suština osnovne i najuočljivije funkcije mita: a to je mentalno preustrojavanje ljudske svesti." (R. Žirarde, 2000.; 206) *Koliko god bio protivrečan, nepotpun i pojednostavljen, politički mit poseduje zaokruženu sliku prošlosti, sadašnjosti, pa često i budućnosti. I ma koliko bio zasnovan na plodovima maštanja, politički mit omogućava "razumevanje" istorijskog toka i pronalaženje njegovog punog nacionalnog smisla.* **Bez te funkcije političkog mita, isuficijentne političke zajednice (poluperifernog karaktera, kakva je bila i bivša SFRJ, ali i gotovo svi državno-nacionalni derivati nastali posle njenog raspada) ne bi mogle da povežu osnovne niti svoje istorijske i političke egzistencije. Ona bi ostala nejasna, iskidana, obesmišljena i nesrećna, a sa takvim se nesrećnim usudom ne može živeti i preživeti, osobito u nemirnim vremenima ratova, kriza, međunarodnih sankcija i izolacije.**

U vreme raspada (razbijanja) SFRJ politička mitologija dobija snažno uporište u haosu i beznađu *novonastalih sintetičkih identiteta*. "Politički mit jeste, dakle, sredstvo da se povrati poremećeni identitet, budući da se rađa u trenutku sloma postojećeg istorijskog okruženja i buja u nastaloj društvenoj praznini." (isto, 208) Novonastali etnokulturni identiteti na prostoru bivše SFRJ našli su se u neizbežnoj fazi naknadne konsolidacije nacionalnih identiteta i državnih tvorevina. Svaka od njih u manjoj ili većoj meri mora proći kroz ovu fazu intenzivne političke mitologizacije. Politički mit "je nastao tamo gde se društveno tkivo pocepalo ili razatkalo, ali se može smatrati jednim od najdelotvornijih načina da ono zaceli i obnovi se. Kao svedočanstvo o krizi koja zahvata čitavu grupu, a u isti mah svakog njenog člana, politički mit teži da na anomiju odgovori zadovoljivši obe ravni: on preustrojava grupu i jača njen identitet, dok, s druge strane, anomičnog pojedinca opet uključuje u društvenu zajednicu." (isto, 209) Mitovi premošćavaju jaz između kolektivnog i individualnog, između jedinke, etničke grupe i političke zajednice. **U političkom poretku koji nije u stanju da obavlja ulo-**

gu političko-socijalne integracije jedinki i grupa, koji nije sposoban da ponudi sigurnost i stabilnost, u svakodnevici koja preti i ogoljuje ljudske egzistencije, gotovo po pravilu mit je taj koji se (kao kakva opsenarska predstava) obraća ozeblim srcima, nudeći zaštitu i spokojstvo u obećanoj nacionalnoj zajednici. Homogenizujući različite i podeljene identitete, novoformirane državne i nacionalne institucije, na razvalinama starog poretka, ubrzavaju neizbežnu konsolidaciju i nivelaciju identiteta."Jedan od suštinskih zahteva države jeste da svaka osoba ima samo jedan identitet: "teško je pratiti ljude koji su u jednoj tački jedno, a u drugoj drugo". Moderno stvaranje država destiliše jedinstvene identitete iz stanja višestrukih i često rasplinutih identiteta." (G. Dejzings, 2005.; 42)

Moguće je političke mitove primeniti i na pojedince, a ne samo na kolektivitete kavi su nacije ili nacionalne manjine, na primer. Govoreći o psihološkom i političkom profilu vođe bosanskih Srba, Radovanu Karadžiću, specijalni izaslanik UN za bivšu Jugoslaviju Jasuši Akaši (Yasushi Akashi) pokušava da ukaže na snažan uticaj političkog mita ("o slavi srpske nacije"), koji je u velikoj meri opterećivao njegov psihološki profil. "On je čovjek prošlosti, zarobljen u mrežu historije i slave srpske nacije. Pokušao sam mu pogled usmjeriti ka budućnosti, na izvanjski svijet, skrenuti pažnju na posljedice njegovih vojnih aktivnosti. Ali on je tvrdoglav čovjek. Neki bosanski Srbi su gotovo samoubilački. Možemo ih uporediti sa psihologijom Masada (koja je dobila ime po stijeni sa koje su jevrejski pobunjenici 73. godine n. e. odlučili izvršiti samoubistvo kako se ne bi morali predati Rimljanima). Nemoguće je prodrijeti do njihovih umova. Rekao sam im: vi ste manjina koju je osudila i izolirala međunarodna zajednica. Ali njima to nije bilo važno." (K. Doubt, 2003.; 121) No navedeni stav govori ponešto i o njegovom autoru. I on se na vrlo nevešt način služi političkim mitovima i stereotipima ("čovek prošlosti", "mreža istorije", "slava srpske nacije", "jevrejska Masada" i sl.) u prvom delu svog iskaza, da bi u drugom delu pribegao njihovom stvaranju, optužujući bosanske Srbe da su "fanatizovana manjina, nerazumna i nedokučiva", pa su zbog toga i kažnjeni od strane međunarodne zajednice izolacijom, sankcijama (ekonomske, političke, kulturne i sl.) i derogiranjem u status nacionalne manjine, iako su u BiH, ali i u Hr-

vatskoj, pre rata po ustavu imali status konstitutivnog naroda. I opet se pokazalo da se na mit najčešće odgovara drugim mitom, na stereotip novim stereotipom.

b) Nacionalizam i antinacionalizam – primeri Srbije i Hrvatske

Srbi sebe u retrospektivnoj predstavi vlastite istorije (pa i jednog dela istoriografije) često prikazuju kao *žrtve istorije*. "Ipak, konceptu mučeničke nacije nisu pribegli samo Srbi, već i Hrvati i bosanski Muslimani." (V. Perica, 2006.; 2:102) O rasprotranjenosti ovog mita kod Srba govori činjenica da on nije pustio korenje samo u narodu i narodnoj epskoj tradiciji, već i u naučnim krugovima. Jedan deo srpske društvene nauke, pa i srpskih akademika, bio je sklon da ovaj mit umnožava i da ga hrani novim primerima srpskog stradalništva, kako u istorijskoj perspektivi tako i u aktuelnim događanjima toga perioda (devedesete godine prošlog veka). Za ilustraciju samo jedan kratak isečak iz preovlađujućih stavova srpskih akademika u to vreme: "Nevolja u kojoj se danas nalazi srpski narod potresna je potvrda našeg višekratnog uzaludnog stradanja za slobodu u ovom veku. Samo što je ovo naše današnje stradanje kudikamo zloslutnije i beznadežnije od svih prethodnih, jer nebo nad nama nikad ranije nije bilo praznije nego što je danas. Svet u kome živimo odavno je već zahvatila pomamna stihija pustošenja, pa je pravo čudo kako u njemu uopšte još ima nekog života. Zato ta nevolja ne bi trebalo da nas toliko obuzme da previdimo mnogo veću i strašniju nevolju u kojoj se nalazi čitava današnja kukavna Evropa, koja bi da nas pod knutom Amerike divljački kazni zbog naše hrabrosti da joj se suprotstavimo." (M. Đurić, 2003.; 121) Ovakvi primeri su naročito karakteristični za period trajanja bivše SFRJ, s tim što je to tada bila predstava o Srbima kao *žrtvama boljševičko-komunističke ideologije*, oličena u formi Titovog režima vlasti.

Slična predstava postoji i u Hrvatskoj verziji moderne istorije XX veka. Ta slika se često prilagođavala potrebama aktuelne vlasti, kao opravdanje za razbijanje tadašnje državno-političke zajednice, ili još i više za legitimizaciju novonastalih političkih režima i isticanje nacionalne posebnosti novih sintetičkih identiteta. "Pogled s Balkana pokazuje

da one nisu nove, da su takođe ili pre svega "premoderne", i da modernistički projekat stvaranja nacionalnih država još uvek igra važnu ulogu u svetu." (G. Dejzing, 2005.; 277) Iako zakasnele za zapadnim uzorima (nacionalne države na Zapadu formirane su još u XIX veku), nove države, formirane na prostoru bivše SFRJ, iskazale su visok stepen političkog entuzijazma, u nameri da uspostave nove nacionalne identitete i daju im jasnu državno-institucionalnu potporu.

Dominantni mitovi – stereotipi koje je koristio srpski politički režim devedesetih godina prošlog veka, u jeku najžešćih ratnih sukoba i građanskog rata na prostoru bivše SFRJ, bile su teze o Srbima kao istorijski i politički *razasutom narodu* koji teži svom okupljanju i mestu koje mu kao najbrojnijem narodu na ovim prostorima pripada (parola: Svi Srbi u jednoj državi). Takođe je isticana i teza o tzv. *političkoj i ekonomskoj neravnopravnosti* srpskog naroda u bivšoj Jugoslaviji (*Memorandum* SANU). Zatim stav o *političkoj nezahvalnosti i nekorektnosti* drugih jugoslovenskih naroda za žrtve koje je Srbija i srpski narod podneo u oba rata (I i II svetski rat) zarad stvaranja jugoslovenske državne zajednice. "Već od početka državnog jugoslovenstva odigravala se istorijska farsa, čiji je scenario izvrsno opisao stari slovenački klerikalac, Korošec, rečima koje svedoče o primislima već pri stvaranju "zajedničke države za posebne namene" : "Uzjahali smo dobrog konja, a vratićemo im ragu". (M. Matić, 1998.; 326)

Politički mit o tzv. Velikoj Srbiji i čitav niz političkih mistifikacija i nakaradnog tumačenja *Načertanija,* kao velikosrpskog nacionalnog programa, širili su i propagirali kako jedan deo krajnje desnih političkih partija u Srbiji tako i politička propaganda suprotstavljenih strana, pa i jedan deo medija na Zapadu, u cilju dobijanja medijskog rata na ovim prostorima. Evo dva karakteristična primera:

1. "Negativnoj konotaciji mita o Velikoj Srbiji odlučujuće su doprineli Habzburška monarhija, Vatikan i Nemačka, dajući izrazu eksplicitno agresivnu dimenziju (velikosrpstvo), obojenu simbolima sile i militantnog otimanja (velikosrpska hegemonija)". (Z. Jevtović, 2008.; 162)

2. "Nova hrvatska istoriografija prikazivala je Srbe kao ratoboran narod čije su vođe skovale tajni plan o genocidu nad susednim narodima još 40-ih godina devetnaestog veka." (V. Perica, 2006.; 2:103) Tom nizu

političkih mistifikacija sa srpske strane treba pridodati i tezu o namernoj srpskoj *nacionalnoj i državnoj dezintegraciji* (postojanje dve autonomne pokrajine u sastavu Srbije, a naročito problem Kosova i Metohije), kao projektovanoj zaveri Titovog režima za državno-pravno rastrojstvo Srbije. Zatim teza, iz vrha vlasti Miloševićevog režima, da su oni *poslednja linija odbrane i spasioci Jugoslavije,* kao ravnopravne zajednice svih jugoslovenskih naroda u kojoj i srpski narod treba da zadobije ravnopravan položaj i sl.

Na tom spisku režimskih političkih mitova svakako jedno od zapaženijih mesta zauzima i mit o Srbima kao *nebeskom narodu*. U njegovom karikaturalnom širenju, pored režimskih medija, učestvovao je i jedan deo sveštenstva SPC, izvitoperujući suštinu teološkog pojma nebeske Srbije, stavljajući ga u kontekst političke borbe i nacionalističke propagande. "Povodom prispeća Lazarevih moštiju u njegovu eparhiju, episkop Jovan je napisao: Od kneza Lazara i Kosova Srbi prvenstveno stvaraju NEBESKU SRBIJU, koja je do danas sigurno narasla u najveću nebesku državu." (G. Dejzings, 2005.; 262) Mitska uloga nacionalnog *vođe* takođe je svojstvena srpskoj kolektivnoj uobrazilji. Veliki deo naroda u Srbiji Slobodana Miloševića je u prvo vreme njegove vladavine doživljavao kao mesijanskog vođu koji treba da Srbiju i srpski narod izvede iz viševekovne zaostalosti i porobljenosti. Kao čoveka koji Srbima konačno treba da donese dugo sanjanu i patanjama otkupljenu slobodu." "*Slobu* su mase pozdravile kao heroja i sveca, a u skladu sa svojom novom ulogom modernog spasitelja, on je na proslavu doleteo helikopterom i doslovce se spustio s neba." (isto, 262)

U tim predratnim i ratnim vremenima snažno je vaskrsao i *kosovski mit*. I on je, kao i mit o nebeskoj Srbiji, izmešten iz svog religijsko-istorijskog konteksta, i bio je premešten u polje najcrnje propagandne zloupotrebe. U tom nastojanju išlo se čak dotle da su se ne samo novi ratni komandanti i političari poredili sa kosovskim junacima, već i ljudi iz podzemlja vrlo opskurne prošlosti. "Glavni junaci kosovskog epa vaskrsavali su u likovima "velikih Srba", kao što je Arkan (Željko Ražnatović), vođa paramilitarne organizacije, nacionalistički orijentisan političar osumnjičen za ratne zločine. (...) Važna uloga kosovskog mita kao legitimizirajuće snage u Republici Srpskoj najjasnije se ogleda u činje-

nici da je početkom rata (1992) Vidovdan proglašen zvaničnom slavom Vojske bosanskih Srba. Time je bio naglašen i status generala Mladića, kao Lazara modernog vremena, kao spasioca koji se sa svojim vojnicima bori protiv "Turaka", a veliki broj bosanskih Srba upravo ga je tako doživljavao." (isto, 264–267)

"Nalik svojim pandanima u Srbiji, i hrvatski nacionalisti raznih boja pribegavali su religiji, katoličkoj, i romantičnim ruralnim motivima, iako ove potonje nisu prenaglašavali zato što su Hrvati u isto vreme želeli da budu i moderni, pravi Evropejci. Tuđmanova vlast razvila je diskurs u kom se hrvatstvo konstituisalo u opoziciji prema drugima, pre svega prema Srbima – Jugoslovenima koji koče istinski razvoj hrvatskog naroda." (S. Jansen, 2005.; 25) "Držeći se političke amnezije, koju su već usavršili nacionalisti u drugim postsocijalističkim zemljama, hrvatski nacionalisti tumačili su prethodni komunistički sistem kao nešto što je Hrvatima nametnuto spolja – od strane Srba, u ovom konkretnom slučaju, a ne od strane Rusa. Tako je nacionalizam kolektivno oslobodio Hrvate od svih tragova kolaboracije i konformizma u svakodnevnom životu: nevini od rođenja, Hrvati su bili prinuđeni da uđu u Titovu Jugoslaviju, koja je bila nemoguća kombinacija sukobljenih kultura i u kojoj je njima sve vreme bilo grozno. Onda je rat, koji se zvanično zvao domovinskim, u stvari, bio ne samo nužno zlo, koje su, doduše, Srbi nametnuli, ali koji će na kraju ipak dovesti do nezavisnosti, nego i vrhunac tisućljetnog sna koji sanja čitava hrvatska nacija – sna o sopstvenoj državi. Zaista, raskid s jugoslovenskom prošlošću bio je radikalan: on je bio specifična kombinacija katarze i egzorcizma." (isto, 26)

U slučaju Srbije, kao i u slučaju Hrvatske, *putem političke i istorijske amnezije* (preciznije rečeno: selektivnog pristupa istorijskim činjenicama, odabirom onih koje nam pogoduju i onih koje treba prećutati) prošlost i sadašnjost nacije, ali i svakog pojedinca, pripadnika naciona, mogla se preformulisati tako da bude u harmoniji sa novom političkom i nacionalističkom praksom autoritarnih režima Miloševića i Tuđmana. Po sistemu spojenih sudova oba režima su hranila svoj autoritarizam i samovlašće novim-starim političkim mitovima i stereotipima, pomažući jedan drugom opstanak na vlasti (novija istoriografija tog perioda poči-

nje da otkriva primere aktivne saradnje i pomaganja dva režima za sve vreme trajanja ratnih sukoba, čak i saradnje političkog vrha bosanskih Srba sa Tuđmanom u jednom periodu trajanja sukoba). Potpuno ista politička matrica i metodologija vladanja u oba slučaja obilato je koristila političke mitove i stereotipe, čak i sa istim oblikom – sadržajem, jedino im menjajući nacionalni predznak. "Balkanski ratovi iz 90-ih godina XX veka vodili su se između nekoliko ujedinjenih etnonacionalističkih frontova, a svaki od njih je tražio državnost i nacionalnost, i svaki je osporavao granice, mitove i identitete protivničke grupe." (V. Perica, 2006.; 2: 99)

Politički egzodus Srba i Hrvata takođe je bio povezan sa političkim mitom o ispravljanju tzv. *istorijskih nepravdi* sa obe strane. Pod kovanicom "ustavni nacionalizam" (ili ustavni patriotizam), koji je trebalo da bude utemeljeni poziv dominantnim nacionalnim skupinama sa obe strane da izravnaju svoje nacionalne i političke račune prema pripadnicima manjiskog naroda na svojoj teritoriji, tekao je kao proces etničkog čišćenja. "Posle pobede na izborima HDZ se bacio na posao da ispravi ono što je smatrao istorijskim poremećajem. Nizom otvoreno ili prikriveno diskriminatorskih mera ustavne garancije date srpskoj manjini uskoro su postale puka forma u opštoj atmosferi odmazde, a potom i u nasilnim sukobima koje je dodatno potpirivala propaganda obeju strana. Tako su najpre iz Srpske Krajine, paradržave koja se 1991. godine odvojila od nove nazavisne Hrvatske, proterani gotovo svi žitelji hrvatske nacionalnosti. Za uzvrat je onda 1995. godine hrvatska vojska proterala gotovo sve Srbe. Kao ni u Srbiji, ni u Hrvatskoj nacionalistički diskursi nisu ostali nepromenjeni tokom ratnih godina, ali logika koja je postojala u osnovi hrvatskog nacionalizma jeste bila ispravljanje istorijskih grešaka. Ratne operacije i diskriminatorske mere išle su podruku s nebrojenim primerima simboličkog potvrđivanja hrvatske nacije." (S. Jansen 2005.; 25)

U izveštaju koji je nezavisni istraživački tim – na čelu sa vođama projekta (istoričar iz Beograda, M. Bjelajac, i sociolog iz Zagreba, O. Žunec) – objavio, a ticao se uzroka i karaktera rata u Hrvatskoj 1991–1995. godine, na strani dvadeset, potvrđuje se već istaknuta teza da je jedan od glavnih razloga za pobunu Srba, pored drugih razloga, bio i

prenaglašeni ustavni nacionalizam hrvatskog režima. Novi *Ustav Republike Hrvatske* potpuno je dekonstitucionalizovao Srbe, i pretvorio ih iz ravnopravnog i konstitutivnog naroda (pravno-politički status iz *Ustava SR Hrvatske*) u nacionalnu manjinu, uz obilje pretećih poruka i simbola nacionalističko-šovinističkog karaktera, koje su kod srpskog življa budile strahove i neprijatna sećanja na stravične pokolje ustaškog režima iz vremena NDH. "Srpska strana je rutinski ukazivala da se proglašavanjem novoga *Ustava Republike Hrvatske,* u decembru 1990., među Srbima stvorio strah da bi se sada mogle ponoviti patnje kojima su bili podvrgnuti tokom ustaškog režima 1941–1945. Oni su se protivili formulaciji *Ustava* po kojoj se hrvatski Srbi lišavaju statusa "konstitucionalnog naroda" i svode na status manjine, i izrazili brigu zbog ekstremne nacionalističke politike nove vladajuće partije – Hrvatske Demokratske Zajednice (HDZ)." (Lj. Despotović/D. Gavrilović, 2007.; 20) "Rat je često bio motor izgradnje nacije, i izgleda da i Balkan nije izuzetak. Ukratko, rat koji se vodio u bivšoj Jugoslaviji, i procesi nacionalne homogenizacije i "etničkog čišćenja" koji su ga pratili, bili su, izgleda, pre svega motivisani potrebom da se stvore prosti i nedvosmisleni identiteti u stanovništvu koje je veoma pomešano i raznovrsno po poreklu, i da se izbrišu elementi mešavine, "zagađenja" i neodređenosti koje su ugrožavale novostvorene nacionalne države. Čini se da nasilje u bivšoj Jugoslaviji na kraju nije samo rezultiralo iz suprotnih i nespojivih identiteta, već je u još većoj meri bilo sredstvo da se oni proizvedu." (G. Dejzings, 2005.; 53) Pored proizvodnje novih ili redizajniranja već postojećih identiteta, ovaj rat je proizvodio i nove političke mitove, a jedan od tih tzv. novih mitova kod Srba je svakako i *mit o Krajini.* Iako nedovršen, on se svakako može svrstati na listu novih srpski političkih mitova. "Međutim, mi ovde želimo da istaknemo jednu drugu posledicu rata u Hrvatskoj i onoga što se posle rata događalo sa srpskim izbeglicama. Radi se o mogućnosti, ili je već reč o društvenoj realnosti, da Krajina postane mit, tačnije mitska zemlja, i da zauzme mesto među drugim srpskim mitovima." (S. Šljukić, 2009., 77)

Većina autora koja se bavila uzrocima raspada (za neke autore i razbijanja) Jugoslavije razloge za njenu "zlu kob" nalaze u temeljnom sukobu posttitoističkih političkih elita konstituisanim u federalnim je-

dinicama (socijalističkim republikama). "Rat 1991–1995. godine je bio posledica etnonacionalističkih revolucija usmerenih na uništavanje multietničke federacije koju su utemeljili komunisti i uspostavljanje nezavisnih, etnički homogenih država na njenoj teritoriji." (V. Perica, 2006.; 2: 97) Kao osnovno pogonsko gorivo za svoje političke programe separacije i stvaranje novih nacionalnih država koristili su nabujala nacionalna osećanja svojih građana (nastala nimalo spontano), stavljajući ih pod vlastitu političku kontrolu. Nacionalizam je bio korišten u više dimenzija, ali nam se čini da je za navedene režime on bio najznačajniji u dve ravni: *dijahronijskoj,* u kojoj je uspostavljao pokidane istorijske niti sa novoformiranim *sintetičkim nacionalnim identitetom;** i u *sinhronijskoj*

* "Pojmovno-teorijski koncept *sintetičkih nacija* u sebi sažima nekoliko važnih momenata i dimenzija: a) *temporalna dimenzija* – treba da ukaže na dvostruki temporalni karakter formiranja sintetičkih nacija, jedan koji taj proces situira u dvadeseti vek (zakasnela faza formiranja nacija), a drugi na kratkotrajan vremenski interval u kome su te nacije stvorene; b) *spoljnopolitička dimenzija* – ukazuje na snažan upliv spoljnopolitičkog faktora u formiranju sintetičkih nacija, koji ne samo da planiraju nego i maksimalno ubrzavaju ovaj proces; v) *prostorno-geografska dimenzija* – ukazuje na činjenicu da su se procesi stvaranja sintetičkih nacija odigravali na prostoru Balkana i Srednje Evrope; g) *geopolitička dimenzija* – daje ukupnu kontekstualnu strukturu procesa formiranja sintetičkih nacija, ukazujući na širi civilizacijsko-kulturološki sukob koji se nalazio u zatamnjenoj pozadini ovog procesa; d) *religijsko-konfesionalna dimenzija* – ukazuje na dominantno religiozno-konfesionalnu komponentu identitetske strukture sintetičkih nacija, kao jedan od najvažnijih segmenata njenog formiranja; đ) *etatološka dimenzija* – naglašava državno-nacionalni karakter novoformiranog identiteta sintetičkih nacija, a posebno naglašenu ulogu novoformiranih država u propagiranju i konsolidaciji novih nacionalnih identiteta; e) *identitetsko-konsolidaciona dimenzija* – pokazuje potrebu intenzivne konsolidacije i političkog redizajna novoformiranog sintetičkog identiteta; ž) *jezičko-ligvistička* dimenzija – ukazuje na potrebu preimenovanja jezika, njegovu novu standardizaciju i leksičko "obogaćenje"; i) *civilno-građanska dimenzija* – ističe ulogu upotrebe civilnog društva rimokatoličke provenijencije i drugih oblika civilnog organizovanja i delovanja u cilju religijsko-konfesionalne i nacionalne homogenizacije; j) *regionalno-etnička dimenzija* – naglašava važnost regionalnih identitetskih osobenosti i etničko-konfesionalnih specifičnosti, kao baze za formiranje novih sintetičkih nacija." (Lj. Despotović/M. Drobac, 2008.; 44)

ravni, jer je doprinosio uspostavljanju *cezaristično-populističkog legitimiteta* aktuelnih nosilaca političke vlasti i naknadnoj *državnoj konsolidaciji novoizgrađenih političkih poredaka.* "I dok se krivica uglavnom svaljuje na jedan ili na više režima, implicitno se pretpostavlja da različiti postjugoslovenski konteksti imaju hegemonijsko-nacionalističku prirodu. Uz pozivanje na ranije etnografske dokaze i statističke podatke posle raznih izbora, uspeh nacionalizma tokom devedesetih objašnjava se žilavošću duboko ukorenjenih nacionalnih identiteta." (S. Jansen, 2005.; 40)

Ako se može tvrditi da je sirovi režimski nacionalizam bio u osnovi svih političkih režima (odnosi se na prostor bivše SFRJ) i njihovih političkih programa separacije, onda se i za pokrete antinacionalističke prakse u Srbiji i Hrvatskoj može posvedočiti da su u temelje svoje "političke alternative" režimskom nacionalizmu stavljali kulturu – urbanu kulturu (" "kultura" je bila kolektivno sankcionisani konstrukt suprotan "nekulturi" primitivnog nacionalizma"). Politička alternativa se gradila na stavu suprotstavljanja i sukoba *ruralnog i urbanog principa*, pri čemu bi *ruralno* trebalo da bude, po njihovom shvatanju, prepoznato kao primitivno, orijentalno, zaostalo, nasilno; a *urbano* kao kulturno, napredno, moderno, nenasilno. U teoriji i praksi antinacionalističkog pokreta, ili preciznije rečeno civilnih inicijativa tog tipa, krio se isti mehanizam političke mistifikacije i korišćenja stereotipija kao i u metodologiji režimskog nacionalizma. Tačna je tvrdnja antinacionalista da je režimski nacionalizam najviše uspeha i podrške imao u ruralnim i prigradskim područjima, kod niže obrazovanog stanovništva, ali je takođe tačno da je i veliki deo urbanog stanovništva bio prožet snažnim nacionalističkim emocijama i stavovima. Graditi antinacionalističku alternativu na dihotomiji *urbano–ruralno*, odnosno *kulturno–nekulturno*, ne samo da je politički pogrešno nego i etički nekorektno.

Zapadni analitičar, Stef Jansen, svedoči o ovoj političkoj zabludi i sklonosti prema mitologizaciji i stereotipiji postjugoslovenskih antinacionalista. "Iritiran time što ljudi koji se bore protiv diskriminatornog diskursa kakav je prožeo njihovo društvo i sami tako otvoreno barataju stereotipima, isprva sam pokušavao da kontriram standardnim levičarskim argumentima o toleranciji – bez ikakvog uspeha, pa sam lagano

morao da se navikavam na činjenicu da nekakav orijentalizam, uperen protiv seljaka, predstavlja bitnu odrednicu dnevne rutine mnogih koji sebe smatraju gradskim ljudima, i da je on, uz to, ponekad i glavni mehanizam antinacionalističkog diskursa. U stvari, povezivanje nacionalizma i ruralne zaostalosti možda je bila i najvažnija stavka u pokušaju postjugoslovenskih antinacionalista da očuvaju "kontinuitet normalnosti", naročito u svakodnevnom životu." (S. Jansen, 2005.; 111) "U skladu sa konsenzusom koji je vladao u redovima urbane opozicije, ovi ljudi su krivicu za "situaciju" svaljivali pre svega na nacionalizam. Ovakvo antinacionalističko tumačenje ima četiri glavne teze:

1. Ratovi koji su doveli do raspada Jugoslavije bili su nacionalistički ratovi, u kojima su
2. političari željni vlasti nacionalizam iskoristili kao sredstvo.
3. Nacionalizam pak jeste primitivni, ruralni diskurs, a
4. masovna podrška koju je ruralno stanovništvo pružilo nacionalizmu posledica je seljačkog primitivizma." (isto, 113)

U antinacionalističkom diskursu posebno mesto kritike zauzimalo je ratno razaranje gradova, gde nije isticana samo vojna komponenta, već, pre svega, uništavanje urbanog načina života i svega onoga što gradovi kao nosioci urbaniteta simbolizuju. To je, po njima, bio otvoreni napad na modernost i urbanu višenacionalnost i multikulturalnost. Beogradski antinacionalisti često su isticali da se tu radi o tzv. *urbicidu*, o ubijanju i zatiranju urbaniteta kao takvog, a ne samo fizičkog uništenja delova gradske sredine. "Što se pak hrvatskog nacionalizma tiče, on se na ruralno pozivao nešto neodređenije, pošto je u isto vreme insistirao i na integrisanju Hrvatske u modernu Evropu, ali je, s druge strane, rehabilitovao i Katoličku crkvu i njena konzervativno-patrijarhalna shvatanja, koja su ruralnom stanovništvu ipak bila koliko-toliko bliskija nego gradskom." (isto, 113) "Tako je, dakle, u gradovima bivše Jugoslavije glavni kriterijum društvene diferencijacije imao orijentalistički karakter: kultura, urbanost, Evropa, kosmopolitizam, Zapad, obrazovanost, maniri i civilizovanost s jedne – nekultura, ruralnost, Balkan, provincijalnost, nerazvijenost, zaostalost, neotesanost i primitivizam s druge strane." (isto, 117) U antinacionalističkom diskursu na prostoru bivše Jugoslavije ponavljaju se isti oni stereotipi koji su se mogli čuti u jed-

nom delu zapadnih medija i propagadnom ratu protiv Miloševićevog režima vlasti, a koji su se odnosili na pojmove balkansko, orijentalno, boljševičko-komunističko i sl.

Taj agresivni ton ponižavanja stanovnika ruralnog porekla antinacionalisti su iskazivali i prema brojnoj izbegličkoj populaciji, koja je tih ratnih godina, a i mnogo godina nakon prestanka sukoba, naseljavala kolektivne centre za smeštaj izbeglih, a i prema drugim ratom raseljenim licima, koja su se uglavnom nalazila blizu gradskih sredina ili pak u samim gradovima (smeštani su u sportske hale, škole, obdaništa, socijalne centre, napuštene vojne kasarne i sl.), ili pak kod svojih rođaka i prijatelja koji su živeli u gradu. Koliko god da su bili izmanipulisani od strane nacionalističkih režima i veličani kao žrtve-heroji za nacionalne interese i ciljeve, na isto tako rigidan način bili su karakterisani i dočekivani u gradovima od strane pripadnika antinacionalističkih organizacija. "Nacionalistički režimi veličali su izbeglice, najpre kao primer ruralne čistote, a potom kao žrtve i heroji, ali veliki gradovi njih su zapravo dočekali krajnje uzdržano; to važi čak i za aktiviste-antinacionaliste koji su radili sa žrtvama nasilja iz seoske sredine. Ovakvu reakciju treba shvatiti u kontekstu šireg urbanog resantimana, zbog toga što "normalni" starosedelački gradski život sada ugrožavaju seljaci koji nagrću odnekud. Taj revolt prema "hordama s brda" mogao se čuti svakog dana po hodnicima, tramvajima, parkovima, kafeima, on se mogao pročitati i u gradskim novinama, i odavao je političko-ekonomske i kulturne aspekte novonastale situacije." (isto, 119)

Koliko je tada bila eksploatisana dihotomija na urbano–ruralno govori i činjenica da su uprkos žestini sukoba i snažne nacionalističke homogenizacije, koja je vladala zaraćenim društvima tih godina, pripadnici antinacionalističkih inicijativa koristili parole koje su podrazumevale viši stepen solidarnost sa suparničkom nacijom ako su njeni pripadnici pre rata pripadali urbanom delu stanovništva, nasuprot ruralnom stanovništvu svoje nacionalne skupine. U Zagrebu je osvanula parola: "Vratite nam naše Srbe, evo vam natrag vaši Hercegovci", ili pak izjava jedne srpkinje iz Zagreba koja je krivicu za rat pripisivala svojim ruralnim sunarodnicima iz Krajine i njihovoj tzv. *balvan revoluciji*: "U takvom urbanom resantimanu Zagreb i Beograd su bili gradovi koje mafija pri-

došlih seljaka drži pod političkom i ekonomskom okupacijom i nameće im svoj primitivni nacionalizam. Tako dolazimo i do kulturnog faktora u ovoj ideji invazije: do nasrtaja primitivaca na kulturu svakodnevnog urbanog života." (isto, 122)

Srpski antinacionalisti tih godina ponovo u sećanje gradskog čoveka prizivaju knjigu R. Konstatinovića *Filozofija palanke,* koristeći je kao omiljeno štivo za objašnjavanje kako karaktera aktuelne vlasti tako i prirode malograđanskog mentaliteta, koji je, po njima, dominirao u manjim urbanim celinama (manjim gradovima) Srbije. *Filozofija palanke* je u njihovim tumačenjima produžetak vladavine orijentalizma, tradicionalizma i autoritarizma, koji je svojstven balkanskom čoveku. Politički mitovi i stereotipi postjugoslovenskog antinacionalizma gradili su se tako na veri u modernost i kulturu, na urbanom principu građanstva, koji je u protivstavu prema ruralnosti i patrijarhalnosti koja u sebi nosi mentalitet podanika.

Politički mitovi i stereotipi o sukobu urbanog i ruralnog principa (obrasca) nisu važili samo za manifestni deo borbe nacionalista i antinacionalista u okvirima jedne *nacije–države*. Oni su često korišćeni i u realnim svakodnevnim sukobima dva nacionalizma, srpskog i hrvatskog, naročito u sferi medijskog rata i političke propagande dva autoritarna režima. "Tuđmanovi nacionalisti su Hrvatsku predstavljali kao bedem evropske modernosti na koji nasrću srpski varvari, ali su, uz to, kao što smo već videli, i nekadašnju jugoslovensku državu predstavljali kao balkansku tvorevinu koju su Hrvatima nametnuli Srbi. Orijentalistička definicija hrvatsva kao nečeg suprotnog balkanskom i srpskom, odnosno jugoslovenskom, bila je dežurna priča Tuđmanovog režima. (...) Balkan je poistovećen s Jugoslavijom, sa Srbijom, ili prosto sa svim što je neevropsko, nemoderno, necivilizovano. (...) Bioskopu "Balkan" u Zagrebu promenjeno je ime u "Evropa". " (isto, 134) Ipak, vredno je istaći izvesnu razliku koja je postojala u korišćenju navedenih stereotipija i političke mitologizacije. Dok je taj metod u Srbiji bio omiljen u krugu antinacionalista, u Hrvatskoj je on jednako dobro funkcionisao i u nacionalističkim i u antinacionalističkim krugovima. Sukob *balkanskog i evropskog principa* doveden je do besmisla i omogućavao je njegovim baštinicima pretpostavljenu i poželjnu legitimaciju, kako pred vlastitim

pristalicama tako i pred spoljnopolitičkim faktorima, za čiju su se naklonost i pokroviteljstvo očajnički i udvorički borili, nacionalisti i antinacionalisti, gotovo podjednako.

Navedeni besmisao opisanih stereotipa dopunjen je još jednim, a on je vezan za pretpostavljenu slabu obrazovnu strukturu ruralnog stanovništva. Pored svih loših karakteristika, pripisana im je nepismenost i nizak obrazovni nivo kao dominantna socijalna osobina. "Onda čovek zaista i ne mora da bude maštovit da bi zaključio da je nacionalizam bio tako popularan zato što je uživao podršku starih, nepismenih i nekulturnih seljaka." (isto, 147) Stoga Stef Jansen ima puno pravo kad o suštini i karakteru antinacionalističkog pokreta na postjugoslovenskom prostoru gotovo ironičnim tonom zaključuje: "Konačno, uopšte nije jasno, a nije ni mnogo bitno, da li je taj grad samosvesnih, obrazovanih, evropskih i civilizovanih ljudi ikada postojao. Važno je bilo da se prokomentariše bolna "situacija" u kojoj se sve okrenulo naglavačke. Tako je čovek preko antinacionalizma makar delimično mogao da sačuva osećaj kontinuiteta u priči o samom sebi. Uvek ste mogli reći "Dobro, jeste da su moj grad zaposeli seljaci, ali ja sam ostao urban", ili "Dobro, svet oko nas možda se i jeste balkanizovao, ali ja sam ostao Evropljanin", pa tako onda i "Dobro, jeste da je primitivizam svuda oko mene, ali ja sam ostao kulturan"." (isto, 166) Mit o vlastitom pripadanju kulturi i civilizaciji, nasuprot ruralnom primitivizmu nacionalista, bio je onoliko delotvoran na njegove baštinike koliko i njihova neutemeljena vera da su nosioci progresa i modernosti. Boreći se protiv jedne vrste mitologizacije i zloupotrebe mita u političke svrhe, antinacionalisti su upali u zamku mitologizacije sopstvene pozicije, primenom negativnih stereotipa na druge (seljake) i idealizacijom sebe kao građana.

Posmatrani kroz vizuru komparativne analize, oba nacionalizma, i srpski i hrvatski (a to važi, bez ostatka, kao mitološka matrica i za ostale državne nacionalizme na prostoru bivše SFRJ), obilato su koristili istu metodološku ali i mitsku matricu za potrebe svojih političkih i nacionalnih ciljeva. U svim slučajevima sopstvena nacija prikazuje se kao *nevina žrtva i stradalnik,* a protivnička strana kao *svirepi zločinac i krvnik.* Sopstveni nacionalni ciljevi kao *sveti i opravdani* (često i kao moderni i evropski), a ciljevi suparničke nacije kao ugnjetački, osvajački i nepravedni. Odgovornost za nastale političke i ratne posledice uvek se prevaljivala na drugu stranu, uz obilato iskazanu nespremnost suočavanja sa vlastitom krivicom i učinjenim zlodelima. "Svaka nacija i etnička grupa u bivšoj Jugoslaviji ima sopstveni spisak (često i u doslovnom smislu te reči) žrtava, zlodela, razaranja i pretrpljenih nepravdi, ali čini se da nijedna nije u stanju da žali zbog povreda nanetih drugima. Evo kako dvoje novinara vide takvo stanje: Raditi u bivšoj Jugoslaviji znači ući u svet paralelnih istina. Gde god krenete, susrećete se s istim nepokolebljivim ubeđenjem da je sve što se desilo u regionu nečija tuđa krivica, a da je sopstvena strana izuzetak (...) Svaka nacija prigrlila je posebnu opšteprihvaćenu teoriju po kojoj je ona žrtva, a nikad počinilac nedela. " (G. Dejzings, 2005.; 270)

U svojoj knjizi koja je posvećena Kosovu, G. Dejzings (G. Duijzingz) analizira ulogu političkih i religijskih mitova, posmatrajući ih u njihovoj identitetskoj perspektivi. Na kraju knjige Dejzings se osvrnuo i na greške Zapada kada su balkanski narodi u pitanju, i na deo političkih mitova i stereotipa koje je Zapad sam proizveo i koristio u sagledavanju jugoslovenske tranzicione i ratne drame. Kao prva problematična vizura, po ovom autoru, jeste pogled Zapada na ex-jugoslovenske konflikte kao isključivo *etno-nacionalne*, smatrajući da je problematika formiranja i menjanja identiteta bila kompleksnija i nije se smela svoditi samo na ovu ravan. Ali ono što Dejzings posebno zamera Zapadu jeste činjenica da su nasilje i rat posmatrali isključivo kao posledicu zaostale *tribalističke i iracionalne perspektive,* pripisujući političkim akterima nerazumne postupke protivne zapadnom racionalizmu i demokratičnosti. On smatra da su akteri jugoslovenske ratne drame iskazivali istu onu političku racionalnost kao i u sličnim prilikama njihovi zapadni pandani, jer su delovali u itekako **racionalnoj paradigmi moderne nacionalne države,** koja je i na Zapadu, u fazi svoje ekspanzije, proizvodila iste ili slične posledice. "Treća poruka koja zavređuje pažnju jeste da nasilje na Balkanu ne treba posmatrati kao nešto što je iracionalno, tribalno i arhaično, kao nešto što je ukorenjeno u kulturi i psihi stanovnika Balkana; po mom mišljenju, to nasilje ima duboko racionalne dimenzije i prvenstveno je "evropskog" porekla: nacionalna država je evropski ideal i upravo je ona bila uzrok svakovrsnog nasilja, "etničkog čišćenja" i

drugih vidova "etnodemografskog inženjeringa" koji su primenjivani u svim delovima bivše Jugoslavije." (G. Dejzing, 2005.; 275) Po mišljenju ovog autora, politički mitovi nemaju samo negativnu stranu i nisu svojstveni samo poluperifernim i perifernim društvima da bi im nadomestili perspektivu razvoja, oni postoje i u društvima Zapada, pa i u vremenima stabilnim i prosperitetnim, osmišljavajući puteve i nove horizonte kretanja ka budućnosti. "Plodno tlo za nastanak mitova nacionalizma treba tražiti u evropskim zemljama i Sjedinjenim Državama na kraju XVIII veka, kada je pobunjenoj buržoaziji, koja je dominirala svetom ekonomije, ali ne i vlasti, trebao mit oko kojeg će okupiti šire mase i na čemu će zasnovati novu veru u novi oblik države." (D. Gavrilović, 2006.; 16)

"Danas je teško utvrditi šta su izvorni i pravi temelji srpskog političkog i državnog obrasca: da li je to osnivački mit stare nemanjićke države, krfski mit, avnojevski mit ili forma novonastale države, koja je u proširenom okviru nedovršena, a u užem hibridna i personalizovana. Iza ove mešavine obrazaca nazire se maglovit i difuzan simbolički sistem..." (M. Matić. 1998.; 327)

Ako bi na kraju ovog razmatranja mogao da se sumira nekakav zaključak vezan za aktuelno stanje *srpske političke zbilje*, a koji korespondira sa glavnom temom knjige, o ulozi političkih mitova i stereotipa na njen izgled i konfiguraciju, moglo bi se primetiti da je teško potpuno precizno izvršiti inventar svega onoga što je politički mit u srpskom društvu danas. Njegova uloga u definisanju srpske političke stvarnosti svakako ne može biti sporna. Ono što prepoznajemo kao srpski nacionalni identitet, srpsku državu i njen politički profil, koji je ostao nedovršen u domenu demokratske i civilne konstitucije, u velikoj meri proizvod je mitološkog dizajna političke provenijencije i njegovog minulog rada. Iako nedovršen (kao što je Z. Đinđić tvrdio i za bivšu SFRJ da je "nedovršena država"), srpski politički i državni prostor ostaje i dalje predmet rada i delovanja političke mitologizacije. Aktuelni problemi vezani za nelegalno i protivustavno proglašenje nezavisnosti Kosova i Metohije, kao i nova uslovljavanja za pristupanje Srbije evropskim integracijama, deluju stimulativno za otpočinjanje novog ciklusa srpske političke mitologizacije. Pokazalo se tako, po ko zna koji put, da su društva oskudice, kakvo je i srpsko, moralno, kulturno i ekonomski opustošena

i opterećena košmarima tranzicije, iako neplodna za stabilan demokratski razvoj, itekako plodna za svakovrsne manipulacije. Demokratski hod Srbije u poslednja dva veka pun je posrtanja, padova, lutanja i koračanja unazad. Retki su i kratkotrajni modernizacijski uzleti, koji su samo na kratko pokazivali da deficiti civilizovanosti i demokratije u Srbiji nisu i ne moraju biti njena konačna sudbina.

2. POLITIČKI MITOVI SOCIJALIZMA OD KOMUNIZMA DO BOLJŠEVIZMA

Tektonika socijalističkih revolucija, koja je povremeno eruptirala tokom dvadesetog veka, vođena potrebom da dokine politički i ekonomski poredak socijalnog ugnjetavanja i eksploatacije, donela je pored snažnih naplavina socijalne energije, razaranja, i nove-stare *političke mitove*, koji su snagom svoje zavodljive naracije i privlačne poluistine poveli za sobom u avanturu izgradnje socijalizma milione ljudi, nudeći im neutemeljenu perspektivu novog društva, zasnovanog na veri u pravdu, jednakost i bratstvo među ljudima. Novi oblici svetovne religioznosti svoju snagu nisu crpeli samo iz nade u bolju budućnost onih koji i inače nisu imali mnogo šta da izgube, već, pre svega, iz projektovanog sistema vrednosti jedne političke ideologije koja je nudila pravične promene. Veza između *nade potlačenih i političkih ideala komunizma* nije bila samo njihova partijska avangarda, kako je to u svojim pragmatskim nastupima propagirala komunistička vrhuška, već, pre svega, široka paleta političkih mitova, koji su svojom populističkom zavodljivošću plenili čežnjive poglede ugnjetenih.

Politika mitotvorstva, inače svojstvena svim ideologijama i političkim režimima, naročito onima koji su imali izraženu totalitarnu dimenziju, vrlo brzo je, pored političkog nasilja, postala jedno od glavnih sredstava vladanja u komunističkom poretku. Sav eventualni emancipatorski naboj jedne snažne socijalne ideje vrlo brzo je bio zamenjen golim političkim nasiljem u totalitarnom političkom poretku, koji je za kratko vreme prešao put od svoje "nevine" *komunističke inspiracije do brutalne nasilne prakse boljševičke provenijencije*. Ova ontologija klasnog nasilja biće ublažavana opsenama komunističkih mitova, vešto korišćenih od strane političkog i partijskog vođstva, a naročito "voljenog vođe", koji je negovanjem kulture klasne mitologije, simbola i kultova, stvarao privid kakve-takve snošljivosti boljševičkog metoda vladanja, menjaju-

ći time karakter komunističke vladavine (obećani poredak klasne slobode) u otvoreni partijski teror i boljševičko nasilje. Pokazalo se vrlo brzo da političke slobode i poštovanja elementarnih ljudskih prava nema ne samo za pripadnike klase kapitala, već ni za tzv. radni narod socijalizma, pa ni za većinu članova komunističke partije. Protokom decenija slabiće politička stega i nasilje u zemljama socijalizma, naročito kada se više nije mogla sakriti ekonomska neefikasnost i modernizacijski deficiti. I u tim uslovima produkcija klasnog i partijskog mitotvorenja neće prestajati sve do političkog kraja tog tipa društava.

Tranzicioni trzaji "starih režima", tamo gde su politički preživeli zahvaljujući sposobnosti političke mimikrije i opštoj socijalnoj konfuziji nastaloj na anemičnoj podlozi bivšeg društva – države, i danas opstaju uz promenjenu ikonografiju simbola (onda klasnu, a sada nacionalnu i građansku), vešto baratajući beznađem razvaljenih zajednica i njihovom potrebom da postanu društvo obilja zapadnog tipa. I naravno, kao po pravilu, jedno od glavnih i omiljenih sredstava ovih prerušenih *nacional-liberalnih boljševika* jesu politički mitovi, od kojih su oni *o vođi i o neprijatelju* i dalje sačuvali sve kapacitete političke upotrebljivosti u nemirnim i nesigurnim vremenima društvene tranzicije.

"Pripadnici jugoslovenske leve opozicije s kraja šezdesetih godina XX veka, koji su se ugledali na majske demonstracije u Parizu 1968. godine, a kod kuće sebe videli u funkciji filozofskog utemeljivanja Titove vladajuće samoupravne ideologije, do kraja vladavine socijalizma držali su u aktivnosti "crvene univerzitete" za obrazovanje svojih malih revolucionarnih kadrova. Kada uzmemo u obzir da je ta opozicija u Evropi bila cenjena u levičarskim krugovima, pre svega zato što je i sama evropska levica bila u mraku i u vreme najvećeg prosperiteta studente izvodila na ulice, omamljena sumanutim ideologijama maoizma, trockizma i protolenjinizma, da je utopija jugoslovenske leve opozicije o programu prelaska na tržišnu privredu 1965–1975. bila ideja ravnopravnih radnika sateranih oko zajedničkog kazana, a ne društvo pristojnog građanskog života, kao i to da su studente sluđivali humanističkim idejama mladog Marksa, a na svojim "crvenim univerzitetima" bavili se popravljanjem nepopravljivog, to jest feleričnog socijalizma, a da za liberalizam sve do 1990. godine nisu hteli ni da čuju, i na kraju to da je

najveći broj njih u sadašnjoj vlasti i najuticajniji u NVO – onda zaista ne treba da nas čudi to što u Srbiji vlada neokomunizam, aktuelna politička patologija, nesposobnost i puzalaštvo prema Vašingtonu, koje je, uostalom, ravno onom prema Moskvi tokom tridesetih godina XX veka. Avangarda na periferiji svetskog sistema uvek je sluga metropole." (M. Brdar; 2007.; 56)

Komunistička mitotvoračka praksa koristila se dvostrukom mitskom strukturom. Jedna grupa političkih mitova dolazila je iz sfere mitova čiji je koren ležao u domenu religijske inspiracije. Tako su i komunistički ideolozi vrlo vešto koristili ovu lepezu političkih mitova, koja je vremenom dobila gotovo univerzalnu primenjivost (kako u temporalnom tako i u ideološkom smislu). Dok se druga grupa korišćenih mitova može uslovno proglasiti originalnom mitotvoračkom kreacijom komunističke ideologije i njene političke prakse, i ona je nužno imala oblike svetovne religioznosti. U prvu grupu političkih mitova spadaju: *mit o obećanoj zemlji, mit o spasitelju, mit o izabranom narodu, mit o hilijastičkom (carstvu) trajanju, mit o žrtvovanju, mit o neprijatelju, mit o heroju* i dr. U drugu grupu političkih mitova mogli bismo da nabrojimo sledeće mitove: *mit o proletarijatu, mit o komunističkoj partiji, mit o heroju socijalističkog rada, mit o proleterskoj državi, mit o socijalizmu kao svetskom procesu, mit o partijskom vođi, mit o najpravednijem i najboljem društvenom poretku, mit o bezgrešnosti političkog vođstva, mit o opštoj političkoj i klasnoj emancipaciji, mit o razotuđenju, mit o prevaziđenosti religije, mit o preskakanju društvenih epoha, mit o revoluciji, mit o generalnom štrajku, mit o boljoj budućnosti* i sl.

"Mit predstavlja konstitutivni element svake prave revolucije. Oblik je kolektivne svesti i osećanja, "ne opis stvari, već izraz volja", koji pobunu gladnih usta pretvara u uzvišen stvaralački čin. Ukoliko kolektivni ciljevi, uverenja i stremljenja nisu oblikovani u mitsku predstavu, domet revolucionarne akcije je ograničen, akcija neefikasna i nejedinstvena. Ostaju samo večite pobune robova koji ne mogu da promene svoju sudbinu, već samo gospodare. (...) I tu dolazimo do onoga što je mit više od objašnjenja stvari. On je poziv na delanje, na stvaranje, poziv na borbu protiv stihijskog determinizma prirode i društva, za oslobođenje. Iako nema posebnu vrednost kao politički program, mit ima naglašenu

praktičnu ulogu." (Z. Slavujević; 1986.; 75–76) "Stoga nije moguće mit prikazati kao svijest opterećenu onim fantastičnim tvorevinama kojih se religija (i klasična religija) oslobodila. Naprotiv, i jedna i druga grade svoj svijet na postojanju uobičajenog i čudotvornog, posvećenog i svakidašnjeg, pa proglašavanje mita zabludom u odnosu na religiju može biti izvršeno samo od strane koja raspolaže privilegijom definiranja, a nesposobna je da analitički postupak prema mitu primjeni i na svoje proizvode. U stvarnosti mit nije ništa manje mitski od svetovne religije, jer se oboje oslanjaju na prihvaćanju stavova koji se ne proveravaju na uobičajen znanstveni način, u kojima su elementi poželjnosti vrijedniji od elemenata istinitosti, i gde se vrijednost vjere mjeri njenim funkcijama u društvu, a ne time koliko je u skladu s logičko-dikurzivnim mišljenjem." (N. Dugandžija, 1980.; 67)

Za komuniste politički mit nije predstavljao samo puko sredstvo manipulisanja masama, te motivaciju i podsticaj na bespogovornu lojalnost revoluciji i njenoj partijskoj avangardi. Mit je bio i važan deo političke ideologije, konstitutivni supstrat partijske dogme, sredstvo koje povezuje i daje smisao praktičnoj politici, ispunjenoj nasilnim metodama vladanja i ideološke rigidnosti. Mit je jedna vrsta smislene apologije, način da naša akcija dobije opravdanje i mobiliše inertne mase za klasne ciljeve novog političkog poretka. "I proletarijat je imao istaknutu ulogu u stvaranju mita. On je u mirnim vremenima zamenio mit o izabranim narodu, s tom razlikom što je kod nacionalista i fašista narod bio vrhunsko dobro – hermetički zatvoreno, koje je moglo imati "mesijansku ulogu" u svetu. Kod komunista radnička klasa je razbila zatvorenost naciona i okrenula se mesijanskoj ulozi na osnovu koje je trebalo da najavi "spasenje" svim radnim ljudima u svetu. Osim toga, komunisti su razvili ideju o spasiteljskoj ulozi diktature proletarijata, koja će, oslobađajući sebe, osloboditi celo čovečanstvo od klasnih i socijalnih nejednakosti i nepravdi." (D. Gavrilović; 2006.; 144)

Jedan od važnijih mitova socijalističke doktrine u prvim fazama njenog nastanka, a koji je trebalo da politički opravda i ideološki utemelji revolucionarni prevrat, jeste i *mit o preskakanju faza društvenog razvoja,* tačnije – mit o preskakanju faze kapitalističkog razvoja. U ovu

mitsku predstavu istorije i "pravo" da je menjaju u skladu sa svojim ideološkim pogledima verovao je veliki broj komunista, naročito onih koji su učestvovali u njenom stvaranju. Jedan od njih bio je i naš socijalista XIX veka, Svetozar Marković. Iako više učenik i baštinik ruskih narodnjaka (ruska socijalistička misao) nego privrženik Marksovog učenja, Marković bespogovorno usvaja ovaj ideološki stav socijalista, dodajući mu neophodno srpsku specifičnost i aromu. "Upravo zato Marković ističe da Srbija mora po svaku cenu da izbegne taj put. Ne mora svako društvo proći kroz sve one stupnjeve ekonomskog razvitka kojima je prošlo industrijsko društvo npr. u Engleskoj, koje je K. Marks imao poglavito u vidu (...) Ovim hoćemo da kažemo da jedno društvo može preobraziti svoje gazdinstvo osnovano na maloj svojini i uvesti najsavršeniju mašinsku proizvodnju, a da ne mora prolaziti kroz purgatorijum kapitalističke proizvodnje." (Lj. Despotović; 2008., 139)

U prvoj deceniji konstituisanja boljševičkog lanca vlasti u Sovjetskom Savezu (a nije bilo bitno drugačije ni u drugim slučajevima) veliki problem bio je nedostatak intelektualaca od formata koji bi filozofski utemeljili ionako oskudnu ideološku paradigmu boljševizma. Intelektualci su bili viđeni kao *sveci* (*apostoli*) *revolucije,* koji treba da obezbede njenu filozofsko-istorijsku legitimizaciju. "Iako je boljševička ideološka propaganda oslonac imala u Lenjinovim spisima, očajnički su joj bili potrebni obrazovani ljudi, tim pre što partija u prvih deset godina nije imala ozbiljniju inteligenciju. (...) Do tada boljševici u svojim redovima nemaju filozofa koji bi bio sposoban za takav poduhvat. Đerđ Lukač je posedovao neophodno filozofsko obrazovanje, a kao novopečeni prozelit i neophodnu "energiju zablude" da zalogom svojih umnih i fizičkih snaga izradi *ex post facto*, filozofsko-istorijsko utemeljenje Oktobra i protolenjinizma. (...) Drugim rečima, ako sledimo Lukačeve teze, samo ćemo ponoviti ono što je u Rusiji već viđeno i što je gotovo neposredno govorio Lenjin: da proleterska revolucija, ako se otarasimo cinizma političke retorike, može jedino da bude *delo kritičke inteligencije,* koja je zastupnik "istinskog interesa proletarijata", pa time i njegova avangarda, zato što je u stanju da rastumači njegove interese i obrazuje mu zrelu klasnu svest – čitanjem i tumačenjem Karla Marksa." (M. Brdar; 2005.; 29–32)

Vešto baratanje mitovima, kako smo već konstatovali, davalo je snagu i uverljivost komunističkoj propagandi. Oni su svoju mitologijsku praksu naslanjali na već postojeći i prepoznatljiv sloj mitske svesti svakog čoveka, osobito onaj sloj koji je formiran delovanjem religijske mitologije. Otuda prijemčivost i prihvatanje novih-starih mitova koji su bili negde poznati i prihvaćeni, samo su sada imali socijalističko obeležje. "Socijalistički hilijazam za Bulgakova je uprošćeni i banalizovani oblik starog judejskog hilijazma, "apokalipsa naturalističke religije čovekoboštva". Socijalizam je jevrejski hilijazam, preveden na racionalan jezik političke ekonomije. Ulogu izabranog naroda dobio je proletarijat, a ulogu satane klasa kapitalista, proizvedena u čin predstavnika metafizičkog zla." (N. Milošević; 2000.; 23)

Ontologija političkog (ideološkog) nasilja, koje je bilo utkano u svaku poru vlasti boljševičko-komunističkih partijskih struktura, svoje opravdanje pred sobom, ali i pred klasom čije su interese navodno štitili, crpla je iz *vere i uverenja* da je to nasilje, koje se čini u ime dobra, samo nužno sredstvo dostizanja cilja pravednijeg društva. Snagu i definitivno opravdanje ovog bezdušnog nasilja, koje je odnelo milionske žrtve na putu izgradnje "bolje budućnosti", davala je politička ideologija, tj. uverenje da je svaki zločin dozvoljen u ime tzv. viših ciljeva revolucije. I kao verske sekte taboriti, adamiti ili anabaptisti (*Knjiga o osveti*), koje stravičan scenario nasilja i krvavog pira opravdavaju potrebom borbe i iskorenjivanja zla u svetu (a zlo je sve ono što se ne uklapa u njihovo viđenje ispravnog religijskog života i života po pravoj veri), i boljševici opravdanje za stravične akcije zločina i klasnog (ideološkog) terora nalaze u svojoj ideologiji. "Da bi činio zlo, čovek ga" kaže ovaj pisac (A. Solženjicin, prim. aut.), "mora prethodno videti kao dobro." Takva je, veli on, priroda čovekova da traži opravdanje za svoje postupke. (...) Do svega nekoliko desetina leševa dosezale su maštarije i duševne snage Šekspirovih zločinaca, i to samo zato što nisu imali ideologiju, kaže Solženjicin. Ideologija daje ono toliko potrebno opravdanje za zločine i onu prestupniku toliko neophodnu trajnu čvrstinu u njegovim zlodelima. Sve to obezbeđuje ideološkim zločincima društvena teorija, pomoću koje oni ulepšavaju pred sobom i pred drugima svoje postupke, i na taj način umesto prekora i proklestva dobijaju pohvale i priznanja. Tako su

se inkvizitori snažili hrišćanstvom, zavojevači veličanjem otadžbine, kolonizatori civilizacijom, nacisti rasom, a jakobinci, rani i pozni, jednakošću, bratstvom i srećom budućih pokolenja." (isto; 31) "U stvari, bilo bi tačnije reći da pomoću mitova ideologije pretvaraju vrednosti u zločin. Dejstvuje se uvek u ime vrednosti, ali samo religije mogu da stvarno sublimiraju i transformišu strasti u vrednosti, dok se ideologije služe vrednostima kao paravanom, maskom ili izgovorom. Sva razlika je u tome, ali je ogromna: u ta dva slučaja funkcije mitova se uzajamno potiru." (M. S. Marković; 1995.; 86)

I u političkim doktrinama Srbije XIX veka postoje zagovornici ovakvih radikalnih i nasilnih metoda dolaska na vlast i vladanja. Jedan od njih je svakako Dimitrije Mita Cenić, zagriženi pristalica tzv. revolucionarnog jakobinizma. "Pripadnik pokreta Svetozara Markovića do njihovog potpunog razilaska početkom osamdesetih godina, Dimitrije Mita Cenić je postao reprezent one malobrojne grupe ekstremnih socijalista u Srbiji koja je želela njen socijalistički preobražaj, bez obzira na socijalnu cenu. Fanatik socijalističke ideje, Cenić je pobornik profesionalnog revolucionarnog angažmana, koji je oformljen na tradicijama francuskog jakobinizma, te dobio specifično rusku aromu i inspiraciju jednog Nečajeva. To je onaj tipično jezuitski način posmatranja politike (često kod nas pogrešno označavan kao makijavelizam), koji u cilju ostvarenja vlastitih, ovoga puta revolucionarnih ciljeva, dozvoljava upotrebu svih sredstava, pa čak i primenu najžešćeg revolucionarnog nasilja. To je, po svom karakteru, totalitarna optika socijalizma koju je J. Talmon označio kao jakobinsku, a koja insistira na ekonomskom momentu jednakosti, smatrajući pitanja političkih prava i sloboda drugorazrednim. Kratko formulisano – bila je to politika revolucionarnog nasilja u službi egalitarnih ciljeva socijalističke zajednice." (Lj. Despotović; 2008.; 181)

Mit o tzv. diktaturi proletarijata, tako rasprostranjen u komunističkom pokretu i njegovoj socijalističkoj ideologiji i praksi, problematičan je sa više aspekata. Kao prvo, ovde se nikada nije radilo o klasnoj diktaturi same klase, ona je u svojoj praktičnoj izvedbi uvek bivala diktatura u ime klase, vršena od strane najužeg rukovodstva partijske avangarde i partijskog vođe lično; kao drugo, ona je u najvećem delu svoga trajanja imala obeležja ne diktature (shvaćene u antičkom značenju tog pojma,

ograničenja vezana za zakon i vreme trajanja), već otvorene ideološke tiranije; i, kao treće, ta tiranija, kao što joj i samo ime kazuje, nije imala nikakva zakonska, moralna ni vremenska ograničenja. To je bilo golo nasilje, vršeno i ime proletarijata, i za potrebe samog političkog vrha partije. Ono što i danas "fascinira" jeste stepen ideološkog bahaćenja kojim je komunističko političko vođstvo opravdavalo svoju praksu nasilja, ne skrivajući njenu pravu suštinu. "Jer ono što su Lenjin i boljševici nazivali diktaturom, bilo je diktatura samo po imenu. Evo, uostalom, kako je sâm Vladimir Iljič definisao termin o kome je reč: *Naučni pojam diktature* – veli on – *ne znači ništa drugo nego neograničenu, ničim, nikakvim zakonima, apsolutno nikakvim pravilima stešnjenu, neposredno na nasilje oslonjenu vlast.* Videli smo, međutim, da vlast za koju nema nikakvih zakonskih ograničenja, ni u vremenskom ni u bilo kom drugom pogledu, nije diktatorska već tiranska vlast." (N. Milošević; 1986.; 91)

Surovost klasne odmazde i terora dosezao je granice koje nijedan mit nije mogao da opravda. Patologija nasilja i osvete dostizala je nečuvene razmere zločina, kako po broju tako i po "razvijenoj mašti" zločinaca. "Koliko je ovaj poriv bio moćan i u kojoj meri je uticao na političku praksu boljševika vidi se i po natpisima koji su se u to doba pojavljivali u sovjetskoj štampi. Jedan takav tekst, dostojan pera onih fanatika što su pozivali na da se svet "zalije krvlju u visini konjske uzde", objavljen je u glasilu boljševičke armije *Krasnaja gazeta*, 1. 11. 1918. godine. "Bez milosti, bez poštede", piše u pomenutom glasilu, "ubijaćemo stotine naših neprijatelja. Neka ih bude na hiljade, neka se podave u sopstvenoj krvi. Za krv Lenjina i Trockog... neka se proliju potoci buržoaske krvi – što više krvi, što je moguće više krvi." (N. Milošević; 2000., 61) I nije sve do Lenjina i boljševika. "Ipak, najveći Marksov podvig je pronalazak etičkog argumenta za opravdavanje nasilja. Mada je želja za osvetom postojala vekovima, tek od Marksa svako nasilje je oplemenjeno pod uslovom da se vrši u ime "socijalne pravde". "On objavljuje jevanđelje – piše Fon Mizes – koje racionalizuje mržnju i pretvara niske nagone, zavist i osvetu u istorijsku misiju". I dalje: "Rezultat je uvek siguran kad se raspaljuju strasti ljudske duše." (M. S. Marković; 1995.; 85)

Kao u kakvoj velikoj *laboratoriji mitova*, marksistička ideološka matrica natapa svoje učenje, kako smo već konstatovali, brojnom i snaž-

nom religijskom mitologijom, naročito onom hrišćanske provenijencije. Iako izvrnuti na glavu, i u sasvim drugom, mogli bismo reći radikalnom kontekstu, religijski mitovi, uprošćeni ali ne bez smisla, igraju zapaženu ulogu u novom političkom i ideološkom scenariju. "Marksistička ideologija, više no svaka druga, koreni se u svetu mitova, koji su manifestacija elementarnih ljudskih strasti i nagona, ali ujedno i njihova pogonska sila. (...) Osnovna istina je da je prvo Marks zauzeo svoj stav u odnosu na hrišćanstvo. On je prećutno usvojio Hegelovu "hristologiju", ali ju je primenio na proletarijat – koji istovremeno predstavlja Izabrani Narod i Mesiju – i koji svojim stradanjem treba da iskupi i preporodi palo Čovečanstvo. (...) Učenje Hegela i Lutera pomaže Marksu da doda još jedan razlog koji postavlja u središte svoga proleterskog mita: novo tumačenje *kenozisa* – poniženja. Kao što je Hristos primio najgore uvrede i poniženja da bi ispunio svoju spasiteljsku misiju, tako je proletarijat na sebe primio poniženja i patnje koje su zaloga njegovog mesijanskog poziva. (...) Hristov povratak u slavi kod Marksa se pretvara u "iščekivanje slavne Parusije", obogenog Čoveka koji dolazi posle "smrti Boga". Pre nastupa tih apokaliptičkih vremena doći će do "krajnjeg pogoršanja zla", provocirajući završnu katastrofu starog sveta, koji u isti mah podseća na "Gospodnji dan" proroka i na "Strašni sud" jevanđelja. Tim povodom, bujna mašta Marksova odaje svoje najskrivenije pobude: "Naš Sveti Otac Crkve mnogo će se iznenaditi kad na njega bude pao dan Strašnog suda, onaj kada će se sve to ispuniti – dan u čijem osvitku će u njegovim ušima usred tih "nebeskih harmonija" odjeknuti melodija *Marseljeze* i *Karmanjole,* praćena grmljavinom topova, obaveznom u takvoj prilici, kad će giljotina davati takt, dok će bezbožna masa urlati "*Ca ira, ca ira*", vešajući "svest o sebi" na banderu." (M. S. Marković 1995.; 75–80)

Iako se ne može svrstati u direktan mitski obrazac, stav o rušenju ili uništavanju svega postojećeg prethodio je "novom društvu", te je kao takav bio ne samo ideološka postavka u korpusu marksističke društvene kritike, već i oslonjen, po sopstvenim shvatanjima, na hegelovsku filozofsku tradiciju dijalektičkog mišljenja. Kao delatna metoda političke prakse komunizma, i ova dimenzija marksizma ima jaku mitološku konotaciju. U njoj, kao i u njenom religijskom ekvivalentu, propada sve

ono što nije dostojno spasenja. A spasenje se zadobija odricanjem, patnjom, pravednošću i sl. "Marks kaže, kao što znamo, i to da je njegov dijalektički metod "direktno suprotan" onom Hegelovom, ali ova suprotnost odnosi se, kako on tvrdi, jedino na sadržinu dijalektičke sheme, dok bi sama ta shema trebalo da je u tom slučaju ista. Međutim, prava razlika između Maksove i Hegelove optike – razlika koju tvorac "naučnog" socijalizma prećutkuje – postaje vidljiva tek onda kada uporedimo pojmove ukidanja i uništavanja. Odnos dveju faza u shemi dijalektičkog razvitka Hegel vidi kao odnos ukidanja, a ukidanje, kao što je poznato, ne znači samo poricanje, nego ujedno i očuvanje onog što je prethodilo. Uništavanje je, međutim, prosto i golo poricanje prethodnog stanja, i u tome i jeste suština arogantno osvetoljubivog stava prema predmetu kritike." (N. Milošević; 2000., 39)

U lenjinističkoj verziji ova dijalektika biva nadograđena novom metodologijom, metodologijom koju gradi i uspostavlja sama politička praksa, sprovođenjem tzv. revolucionarne promene. U tom smislu, i eventualne doktrinarne razlike u shvatanjima Marksa i Lenjina bivaju prevladane dijalektikom samog boljševizma, koji svoje ideološke istine gradi iz prakse same, a ne samo iz puke filozofske ili mitološke spekulacije. "Lenjinistička ortodoksija, s osloncem u lenjinističkom razumevanju metode ili dijalektike, može mirne duše da pozaboravlja sve Marksove tvrdnje, jer će ih svojim "istraživanjima" sve obnoviti, ali u "nadograđenom i produbljenom vidu". To je ortodoksija kao "verovanje u metodu", u smislu "živog, nedogmatskog (dijalektičkog) prožimanja teorije i prakse". Uz metodu ona nema šta da izgubi, dok je prva ortodoksija gubitkom metode u svojoj vezanosti za "sveta mesta učenja" skončala u "živom pesku" eklekticizma i trivijalnosti." (M. Brdar; 2005.; 36)

Nije teško uočiti da se u okvirima marksističke doktrine vešto upotrebljavao i *hilijastički mit,* san o hiljadugodišnjem carstvu besklasnog društva, koje treba konačno da otvori vrata prave istorije. Jer je sve ovo pre toga puka predistorija, koja i nema neku vrednost za klasike marksizma, pa je kao takva zrela da završi na njenim đubrištima, uz sav prezir poniženih kojim će konačno prekriti ove sramne stranice naše prošlosti. "Marksova ideologija je vešta kombinacija utopije i hiljadugodišnjeg carstva, čiji dolazak je, u svakom slučaju, predodređen istorijskim

materijalizmom i determinizmom. Revolucionarna borba samo može da ubrza taj istorijski proces, koji neminovno vodi pobedi proletarijata i besklasnom društvu. (...) Pada u oči da se Marks poslužio svim mitovima čovečanstva, osim Vaskrsenja. "Proleterski mesijanizam" je samo lažan prozor. "Vaskrsenje" proletarijata svodi se na jednu metaforu, koju Marks, uostalom, lično ne upotrebljava i koja ne sadrži obećanje večnog života čovekove ličnosti. Marks je oduvek osuđivao "egoizam spasenja" ". (M. S. Marković; 1995.; 88) **Apologija kraja istorije i pobede besklasnog društva nosi u sebi zamku: ako je besklasno društvo (komunizam) zaista ostvarenje dijalektike istorijskog razvoja, pa na njega ti isti zakoni razvoja više ne deluju, onda to znači da zakoni dijalektike nisu univerzalni, a ako su pak univerzalni, kao što marksisti tvrde, onda komunističko društvo nije poslednje i nije savršeno sa stanovišta dijalektike istorijskog razvoja. Ostaje samo da se izabere: koga žrtvovati na žrtveniku ideološke dogme, komunizam ili dijalektiku. Ili možda i jedno i drugo. Ni novija verzija kraja istorije, servirana iz drugog ideološkog tabora (liberalizam), nije ništa manje besmislena. I ona u svojoj ideološkoj ostrašćenosti nije sposobna da sagleda vlastiti ideološki trijumf, kao pirovu pobedu koja otvara istorijske procese, a koji će nužno poroditi nove ideološke zablude i stranputice.**

"Posle svih mitova, ostaje još *san promašenog politehničara*, u kome Marks opisuje komunističkog čoveka koji će biti naizmenično pastir, ribar, lovac ili književni kritičar, prema svojoj trenutnoj volji ili ukusu." (isto, 90) Marksistička mitomanija zatvorila je krug jednim, reklo bi se, originalnim mitom, *mitom o politehničaru,* univerzalnom ljudskom biću koje će u komunističkoj utopiji uživati, stvarajući savršen balans između svoje vlastite univerzalnosti i univerzalnosti samog komunizma.

a) Mitologija i mistifikacija lične vlasti – primer J. B. Tita

Mitotvoračku praksu socijalizma nije moguće razumeti do kraja ako se na poseban način ne opiše i segment lične vlasti i njegova mitološka i mistifikatorska dimenzija. Režim socijalističke vlasti do te mere je na-

topljen formom lične vladavine da mu je to postala važnija dimenzija postojanja nego li i sâm klasni (socijalistički) karakter vlasti. Iz forme tzv. klasne diktature proletarijata ovaj društveni sistem pretvoriće se u oblik cezarističke vlasti, sa predominantnom pozicijom partijskog lidera, koji zauzima poziciju šefa vlasti (šefa države ili premijera), u najčešćim slučajevima sa doživotnim mandatom. Kao neprikosnoveni vrhovni partijski ali i državni autoritet, "voljeni vođa" podnosi žrtvu, vršeći doživotnu vlast u korist svoje partije, države i radnog naroda u celini. Naslanjajući se na autoritarnu tradiciju, kolektivistički duh i patrijarhalni oblik društvenosti, kao i na tradicionalni oblik patrimonijalne državnosti, lični režimi vlasti na našim prostorima u XX veku oličeni su prvo u obliku monarhijske vlasti kralja Aleksandra Karađorđevića u Kraljevini Jugoslaviji, a zatim Josipa Broza Tita u Socijalističkoj Jugoslaviji, i na kraju Slobodana Miloševića u Saveznoj Republici Jugoslaviji. *Ovi politički režimi iskazivali su duboku ukorenjenost svoje vlasti u mitologijskoj i mistifikatorskoj praksi, koja je, kao po pravilu, dobijala konture svetovne religioznosti.* "Ona je i pored izvršenih zadaća, koji su vezani sa svakodnevnim životom ljudi, vrsta ideološke svesti, "krive" svesti, koja plovi bespućem slučaja ili vešto iskorišćenih nagona. I u jednom i u drugom slučaju mistifikacija joj je zajednički nazivnik, najčešće neprepoznatljiv njenim učesnicima." (N. Dugandžija; 1980.; 95) Bez mitološke prakse lični režimi vlasti ne bi se održali onoliko dugo koliko su uspeli da opstanu, naročito ne bi mogli da postignu (u pojedinim fazama svoje vlasti) tako visok stepen političke popularnosti, koji im je omogućavao ne samo komfornije vladanje već i karakteristiku režima koji bi se mogao označiti kao *plebiscitarni cezarizam*.

"Po pravilu je razočarenje u neosvedočenog vođu (kralja) jačalo želju za vođom iz naroda. Tito je postao oslobodilac i od njega počinje novo srećno doba (motivi iz rimske eshatologije koje preuzima i univerzalizuje hrišćanstvo, a preko njega i moderni svetovni politički pokreti). Vodeći računa o oslobodilačkoj tradiciji, partijski propagandisti su gradili harizmu Tita, vezujući je u tradiciji za prisutni kult heroja. Neposustali patriotski otpor okupatorima (Turcima i Nemcima) i herojski likovi iz prošlosti (Gubec i Karađorđe) su karike istorijskog kontinuiteta koji se oživljava da bi se olakšalo prihvatanje Titove natklasne harizme.

U mitu o vođi-spasitelju ogledaju se vrednosti i mentalitet širokih delova stanovništva, ugroženog različitim krizama, koje je težilo socijalnoj pravdi." (T. Kuljić; 1995.; 54)

"Život većine odvijao se po zakonima imitacije. Ovde je "individua dovedena dotle da se oseća bespomoćna i beznačajna, ali je naučena da projektuje sve svoje ljudske moći u ličnost vođe, države, otadžbine, kojima mora da se potčini i koje treba da obožava". Dok bi u drugim vremenima ljudi prije primetili što se događa s čitavim narodima, stranim ili svojim, i došli do zaključka kako izvesti otpor neobuzdanoj fantazmagoriji ili surovom karakteru vođa, u ovim slučajevima otpor je zamijenjen blagonaklonom podrškom, koja je nestala tek smrću diktatora. Obećanja su smatrana ostvarljivima; nada se pretvorila u religioznu ideju, prenoseći predodžbu neba na zemlju. Samo da se odstrani neprijatelj koji to ometa! Na ideji postojanja neprijatelja, koji u religiji odgovara nečastivoj sili, povećavaju harizmatske vođe svoj prestiž, osmišljavajući svoje neuspehe postojanjem onih "drugih"." (N. Dugandžija; 1980.; 216)

Sve što se ticalo ličnosti i dela "voljenog vođe", Josipa Broza Tita, bilo je mistifikovano i mitologizovano. Ni čin njegovog rođenja i detinjstva nije mogao ostati bez nužne mistifikacije. Naknadna ideološka racionalizacija unosila je svetlo ideološke čistote i na ovaj najraniji period života vođe. Ni ovaj najraniji period njegovog života nije smeo ostati ideološki prazan. Još kao dete, vođa je bio klasno svestan dečak, koji se nije mirio sa društvenom nepravdom, i sve što je činio od svog rođenja smisleno je bilo iskazano kao oblik klasne borbe. Ovaj tipičan ideološki scenario možemo prepoznati u svim biografijama i zvaničnim partijskim verzijama Titovog života.

Dolazak Tita na čelo partije, njegove zakulisne radnje u eliminisanju svojih partijskih oponenata ili konkurenata, takođe su prekrivene velom snažne mistifikacije. Uloga Tita u NOR-u, velike ofanzive i navodne genijalne vojničke odluke, sve je to naknadnom ideološkom šminkom i retuširanjem dovedeno u traženi ideološki red i politički zategnuto, tako da ništa ne štrči i ne remeti idiličnu verziju partijske istorije. Posleratni razvoj, sukob sa Staljinom, golootočka golgota, uvođenje radničkog samoupravljanja, osnivanje pokreta nesvrstanih, stalna laviranja i koketiranja sa Zapadom, ustavne promene, zakon o udruženom radu, velike par-

tijske čistke (smena Rankovića, maspok u Hrvatskoj i liberali u Srbiji) i sl., sve su to događaji koji su ideološki uštimavani tako da harmonizuju partijsku sliku socijalističke stvarnosti, te nepogrešivu i nezamenljivu ulogu Josipa Broza u njoj. Bratstvo i jedinstvo, socijalna pravda, društveni razvoj, ravnopravnost naroda i narodnosti, sve su to dela Titovog "genija", čije se rođenje dovodi u vezu sa idejom i potrebom da upravo on usreći napaćene i izmučene jugoslovenske narode i izvede ih na put nacionalnog oslobođenja i srećnije budućnosti.

"Kult Titove ličnosti, kao neobično aktivna sastavnica službene harizme vođe države i partije, prilično je složen i osoben da bi se mogao razumeti poređenjem sa nekim ranijim izrazitim istorijskim primerima lične vlasti. Ni poređenje Broza sa njegovim ideološki srodnim savremenicima ne može mnogo pomoći u odgonetanju snage i trajnosti njegovog kulta. Nije reč samo o veštom i uglednom boljševičkom vođi niti o njegovoj "protestantskoj verziji". Još su površnije tvrdnje da je na delu u osnovi bio ideološki nespecifični makijavelizam ili balkanski cezarizam. Bilo bi takođe uprošćeno tumačiti Titov ugled kao eklektičku ad hoc kombinaciju pomenutih obrazaca. Bio je to prilično osoben režim lične vlasti u socijalizmu, čija je harizma stvarana uzajamnim prožimanjem pomenutih tradicionalnih i modernih komponenti, iz koga je nastao relativno novi obrazac kulta sa neobično aktivnim osvedočavanjem i masovnom podrškom." (T. Kuljić; 1995.; 62)

"Planski i smišljeno stvarana harizma vođe nije statička, već promenljiva ideološka tvorevina čiji se sadržaji prilagođavaju izmenjenom stanju i različito akcentuju. U evoluciji Titovog autoriteta mogu se uočiti tri osnovne faze: 1. Autoritet vojskovođe i državnika koji se oslanjao na harizmu Staljina 1941–1949. 2. Osamostaljena harizma i kult vođe partije i države 1949–1989. 3. Posthumni ideološki i državni kult 1980–1990. (...) Personalizovanje društvenih odnosa i precenjivanje istorijske uloge pojedinih ličnosti je pretpostavka nastanka kulta čije je prvo obeležje – uzdizanje ličnosti vođe. Opštedruštveni uspesi pripisuju se vođi, a svesno se zapostavlja doprinos ostalih delatnika. 2. Naredni korak je monumentalizacija. Vođa je bez konkurencije, slavi se kao genije, jer raspolaže saznanjima koja drugima nisu dostupna i on čini što drugi ne mogu. 3. Najviši stupanj kulta je mitiziranje koje odgovara arhaičnom

obogotvorenju. Ističu se osobine kao što su nepogrešivost, sveznanje i sveprisutnost. Vođa je istrgnut iz oblasti svakodnevnog iskustva, jer je zahvaljujući svojim govorima, spisima i bistama svuda prisutan. Mitiziranje vođe pretpostavlja ponižavanje njegovih poštovalaca, koji ne mogu da zamisle državu bez snažnog vođe, pa se trude da mu na racionalan način pripišu besmrtnost." (isto, 63)

U zanimljivoj i na dokumentima zasnovanoj biografiji Josipa Broza Tita, Pero Simić u prologu svoje knjige *Tito, tajna veka* ističe neke veoma važne ali i lucidne ocene, koje bacaju novo svetlo na Titov život i rad, ukazujući, u svakom slučaju, na suštinski karakter njegove ličnosti, ali i političkog poretka koji je personifikovao. Život ispunjen kontroverzama, mistifikacijama, mitovima, kultom ličnosti, ali i bolno realnim posledicama borbe za vlast i njeno očuvanje po svaku cenu. "Više od 35 godina Jugoslavija je bila opčinjena njime, njime se ponosila, njemu radovala, u njega se klela, po njemu prepoznavala vreme, njegovim očima gledala u srećniju budućnost. Njegovi spomenici bili su podignuti u svakom delu zemlje, njegovo ime nosile su najbolje jugoslovenske fabrike i škole, najuzornije vojne kasarne, najviši vrhovi planina, centralne ulice i trgovi svih jugoslovenskih gradova. Po jedan grad u svim jugo-republikama i pokrajinama nosio je njegovo ime, a ostali su im zavidili. Tome se možda ne treba čuditi, jer je Titov kult stvaran još od kraja 1943. godine, kada ga je njegov provizorni ratni parlament izabrao za predsednika privremene jugoslovenske vlade, koju niko nije priznavao sem nje same. (...) Desetine generacija jugoslovenskih građana od malih nogu sistematski su ubeđivane da on "uliva snagu klonulim, vedri sumorne, uspokojava zabrinute, jača slabe, diže poklekle, stvara heroje, od nepismenih prosvećene, od neukih svesne." Da je on "naš jedini putokaz". (...) Omađijao je čak i stotine hiljada onih Jugoslovena koji za vreme njegove vladavine nisu uspeli da nađu posao u svojoj zemlji, već su svoju sreću pod suncem morali da traže na kraju sveta. A kad su se skrasili daleko od Tita i Jugoslavije, mnogi od njih su i dalje videli Boga u njemu, a neki i više od toga. (...) Celog života gradio je imidž zaštitnika sirotinje, koga bole sve nepravde ovoga sveta, a uredno vođeno knjigovodstvo njegove predsedničke administracije pokazuje da je bio jedan od najskupljih vladara prošlog veka. Opsluživalo ga je više od hiljadu

ljudi. Imao je dvadesetak vila i rezidencija, hiljade hektara ličnih lovišta, tri sopstvena zoološka vrta, specijalni "plavi voz", mnoštvo brodova i jahti, glisera i aviona. Raspolagao je većim i luksuznijim voznim parkom nego nemački kancelar, francuski predsednik i engleski kraljevski dvor zajedno. Bio je jedan od najpoznatijih komunista u svetu, a nikada nije činjenično utvrđeno ni ko ga je, kad i gde primio u članstvo partije kojom je doživotno vladao. Još manje se znalo kad i kako ga je moskovska Kominterna imenovala za generalnog sekretara svoje jugoslovenske filijale, KPJ, o čemu je za četrdesetak godina ispričao najmanje 16 različitih verzija. A o najvećoj nepoznanici Titovog života, njegovoj ulozi u staljinističkim pogromima u Sovjetskom Savezu, u kojima su, dok se on borio da dođe na čelo KPJ, streljane i stotine nevinih jugoslovenskih komunista nije se ništa znalo. (...) Koristio je više od 70 pseudonima, bio počasni član vodećih jugoslovenskih akademija nauka, nosilac 16 najviših jugoslovenskih i 98 ordena i medalja koje mu je dodelilo 59 zemalja sveta. Proglašen je za počasnog doktora sedam jugoslovenskih univerziteta. Trideset i pet godina vladao je Jugoslavijom i komandovao njenom armijom, četrdeset godina upravljao jugoslovenskom Komunističkom partijom, tri puta odlikovan Ordenom narodnog heroja Jugoslavije. I u osamdesetoj godini života pričao je da "ne gleda na godine", a kada biološki zakoni ni njega nisu mimoišli, Titovi naslednici su svetu poručili da je njegovim odlaskom "svetska istorija ostala udovica", a Jugoslavene su tešili zavetom: "I posle Tita Tito". (...) Sa suzama i jaucima ispratili su ga milioni Jugoslovena. Mnogi su za njim više i bolnije patili nego za svojim najrođenijim. Ni slutili nisu da time oplakuju i sebe i Jugoslaviju." (P. Simić; 2009.; 5-8)

Mit o nepogrešivosti vođe negovan je sve vreme trajanja njegove harizmatske vlasti. U vreme kada su činjene najveće političke greške u onome što se nazivalo ubrzanim socijalističkim razvojem, svaka zrela kritika potiskivana je i pobijana mitom o tzv. nepogrešivosti Titovog genija, ali se tu mitologija nepogrešivosti nije zaustavljala. Nepogrešivost je pripisivana i čitavom partijskom vrhu, koji je poput kakvog nepogrešivog kolektivnog uma upravljao društvenim razvojem i političkim životom zemlje. Česti su slučajevi da su se greške lokalnih partijskih elita pokrivale odlukama partijskih kongresa ili Tita samog. U toj atmosferi

bezgrešnosti činjeni su katastrofalni politički potezi, koji su polako ali sigurno čitavu zemlju, ali i Komunističku partiju zajedno sa njom, gurali u predvorje opšte političke propasti i raspada. "Izraziti kult nepogrešivog vođe olakšavao je održavanje i obnavljanje tradicionalno podložničkog i servilnog mentaliteta rukovodećih kadrova. Lojalnost vođi i partiji je zamagljivala sistem privilegija, tzv. kadrokratizam. (...) Negirana je jednakost svih pred zakonom, a forsirana prosečnost lojalnih. U nauci i misli o društvu je apologetsko ideološko društveno-integrativno znanje sprečavalo kritički duh, što je uopšte u kulturi podsticalo stvaranje neproduktivnog apologetskog odnosa prema autoritetu. Za konstruktivno i napredno je držano samo ideološki ispravno mišljenje, naročito u konzervativnoj Titovoj fazi sedamdesetih godina. Dogmatizovani kult postao je sastavni deo obaveznog rituala i političke socijalizacije, što je jačalo nekritičko mišljenje i sklonost ka autoritetu uopšte. Kult Tita bio je najobavezniji u vojsci i partiji, a zatim u dnevnoj propagandi, privredi i umetnosti. Što je za funkcionisanje pojedinih ustanova bilo neophodnije idejno jedinstvo, to je kult izrazitije dogmatizovan i nametan." (T. Kuljić; 1995.; 87)

Deo mita o Titu odnosio se i na njegovu političku tvorevinu, SFR Jugoslaviju. I o njoj su se ispredali snažni mitovi, kao o zemlji ravnopravnih naroda i narodnosti, zemlji koja je ekonomski raj za njen radni narod. Da je reč o državi koja je oličenje tzv. socijalističke demokratije. Da se u njoj ostvaruju najviša politička prava radnika kroz koncept samoupravljanja i tzv. udruženog rada. Sve ove i druge mitove o Titovoj Jugoslaviji sažimao je jedan mit koji je na sintetički način pokušavao da ovu zemlju prikaže kao istinsku oazu lepog života, a to je bio mit o Jugoslaviji kao "zemlji dembeliji". I kao u svim bajkovitim predstavama stvarnosti, i u ovoj predstavi tehnike preterivanja i šminkanja nisu bile u oskudici. Taj veliki virtuelni projekat *Jugoslavije kao zemlje dembelije* krunio se postepeno, i tokom vremena postao je ružna karikatura jednog neutemeljenog političkog poretka i nakazna slika njegovog vladara, koji je neumitno klizio ka svom biološkom kraju. Pokazalo se vrlo brzo da će to biti i politički kraj njegove zemlje dembelije. "Ako je socijalistički svet podsećao katkad na "Potemkinovo selo", nigde te kulise nisu bile bleštavije nego u Titovoj Jugoslaviji. One su ubedile i mnoge istraživače

iz sveta da se u Jugoslaviji ostvarivao "socijalizam sa ljudskim licem" ili "socijalistička tržišna privreda", i da je jugoslovenskom društvu uspelo da ostvari pravo samoupravljanje. Naravno, još su lakše u to poverovale lokalne političke elite, a o stanovništvu da i ne govorimo. Međutim, vremenom je rastao jaz između te slike koju je stvorila zvanična retorika i prave slike stvarnosti. Neki istraživači su taj proces udaljavanja ideološke predstave od realnosti nazivali "sindrom Dorijana Greja". Uprkos većem prostoru za ispoljavanje različitih mišljenja u javnosti nego u ostalim socijalističkim zemljama, o teškim problemima, pre svega privrednim (na primer, o dužničkoj krizi), te o rastućoj međunacionalnoj napetosti, dugo se nije javno raspravljalo. Sedamdesetih godina prosečan građanin Jugoslavije nije ništa znao o državnim dugovima. Uostalom, sama reč "kriza" tek je tokom osamdesetih godina počela zvanično da se upotrebljava za opis stanja u zemlji." (P. J. Marković; 2007.; 28)

I danas, nakon nekoliko decenija od smrti, njegov lik i delo ne prestaje da izaziva polemike. Popriličan je broj onih koji nastavljaju da snagom vlastitih emocija neguju mit o Titu kao o nečem što nije podložno kritici i sudu istorije. On je za te ljude i danas neprikosnoveni vladar čiji se svaki korak na njegovom političkom putu pozlatio. On je osoba koja snagom svoga mita (pored starih pristalica) pleni i regrutuje nove fanove, mlade ljude koji su se rodili mnogo godina posle njegovog političkog i biološkog odlaska. "Na kraju ostaje pitanje: gde je mesto Josipa Broza Tita u istoriji? Veliki lideri dugo umiru: Francuzi još uvek lupaju glavu o Napoleonu, Kinezi dugo nisu znali šta da rade s Mao Cedungom, a Rusi ni danas ne znaju šta će s Lenjinom i Staljinom. Jugoslovenska tragedija je vratila na scenu "titonostalgiju", a početkom ove decenije maršal je oživeo u virtuelnom svetu Interneta, na sajtovima *Slobodna Jugoslavija*, *Titolend* i dr. Začudo, većina njih je nastala u Sloveniji i Hrvatskoj, republikama koje su prve izašle iz "Titolenda". Poslednjih godina, svakog maja, ispred Titovog mauzoleja u Beogradu stvaraju se redovi hodočasnika, među kojima, pored njegovih sve starijih veterana, ima i onih koji su rođeni posle maršalove smrti." (P. Simić; 2008.; 217)

Naša posleratna istoriografija (misli se na period posle II svetskog rata), pa i društvena nauka u celini, prepuna je raznih mistifikacija kada je u pitanju Brozova Jugoslavija, ali i karakter njegove vlasti. Brojna su

tumačenja koja imaju isključivo apologetski karakter, i sa stanovišta seriozne naučne analize mogu danas poslužiti jedino kao primeri ozbiljne ideološke stranputice u koju je zabasala društvena nauka, nespremna da se u tim teškim vremenima političke stege i ideološke represije bori za više prostora u naučnoj objektivnosti. Primer naknadnih ideoloških friziranja nacionalne istorije Srbije, koji je ispunjen brojnim mistifikacijama i falsifikatima, svakako se odnosi i na karakter oružanog ustanka u Srbiji, vođen od strane KPJ, ali još više o rasprostranjenosti i utemeljenosti komunističkog pokreta u srpskom društvu, stepenu podrške koji je dobijao, brojnosti i snazi partizanskog pokreta u Srbiji sve vreme trajanja rata i sl. Tek će novija istraživanja, zasnovana na relevantnim i često dobro skrivanim dokumentima, pokazati pravi karakter i stepen ukorenjenosti komunističkog pokreta u Srbiji. Nasuprot široko rasprostranjenom uverenju, koje je bilo posledica snažne partijske propagande i potrebe naknadnog političkog utemeljenja Brozovog režima u srpskom društvu, pokazalo se da je broj partizanskih jedinica tokom celog rata u Srbiji bio više nego skroman, gotovo simboličan, kao i broj komunista, pripadnika partije. To se naročito jasno pokazalo u vreme pripreme za ulazak sovjetskih trupa u Srbiju, i nakon toga, kada je oslobođen Beograd i kada je Broz pokušavao da konstituiše svoj režim vlasti u Srbiji i preuzme potpunu političku kontrolu u celoj zemlji.

Za ilustraciju navedenih tvrdnji evo nekoliko važnih podataka. U izveštaju od 15. avgusta 1944. godine, upućenom Titovom CK-u na Visu, stoji: "Stanje u našim partijskim i narodnooslobodilačkim organizacijama je vrlo slabo. Gore je nego što je bilo prošle godine. Sadašnja rukovodstva su mlada, neiskusna i često sastavljena od nesposobnih ljudi. Ona često nisu u stanju da prenesu i običnu našu direktivu, a još manje da je ostvare. (...) Tada je u centralnoj Srbiji ukupno bilo 890 partizana: 75 u okolini Požarevca, 25 u čačanskom kraju, 70 u Timočkoj krajini, 40 u niškom okrugu, 430 na jugu Srbiji, u valjevskom odredu 40, Šumadiji 70, na Kosmaju 60 i u kruševačkoj oblasti 80. I uglavnom su bili slabo vojnički obučeni". (P. Simić; 2009.; 170-171)

Brojni su razlozi koji ukazuju na činjenicu slabog poverenja koje je srpski narod imao u to vreme prema Josipu Brozu i njegovoj partiji, kao i da je to nepoverenje osobito bilo izraženo u Srbiji. I kada danas neki

ideološki zaslepljeni istoriografi pokušavaju da sačuvaju mit o snažnoj podršci koju je Srbija navodno davala Titu i njegovom režimu, oni ne ponavljaju samo istu metodološku grešku svojih politički zavrbovanih prethodnika, već i dalje pokušavaju da falsifikuju našu kolektivnu prošlost, održavajući na snazi neke mitove koji nikada nisu imali svoje realno utemeljenje u stvarnim istorijskim i političkim činjenicama. Ovo naknadno ideološko falsifikovanje i silovanje istorije najčešće se opravdava potrebom da se očuva veličina i doprinos koji je srpski narod dao u borbi protiv fašizma. Taj doprinos nikada nije bio sporan, uzevši ukupan doprinos srpskog naroda na prostoru celu Jugoslavije, pa i sa stanovišta različitih ideoloških i vojnih formacija kroz koje je on tokom godina rata imao priliku da deluje. *Otuda se ovi falsifikati i post festum mistifikacije ne mogu drugačije razumeti nego kao pokušaj da se sačuva ideološki monopol Titovih komunista na antifašističku borbu, koji su sami nasilno prisvojili.*

"Poverenje koje su Tito i njegove pristalice, po dolasku u Beograd, uživale u Srbiji nije bilo impresivno. Od početka XX veka, veze Srbije i krune održavale su se na mitu o podvigu kralja Petra Prvog Karađorđevića, koji je sa srpskom vojskom u Prvom sveskom ratu, u jednoj običnoj volovskoj zaprezi, prošao golgotu Albanije. Titovom slabom rejtingu u Srbiji doprinosila je koliko uspomena na taj događaj toliko i partizansko junačenje na Sremskom frontu, na kome će od kraja 1944. do proleća 1945. godine, samo prema delimičnom popisu žrtava, izginuti 37000 tek stasalih mladih ljudi, uglavnom iz Srbije. Titovi kritičari nisu tada videli neki poseban smisao tog masovnog žrtvovanja, izuzev njegove želje i sujete njegovih mlađanih generala da sebi i drugima dokažu da znaju da vode i ofanzivne frontalne bitke u ravnici. Logiku te ratne taktike teško je bilo razabrati i zbog toga što su se, posle prodora sovjetske Crvene armije na Balkan i iskrcavanja saveznika u Normandiji, nemačke trupe iz Grčke i Srbije ionako morale povlačiti prema Nemačkoj. (...) Na Sremskom frontu i u potonjim borbama sa nemačkim nacistima i ustašama oboreni su svi rekordi u gubicima velikih vojnih formacija u istoriji savremenog ratovanja u Evropi. Iz Prve armije, najprestižnije jedinice celokupne Titove vojske, u poslednjih pet meseci rata izbačen je iz stroja, ubijen ili ranjen, svaki treći vojnik i oficir, a gubici Treće armi-

je bili su još veći. Za četiri i po meseca postojanja i vojevanja izginulo je i ranjeno 47 odsto njenog sastava. O tome kako se kotira u Srbiji, Tito tada nije imao nikakvih dilema: – Čaršija i gradska inteligencija je protiv nas – referisao je Blagoje Nešković 1945. godine na jednoj martovskoj sednici Politbiroa CK KPJ. I nastavio: Omladina gradska je takođe protiv nas. Edvard Kardelj je dodao: Neprijatelj u Srbiji nema seljaka ali ga nemamo ni mi. Niskom ugledu nove vlasti u narodu doprineo je i juriš polupismenih prvoboraca na Dedinje i njihova grabež za tuđom imovinom i privilegijama." (isto; 187–188)

I kao da se krug ovde zatvorio. Oni koji su se kleli u svoju borbu protiv eksploatacije i kapitalističkih privilegija, prvo čemu su pohrlili u novonastalim uslovima bilo je buržujsko vlasništvo, komfor i privilegije. Pokazalo se vrlo brzo da je od komunističkog *mita o pravednom društvu* ostala samo gola mitološka ljuštura. Ceo komunistički mitološki svet polako ali sigurno pretvarao se u prazno političko nasilje i dominaciju boljševičkog tipa vlasti.

Otuda i takav naslov ovog rada: politički mitovi socijalizma od komunizma do boljševizma. **I zaista, socijalizam se pokazao kao prelazna forma društva, ali ne od kapitalima ka komunizmu, kao što su maštali i predviđali najviši ideološki žreci komunističkog pokreta, već kao prelazna forma društva od komunističke utopije ka političkom poretku boljševičke predominacije.** Deo snage za svoj politički opstanak ovaj politički odlivak jakobinizma crpeo je iz sfere snažnih političkih mitova i nikada zadovoljene potrebe običnog čoveka da u njih veruje, i tako bar za kratko produži nadu da će njegova nesnošljiva egzistencija bar u nekom budućem vremenu biti podnošljivija. Veza između nadanja i mitova, kao što je pokazala istorija socijalnih doktrina i pokreta, očuvala se vekovima i bila je jedna od važnijih okosnica vlasti gotovo svih političkih režima, u manjoj ili većoj meri. Tako je bilo, tako je i danas, a ne postoje ozbiljni razlozi za sumnju da tako neće biti i u vremenu koje dolazi. Politički mitovi neskriveno pokazuju svoju upotrebnu vrednost, kao i univerzalnu društvenu i ideološku primenjivost.

3. POLITIČKI MITOVI LIBERALIZMA: SLOBODA, MOĆ I NEJEDNAKOST

Sve velike političke ideologije *moderne* nastale su na potrebi da se osmisli i uredi svet u trouglu tri bitne političke vrednosti: *slobode, bratstva i jednakosti*. Nakon Francuske buržoaske revolucije, moderni svet je počeo da se konstituiše i konfiguriše kroz delanje tri političke ideologije (liberalizam, konzervativizam, komunizam), ali i u njihovom međusobnom sukobu i borbi. Pored različitih interesa, jedan od važnijih uzroka sukoba bio je, između ostalog, u različitom poimanju i vrednovanju tih političkih vrednosti. Sukobljavanja i političke borbe doprinele su snažnijoj mitologizaciji i mistifikaciji političkog i ideološkog polja. Mistifikovano je i mitologizovano sve, kako vlastite ideološke postavke (samomistifikacija) tako i politička borba, dogmati konkurentske ideologije, njihovi lideri, partije, pa i sama politička praksa. Procesi mitotvorenja, kao i obično, deo su ukupne političke i ideološke delatnosti, pa kao takvi nisu privilegija samo jedne političke ideologije. Liberalizam nije ništa manje sklon mitotvorstvu i ništa imuniji na potrebu političke estetizacije vlastitog ideološkog habitusa i političke prakse. Politička i društvena stvarnost nikada nije dovoljno lepa i poželjna da ne bi mogla biti retuširana za potrebe ideološke optike. Čak i onda kada se svetu euforično obznanjuje vlastiti ideološki trijumf i nagoveštava faza kraja političke istorije kakvu smo do sada poznavali, čak i tada, i više nego što smo kadri sagledati, ne prestaje potreba da se ta stvarnost saobrazi merilima vlastite ideološke vizure.

Ako bismo mogli da ocrtamo nekakav krug iz kojeg je liberalna društvena misao i ideja krenula još od doba svoje političke i ideološke maloletnosti, pa sve do trenutka kada je počela da proživljava neoliberalnu fazu političke egzistencije, poslednjih nekoliko decenija, unutar tog kruga mogli bismo prilično jasno da markiramo sudbinu ovih političkih vrednosti: *sloboda* je doživela raznorazne metamorfoze, da bi sistemski završila kao deo korpusa ljudskih prava i sloboda u kontekstu demo-

kratskog poretka vladavine prava, ali svakako ispražnjena od suštinskog vrednosnog sadržaja i transformisana u puki pravno-politički standard. *Bratstvo* je nestalo ili je pervertirano u solidarnost konfesionalne pripadnosti u svom aktuelnom hrišćanskom kontekstu. Bratstvo, kao važna politička vrednost na kojoj bi se konstituisala jedna društvena zajednica liberalnog tipa, danas izgleda kao potpuna politička utopija. Namesto bratstva ta društva su pronašla nekakav oblik mehaničke solidarnosti, koji funkcioniše jedino ako je posredovan funkcionalnim okvirom državnih i političkih institucija. *Jednakost,* pak, nikada i nije imala drugačiji oblik i značenje u liberalnoj doktrini, nego kao običan *odlivak političke i pravne jednakosti*, do kraja ispražnjen od svakog drugog sadržaja društvene ili ekonomske jednakosti. *Moć i nejednakost* su uspostavljeni kao dominantni postulati liberalnog političkog i ekonomskog poretka, kao najviše vrednosti oko kojih se konstituiše njegova političko-ekonomska suština.

Rušenje Berlinskog zida i kraj "hladnog rata" u politikološkoj literaturi na Zapadu u velikoj meri je u poslednje dve decenije bilo tumačeno kao period *definitivnog trijumfa liberalizma kao političke ideologije, a često i kao kraj političke istorije, jer je navodnim opštim trijumfom liberalizma završena faza istorijskih borbi velikih političkih ideologija. Time je otpočela nova faza definitivnog dovršenja epohalne dominacije liberalne ideologije u kontekstu sve ubrzanije globalizacije i uspostavljanja tzv. liberalnih vrednosti i standarda u temelje i strukturu novog svetskog poretka*. Ova ideološka opijenost i mistifikacija vlastite političke ideologije, kao konačnog trijumfa, i ozbiljna namera da se od toga napravi i izgradi istinska ideološka dominacija doprinela je buđenju kritičkog otpora ovakvoj predstavi aktuelne faze političke istorije i uspostavljanju potrebe istinske teorijske ali i političko-ideološke valorizacije svega onoga što je liberalizam doneo na *teater mundi* u poslednja dva veka, a naročito u decenijama po okončanju drugog svetskog rata, kada je u okvirima tzv. zapadnih društava doživeo svoju punu ideološku ekspanziju, da bi u jednoj fazi svoje istinske dominacije uspostavio socijalno-ekonomski poredak tzv. *države blagostanja*.

Nedugo zatim nastupila je neka vrsta ideološke reakcije unutar liberalnog političkog kruga *mišljenja/delovanja*, koja je uspostavila političku i ekonomsku hegemoniju neoliberalnog modela demokratije, koja

je u velikoj meri dovela u pitanje kako osnovne ideološke vrednosti liberalizma tako i njihov ukupan demokratski kapacitet. Ovaj radikalni zaokret ka ekstremno konzervativnoj vizuri političkog poretka i distribuciji socijalnih dobara i prava predstavljao je važan otklon ne samo od najboljih demokratskih tekovina liberalizma, nego i iskorak ka istinskoj nasilničkoj praksi ponašanja (svojevrsnoj *teleologiji nasilja*), kada je u pitanju domen spoljnopolitičkog nastupanja glavnih predstavnika neoliberalnog hegemonizma. Razumljivo je s toga da neki od najznačajnijih zapadnih kritičara tih zbivanja, oštro kritikujući ove procese, naročito njihov mitsko-mistifikatorski sadržaj, u velikoj meri dovode u pitanje i problematizuju ne samo fenomenološku već i suštinsku stranu ovog svojevrsnog *ideološkog slepila i trijumfalizma*. "Nesumljivo, s pravom su ti događaji proslavljeni kao konačni trijumf liberalizma kao ideologije. Međutim, to je potpuno pogrešno opažanje stvarnosti. Sasvim suprotno od toga, ti isti događaji čak više obeležavaju kolaps liberalizma i naš definitivni ulazak u svet posle liberalizma." (I. Valerštajn, 2005.; 9)

Jedan od bitnih segmenata mitologijskog i mistifikatorskog sloja liberalizma kao političke ideologije jeste i *pogrešna percepcija sopstvene ideološke pozicije*; ona je često bila smeštena u prostor koji je po vlastitom samorazumevanju bio lociran između druge dve političke ideologije (socijalizam i konzervativizam), i on je u političko-lokusnom smislu bio određen kao centristička pozicija, a u aksiološkom smislu doživljavan kao umeren, mudar i pravičan politički poredak. "Liberalizam nikada nije bio učenje levice, on je suštinski uvek bio centrističko učenje. Njegovi zastupnici bili su sigurni u svoju umerenost, mudrost i humanost. (...) Ostatak političke scene liberali su uvek težili da odrede tako da kao da se on sastoji od dva ekstrema između kojih se oni nalaze." (isto, 9) Mada, unutar samog liberalizma takođe je postojala slična politička podela: na klasični, moderni i neoliberalni model, što je činilo političku lepezu u kojoj bi se klasični liberalizam mogao smestiti u sredinu, moderni na levu, a neoliberalni model na desnu ideološku poziciju. Ova podela je, naravno, uslovnog karaktera, ali ima svojevrsni eksplikativni potencijal, pa je stoga ovde i pominjemo.

Deo ukupnih političkih mitova liberalizma bio je i *mit o liberalnoj državi,* koja, po ideološkoj percepciji i tvrdnji, jedina garantuje slobodu

u punom kapacitetu, te političke vrednosti. Iza ovog političkog mita liberalizma krila se istina da je sloboda u svom punom političkom kapacitetu bila dostupna samo *manjini*, i to po pravilu onoj manjini koja je bila u svojinskom i socijalnom smislu na vrhu društvene hijerahije. "Ideologija je fragmentirana, jer u društvu postoje podeljeni interesi. (...) Za marksiste i druge liberalno orijentisane poststrukturaliste ova fragmentacija je neophodna upravo zato da bi se razmišljalo o mogućnosti da neka društvena grupa preuzme kontrolu. (...) Međutim, ispod opšte ideologije postoje i one druge, koje promovišu interese važnijih društvenih podpodela. Najveće i najvažnije među njima su obično klasa, rasa (ili etnicitet), religija i rod." (E. Čapo, 2008.; 342) Uvođenje u analizu pojma *podideologije* omogućava nam lakše objašnjenje postojanja političkih interesa određenih dominantnih društvenih grupa ili grupacija, koje unutar istog ideološkog kruga diferenciraju svoju poziciju kao upravljačku, a vlastite interese kao primarne. Podideologija ne izlazi iz okvira velike ideologije kojoj pripada, ona je samo specifikuje i derivira kao apologiju vladajućeg establišmenta, koji na taj način vrši političku racionalizaciju i opravdanje vlastitog položaja, čineći ga prihvatljivijim ostatku društva.

Pokazalo se tako da sloboda nije jednako dostupna svima, iako je u okviru ideološke percepcije društva postavljena u glavni društveni fokus – legitimišući politički poredak kao *poredak slobode* u njegovom univerzalizujućem svojstvu. "Liberali su uvek tvrdili da je liberalna država reformistička, legalistička, tj. jedina država koja može da garantuje slobodu. To je možda važilo za manju grupu čija se sloboda nije dovodila u pitanje. Nažalost, ta grupa je uvek ostajala manjina na putu da postane većina. Liberali su stalno naglašavali da jedino liberalna država može da garantuje nerepresivni poredak." (I. Valerštajn, 9) Prenebregavajući valjda ideološki da *nerepresivno i slobodno* nikada nisu isto, ni po smislu ni po suštini, naročito kada se u obzir uzme stepen disperzije na širu građansku populaciju. Ono što važi za deo ili grupu nikada nije važilo za sve, ma koliko se ideološki propagandisti trudili da ovu činjenicu maskiraju i predstave kao univerzalnu. Jedan politički poredak postaje uistinu slobodan kada je stepen univerzalizacije ljudskih prava i sloboda dostigao nivo ispod kojeg više nije moguće stvari vratiti na poziciju političkog monopola neke društvene grupe ili sloja. To se u praksi dešava

jako retko, tako da se ovaj liberalni mit doživljava kao doktrinarna projekcija željenih društvenih odnosa – i ništa više od toga.

U tranzicionoj fazi razvoja bivših socijalističkih društva, kako postsovjetskog tako i posttitoističkog tipa, novoformirane političke pseudoelite gotovo ritualno su ponavljale ideološku krilaticu svojih ideoloških patrona sa Zapada o potrebi uspostavljanja *civilnog društva* kao ključnog dela njihovog razvoja i transformacije ka političkom poretku slobode i demokratije. Ako je izgradnja *demokratskih političkih institucija* navođena kao prvi uslov njihove demokratizacije, onda je uspostavljanje *civilnog društva* i njegovih socijalnih vrednosti predstavljeno kao ključna, druga faza ka njihovoj istinskoj transformaciji u društvo zapadnog tipa. Ovaj proces je, ma koliko predstavljen kao nužan, u isto vreme bio i mitologizovan. Samim tim postao je manipulativan do mere koja je mogla da obesmisli njegovu osnovnu funkciju i smisao.

Kao predmet svakovrsne manipulacije, on je pokazao ne samo meru malih demokratskih kapaciteta tih društava, nego i određeni stepen zloupotrebe koncepta od strane zemalja Zapada koje su ga propagirale i instalisale u navedenom geopolitičkom krugu tranzicionih zemalja. "Tu se javlja drugi obmanjujući slogan: poziv na izgradnju, proširenje i rekonstrukciju civilnog društva. On je podjednako uzaludan. Civilno društvo može postojati dok postoje države i dok su dovoljno snažne da podupru nešto što se zove "civilno društvo", koje je, suštinski, organizacija građana unutar okvira države, a koja sprovodi aktivnosti koje je država ozakonila, i angažuje se u indirektnoj (to jest neprijateljskoj) politici vis-a-vis države. Razvoj civilnog društva bio je suštinski instrument u podizanju liberalnih država, stubova unutrašnjeg i svetskog poretka. Civilno društvo se takođe koristilo kao simbol okupljanja za uspostavljanje struktura liberalne države tamo gde ona nije postojala. Ali iznad svega, civilno društvo je, istorijski, bio način da se ograniči potencijalno destruktivno nasilje države, kao i pripitomljavanje opasnih klasa." (isto, 10) Iako pomalo paradoksalno zvuči, razvijeno civilno društvo najbolji je proizvod ali i partner uspešne i jake države. Kada sa njim stvari stoje loše, onda pouzdano znamo da ni sa državom nešto nije u redu. Samo razvijeno građanstvo može da podupire i snaži ozbiljnu državu, i obrnuto, ozbiljna država može da proizvodi zdravo građanstvo (i zdravu naciju).

U tzv. tranzicionoj fazi razvoja postsocijalističkih društava, uključujući svakako i društva na prostoru bivše SFRJ, političko-ekonomski koncept civilnog društva poslužio je zemljama Zapada ne samo da uspostave političku kontrolu nad njima, već i da organizuju pljačku njihovih ekonomskih dobara. Razmere pljačke ni do danas nije moguće do kraja sagledati, ali će njene posledice pogađati naredne generacije decenijama. "SAD su 1989/90. godine zvanično ponudile socijalističkim zemljama model društvene transformacije kroz proces "tranzicije", uz "šok" terapiju. Civilno društvo u tom kontekstu postaje poluga makroekonomske reorganizacije. Pripremljene grupe eksperata-"tranzitologa" preplavile su istočnoevopske zemlje. Proces tranzicije postavili su kao apolitičan, manje-više kao tehnički proces. Terminom "otvoreno društvo" obuhvaćeni su uslovi pod kojima se zemlje u tranziciji mogu integrisati u globalni ekonomski proces. (...) "Šok terapija", po tvrđenju Džefri Saksa, glavnog arhitekte tranzicije, predstavlja mehanizam za najbrže premošćivanje jaza između "zaostalih socijalističkih ekonomija" i razvijene kapitalističke privrede i za uključenje bivših socijalističkih zemalja u "normalne kapitalističke tokove". Dogodilo se, međutim, obrnuto; "šok terapija" se na delu pokazala kao idealan mehanizam za pustošenje i pobljavanje zemlje, sa mnogo težim posledicama od onih koje proizilaze iz ratova, budući da su dugoročne." (S. Avramov; 2006.; 72) Pod formom civilnog društva konstituisale su se političke strukture koje su monopolisale društvene promene i modernizaciju, a koje su istovremeno od svojih stranih mentora bile nagrađene time što su nesmetano mogle da pljačkaju svoje građane u divljim procesima privatizacije.

Jedan od uvreženih liberalnih mitova jeste i *mit o liberalizmu i demokratiji kao blizancima*, kao neraskidivom paru modernog političkog poretka koji neminovno ide jedan uz drugi. Tamo gde ima liberalizma, nužno ima i demokratije, a tamo gde demokratija jeste na delu, ona je nužno liberalnog porekla i inspiracije. Ovaj široko rasprostranjeni mit do te mere je ovladao političkom svešću masa da je postao gotovo neupitan. Čak bi se moglo reći do te mere neupitan da je svaki pokušaj njegovog problematizovanja i kritike nailazio na žestoke odgovore i kontranapade liberalnih ideologa i političara, koji su svom žestinom nastojali da obesmisle svaki naredni pokušaj demistifikacije i kritike. A stvari

zapravo stoje obrnuto. "Moramo upamtiti da demokratija i liberalizam nisu blizanci, nego, uglavnom, suprotnosti. Liberalizam je smišljen kao suprotnost demokratiji. Problem koji je doveo do pojave liberalizma bio je kako obuzdati opasne klase, prvo unutar jezgra, a onda unutar svetskog sistema kao celine. Liberalno rešenje je bilo garantovanje ograničenog pristupa političkoj moći i ograničen udeo u ekonomskom višku vrednosti koji ne bi ugrozio neprestanu akumulaciju kapitala ili sistem koji je podržava." (I. Valerštajn, 39) Iako pomalo pojednostavljeno posmatra kompleks demokratskog, Valerštajn svakako ispravno zapaža da se između liberalnog i demokratskog ne može staviti znak jednakosti, što se naročito kod nas često činilo i čini.

Mera demokratičnosti zapadnih društava uvek je bila srazmerna potrebi očuvanja političke i ekonomske kontrole manjine nad ostatkom društva. Tzv. opasne klase pacifikovane su, između ostalog, i korumpiranjem srednjih slojeva u meri koja bi obezbedila ekonomsku stabilnost društva na unutrašnjem planu. Ona je u velikoj meri počivala na ekonomskoj pljački van granica zapadnog sveta (zemlje jezgra), na prostoru poluperiferije i/ili potpune periferije. "Istovremeno, pritisak za demokratizacijom je stalno rastao. Demokratija je u osnovi autoritarna. To je zahtev za podjednakim mišljenjem u političkom procesu na svim nivoima i podjednakim učestvovanjem u sistemu društveno-ekonomskog nagrađivanja. Najveće ograničenje toj tendenciji bio je liberalizam, sa svojim obećanjem neizbežnog stalnog poboljšanja pomoću racionalne reforme. Demokratskom zahtevu za jednakošću sada, liberalizam je ponudio odloženu nadu." (isto, 40) Iako pomalo konzervativna, ova ideološka vizura Valerštajna naglašava liberalnu komponentu kao korektivnu u odnosu na autoritarnu i kolektivističku viziju same demokratije.

To je u velikoj meri demistifikovalo i demitologizovalo još jedan liberalni mit – *mit o izgradnji države blagostanja*. Ona je bila moguća kao ideološki projekat ostvariv u jednom periodu i u jednom delu država jezgra, zahvaljujući uglavnom ekonomskoj eksploataciji ostatka sveta, bilo putem neravnopravnih uslova trgovine bilo ratnim pljačkama ili drugim oblicima dominacije i nasilja. "Kamen spoticanja je predstavljala nesposobnost stvaranja države blagostanja na svetskom nivou (što je, na primer, zastupala Brantova komisija). Jer to se nije moglo uraditi bez

povrede osnovnog procesa kapitalističke akumulacije kapitala. Razlog je bio jednostavan: uspeh formule primenjene unutar centralnih država zavisio je od skrivene promenljive – ekonomske eksploatacije juga, spojene sa antijužnjačkim rasizmom." (isto, 39) I nekad i sad mehanizmi i tehnologija ekonomske pljačke nisu menjali svoju suštinu, već samo oblike i načine, shodno vremenu i potrebama. "Paralela sa današnjom situacijom je zastrašujuće jasna. Deindustrijalizovane zemlje se mame mogućnošću da izvoze poljoprivredne proizvode u EU i SAD, i na taj način oni zaboravljaju zahteve za industrijalizacijom. Ipak, nijedna zemlja nije se obogatila od proizvodnje hrane, a da istovremeno nije imala i industrijski sektor. (E. S. Reinert, 2006.; 112)

Bogatstvo je moralo ostati zaštićeno, a privilegije zasnovane na njemu nedirnute. *Liberalna ideologija u ekonomskom i političkom delu (doktrini) nije suštinski drugo do ideologija i program bogatih koji svoj privilegovani položaj treba da sačuvaju od "opasnih klasa i država", uključujući i niz mehanizama manipulacije kojim bi se siromašni ubedili kako je postojeći politički i ekonomski poredak pravičan i slobodan. Poredak počiva na pravu jakih i sposobnih da prisvajaju neograničeno. To pravo, navodno, nije privilegija, nego posledica njihove sposobnosti i znanja, a bogatstvo samo njegov logičan ekvivalent.* "Neoliberalizam predstavlja politiku i procese u savremenom svetu koji su u funkciji relativno malog broja najmoćnijih preduzetnika, vešto ogrnutih plaštom "demokratske" države, koji kontrolišu celokupni život na planeti u cilju maksimalnog uvećanja ličnog profita." (Z. Mačak; M. Drobac; 2010.; 194)

Grupna podideologija korporativnih elita ovde dobija svoje doktrinarno ali i političko opravdanje. "Za povlašteni se položaj po prirodi stvari pronalazi političko opravdanje, a često i najprikladnija ekonomska i socijalna doktrina. Niko ne želi verovati da mu je lična dobit u suprotnosti s opštim javnim potrebama. Zbog toga je posve prirodno izmisliti prihvatljivu ili, ako je nužno, umereno neprihvatljivu ideologiju kako bi se zaštitio vlastiti interes. Za taj je zadatak na raspolaganju cela vojska radišnih i nadarenih stručnjaka. Takva ideologija sve više dobija na snazi kako se broj privilegovanih povećava." (J. K. Galbraith, 2007.; 12) Logika bogatih i ovde je pokazala suštinski partikularizam. Problem je u tome što državne institucije podupiru i hrane taj partikularni interes i

ideologiju, i to, kao po pravilu, sredstvima svih poreskih obveznika, ne tražeći od njih saglasnost.

Liberalizam je kao i bilo koja druga ideologija (naročito su je koristile nacizam i socijalizam) propagirao i primenjivao *darvinistička načela,* inkorporirajući ih u apologiju vlastite političke dominacije i ekonomske koristi. Takav pristup korišćen je i na unutrašnjem, a pogotovo na spoljnopolitičkom planu. "Slabe industrijske države u Drugom i Trećem svetu bile su izložene šok terapiji, ponekad se otvarajući za slobodnu trgovinu preko noći. Nacije kao što je, recimo, Mongolija izgubile su oko 90% svoje ne tako male industrije u roku od 2 do 3 godine, a u zemljama kao što su Peru i Rusija polovina industrijskih radnih mesta je nestala za samo par godina, dok su se, istovremeno, realne plate prepolovile. (...) Globalizacija je postala neokolonijalizam koji nastaje kroz de facto Morgentauov plan: kolonija je, u suštini, država koja ima dozvolu da proizvodi samo sirovine." (E. S. Reinert, 123) Aktuelni talas kolonizacije dobija time novo obličje, ne menjajući pri tom svoju eksploatatorsku suštinu.

Politički *mit liberalizma o stalnoj promeni* koja vodi progresu takođe spada u inventar liberalnih političkih mitova koji vremenom blede i postaju očit primer opsenarske tehnologije liberalnih propagandista. Opsenarski učinak često je pojačan ideološkom optikom, u kojoj se liberalizam vidi kao slobodarski poredak koji tobože nudi jednake šanse za uspeh, skrivajući vešto mehanizme kojima se čuvaju privilegije i kontrolna funkcija najbogatijih. "Postoje vizionari obnovljene hijerarhije i privilegija, čuvari večnog plamena aristokratije. To su individualno moćne osobe kojima nedostaje kolektivna struktura i koji deluju tokom sistemskih kriza, jer vide da je sve izvan kontrole. Tu se one pozivaju na lampedusovski princip: Sve se mora promeniti kako se ništa ne bi promenilo". (I. Valerštajn, 43) Ciklusi promena su stalni i kontinuirani (kao spoljašni vidljivi okvir), ali je njihov unutrašnji pokretač najčešće ostao zaštićen od rizičnih posledica.

Za liberalnu ideologiju karakterističan je još jedan važan politički mit – *mit o tzv. minimalnoj državi (slaboj državi)*. Stojeći na strani individue i njenih neprikosnovenih prava, naročito prava na bogaćenje, liberalizam kao ideologija (u tumačenju njegovih najradikalnijih ideoloških utemeljivača) doktrinarno odbacuje jaku državu kao važan politički faktor li-

beralnog poretka, smatrajući je samo tzv. noćnim čuvarem koji treba da garantuje ljudska prava i koji ne sme da narušava političku autonomiju društva zamišljenog kao mehanička zajednica slobodnih individua. "Mi živimo u društvu u kome društvene vrednosti ističu slobodu i individualnost; dominantan sistem naših ekonomskih uverenja podvlači tržišnu privredu zasnovanu na principu *laisez-faire* (franc. "pusti stvari takve kakve su" ; "ne mešaj se") i ekonomskoj konkurenciji među pojedincima; naša društvena ubeđenja naglašavaju izreku "gledaj svoja posla", "budi svoj", "drži se svojih ubeđenja" i " ne popuštaj pod pritiscima". Mnoga naša politička uverenja uključuju nepoverenje u "veliku vladu" i ubeđenje da je svaka vlast neefikasna." (Dž. H. Tarner, 2009.; 189) No stvari već od samog početka nisu stajale tako, nijedna značajnija razvojna politika nije bila moguća bez delovanja jake države i njenih institucija. Pokazalo se da je doktrinarno osporavanje države i favorizovanje individualizma i autonomije civilnog društva bila ideološka magla iza koje su stajali snažni procesi upotrebe države, kako u razvojnoj tako još više u kontrolnoj funkciji očuvanja poretka ekonomske neravnopravnosti. "Od početka liberali su se nalazili u osnovnoj protivrečnosti. Kao zastupnici individue i njenih prava *vis a vis* države, oni su se zalagali za univerzalno pravo glasa, jedinu garanciju demokratske države. Odmah zatim država je postala glavni činilac svih reformi, čiji je cilj bio da oslobodi individuu od ideje stavljanja pozitivnog zakona u službu utilitarnih ciljeva. (...) Za liberale, država je stvorila uslove za bujanje individualnih prava. Ali u svakom od tih slučajeva suštinska stvar je bila jačanje države u odnosu na društvo, dok je retorika bila sasvim suprotna tome." (I. Valerštajn, 74–75)

I na doktrinarnom i na praktičnopolitičkom planu ova svojevrsna antietatološka retorika liberala nikada nije prestajala. "Godinama čitamo i slušamo kako naša (i evropska) humanitička inteligencija s omalovažavanjem govori o državi. To datira odavno: liberali u XIX veku, marksisti tokom XX veka, neoliberali danas – svi ponavljaju istu priču protiv države, a u prilog demokratije. (...) Poslednja priča protiv države sadržana je u aktuelnoj naraciji o perspektivama globalizacije. Kao i mnogo puta ranije, i ovde je reč o mitu koji će jedno vreme pleniti ljude od pera. Reč je o mitu koji govori o divergentnim procesima: s jedne strane o prenosu funkcija države na nadnacionalne organizacije, a s druge strane o njihovom prenosu na niže instance lokalnih zajednica i nevladinih organizacija. Ova dva proces zaokružuju se u dva odgovarajuća mita. Prvi je mit o odumiranju nacionalne države (ili bolje, državnosti) u opštem trendu globalne integracije. Značajan aspekt u tom smislu je gubitak *de iure* suvereniteta države. Drugi mit, u skladu s prenosom državnih funkcija na niže ili lokalne instance, govori o deetatizaciji političkog sistema. Ovo bi trebalo da se ogleda u pomeranju od centralne vlade ka mnoštvu centara upravljanja na različitim teritorijalnim nivoima do pune decentralizacije." (M. Brdar, 2007.; 243–244) Iako je danas nacionalna država glavna meta globalizacijskih procesa, ona je u krugu zemalja jezgra jača nego ikada. Bez njenih razvijenih institucionalnih mehanizama, a pogotovo značajnih budžetskih kapaciteta, nastupanje korporacijskih ešalona ka ostatku sveta ne bi bilo ni približno ovako snažno kao što je danas. Politiku i retoriku globalista, o potrebi ukidanja nacionalne države, ispravno je razumeti samo kada se ona odnosi na ostatak sveta. Nacionalna država je, po mišljenju tih struktura, glavna smetnja širenju korporacijske moći na ta društva i regione, ali i globalističke ideologije kao takve.

Liberalizam bi, dakle, mogli definisati kao ideologiju koja sadrži *modernost* kao bitan segment koji je otvoren ka *društvenoj promeni i reformi.* Te promene, pak, imaju tehničko-tehnološku komponentu kao dominantnu, koja se u dimenziji političkih reformi odvija tako da ni u jednom važnijem delu ne povredi privilegovanu poziciju svoje *upravljačke elite.* Ne čudi zato Valerštajnovo zapažanje koje, izvedeno na ravni međunarodnih odnosa, konstatuje potpuno suprotno fukujamovskom trijumfalizmu da u svetu postoji otpor i odbacivanje liberalizama kao političke ideologije, jer je on do kraja demaskirao svoju političku i ekonomsku suštinu kao nedemokratsku. "To nije žudnja za ispunjenjem liberalizma, nego njegovo odbacivanje. To je saznanje da je današnji svetski sistem nedemokratski zbog toga što ekonomsko blagostanje i politička moć nisu podjednako razdeljeni. Sada se kao normalna doživljava dezintegracija, a ne progresivna promena." (I. Valerštajn, 94) "Danas je smokvin list spao i car je nag. Sva galama o trijumfu demokratije 1989. godine širom sveta neće dugo skrivati odsustvo bilo kakvog ozbiljnog izgleda za ekonomsku transformaciju periferije u okviru svetske kapitalističke ekonomije." (isto, 105)

Uprkos larmi liberalnih demagoga i brojnim pokušajima maskiranja svojih projekata i politika, maske su pale; danas nije potrebno posebno objašnjavati da su mnogi od pomenutih političkih mitova, kao i oni koje nismo pominjali, deo *liberalne tehnologije vladanja* kojima se brane vlastite privilegovane pozicije i interesi. "U stvari, "ideja države", kao i mnoge druge ideje, poput "slobode", "demokratije", "tržišta" (da navedem samo neke u koje i sam verujem) svoj značaj, pre svega, duguju tome što ljudi veruju u nju – a ne nužno nekakvim objektivnim dokazima." (A. Bošković; 2010.; 157)

U okvirima liberalizma konstituisao se još jedan problematičan *mitski rukavac*, koji, iako vešto prikriven, ukazuje na odnos liberala prema državi kada je u pitanju proces formiranja *nacionalnih identiteta* modernih evropskih nacija. Osobito je on zanimljiv na primeru Velike Britanije. Država u ovom slučaju nije bila samo puki instrument pomoću kojeg su liberalne elite usmeravale i podsticale procese tehničke i ekonomske modernizacije, kontrolišući pri tom i tzv. opasne klase u svom okruženju. *Državu su vrlo vešto koristili u procesu stvaranja i definisanja nacionalnog identiteta, modelirajući njegov sadržaj, kako u kulturnom i jezičkom smislu tako i u smislu njegovog političkog i pravnog sadržaja.* **Novonastali nacionalni identitet imao je vrlo jasnu i direktnu vezu sa onom silom koja ga je oblikovala – a to je bila liberalna država.** Pokazuje se tako da u većini slučajeva nacija nije stvorila državu, nego obrnuto, država stvara naciju i njen identitet, u skladu sa svojim potrebama i interesima.

"Ako je Velika Britanija (i Francuska i mnoge zemlje) bila zemlja "dva naroda", bogatog i siromašnog, jasno je da je Dizraelijevo rešenje bilo da od njih stvori jedan narod – jedan po osećanju, odanosti i samoodricanju. Tu "jednost" nazivamo nacionalni identitet. Veliki program liberalizma nije bio da se države stvore iz naroda, nego narodi iz država. To će reći: strategija je bila takva da se uzmu oni koji su smešteni unutar granica države, prethodno potčinjeni kralju-suverenu, sada suveren narod – i od njih stvore građani koji se poistovećuju sa državom." (I. Valerštajn, 2005.; 115) Proces *formiranja i dizajniranja* (amalgamisanja klasno slojnih razlika i razlika na nivou regionalnih ili etničkih identiteta) *novog nacionalnog identiteta* nije tekao glatko i bez prinude (obave-

znosti). Državne institucije stavljene su u puni pogon. Njihova nacionalna misija bila je više nego jasno definisana, kao, uostalom, i sam profil, sadržaj i obeležja novog identiteta koji se stvarao. "Velike ujedinjujuće institucije naroda bile su obrazovni sistem i oružane snage. U svim zemljama jezgra osnovno obrazovanje postalo je prinudno; u mnogim vojna obuka takođe. U školi i vojsci podučavao se jezik, građanske dužnosti i nacionalna lojalnost. Tokom veka, države koje su bile dva "naroda" – bogati i siromašni, Normani i Saksonci – postale su jedan narod, u ovom posebnom slučaju Englezi". (isto, 116)

Prirodan nastavak procesa stvaranja (proizvođenja) nacije bio je pojava rasizma kao *ideološke podloge za nastupajuću imperijalnu fazu kolonijalnih osvajanja.* Oslonjen na sliku arene u kojoj dominiraju i pobeđuju samo najjači, lako je transponovan i uklopljen na za to ideološki pogodno tlo – tlo ekonomske nejednakosti. Ovaj stav je preko rasističkih teorija i prakse iz domena unutrašnje upotrebe prenesen na teren spoljnopolitičkih odnosa, i scenario za novu fazu osvajanja bio je pripremljen. O tome I. Valerštajn kaže: " Ne bi trebalo propustiti krajnji elemenat u zadatku stvaranja nacionalnog identiteta – rasizam. Rasizam ujedinjuje rasu koja se smatra superiornom. On je ujedinjuje unutar države na račun manjina, koje su isključene iz potpunog ili delimičnog učestvovanja u vršenju građanskih prava. Ali on ujedinjuje "narod" nacionalne države vis a vis ostatka sveta, ne samo vis a vis suseda, nego čak vis a vis perifernih zona. U devetnaestom veku države jezgra su postale nacionalne države, istovremeno postajući imperijalne države koje su "u ime misije civilizovanja" uspostavile kolonije." (isto, 116) Niko nije takav politički licemer i neznalica kao ovdašnji imitatori liberalne paradigme. Njihova povika na nacionalizam (a o rasizmu da i ne govorimo) dokaz je potpune političke lojalnosti, ali i bezumlja. *Nacionalizam i rasizam, kao što vidimo, jesu važni konstituenti liberalne ideologije, i predstavljaju pogonsko gorivo razvoja tih država.* Povika na domaće nacionaliste stoga nije ništa drugo do pokušaj eliminacije "opasne klase", za njihove strane mentore u fazi agresivnog nastupanja prema našoj zemlji.

Kao tipičan primer imperijalne moći, bahatosti i "prosvećenosti" liberalnih gospodara navodimo jedan mali citat iz uputstva o tome kako postupati sa "nižim rasama" i kako obezbediti ekonomsku i političku su-

periornost nad njima. "*Svim crncima će biti zabranjeno da tkaju i lan i vunu, da predu ili drndaju vunu i da proizvode bilo šta od gvožđa, osim da ga liju. Takođe će im biti zabranjeno da proizvode šešire, čarape i kožu bilo koje vrste.*" (Josua Gee, Trade and navigation of Great Britain Considered, London, 1729.; cit. prem. E. S. Reinert, 2006.; 111)

Ovaj grubi i brutalni nalog vremenom će doživeti svoju političko-pravnu transformaciju, i dospeti u fazu pune efikasnosti, ali sada pretočen *u forme trgovinskih sporazuma, ili još bolje u forme i pravila trgovinske razmene – bogatih i siromašnih država i nacija.* "Državni i korporacijski planeri bili su vrlo svesni svoje neprevaziđene moći i nameravali su da je upotrebe za konstituisanje globalnog reda koji bi služio njihovim interesima. Najveći prioritet imao je plan da se osigura da srce industrije, Evropa bazirana na Nemačkoj, i Japan, budu u okrilju svetskog poretka koji je pod čvrstom američkom dominacijom, kontrolisan domaćim finansijsko-industrijskim sektorima koji su povezani sa američkim državno-korporacijskim snagama." (N. Čomski, 1998.; 51)

U toj situaciji apsolutne dominacije bogatih, bivši američki predsednik R. Nikson savetuje svoje saradnike kako da postupaju u slučajevima kada se postojeća pravila u međunarodnim odnosima okrenu protiv njihovih tvoraca: "*kad počneš da gubiš, promeni pravila igre*". **Kako god da postupaš, postupaj tako da tvoja pozicija neprikosnovene moći i dominacije mora biti očuvana i unapređena. Oni koji ne prihvataju ponuđena pravila međunarodne razmene između bogatih i siromašnih, biće izloženi vojnoj odmazdi i ekonomskim sankcijama sve dotle dok ih ne prihvate.** "Kao da je 11. septembar dao Vašingtonu zeleno svetlo da prestane da pita zemlje da li žele američku verziju "slobodne trgovine i demokratije" i počne da je nameće vojnom silom i politikom šoka i zastrašivanja." (N. Klajn, 2009.; 16)

Moderna liberalna država Zapada pojavljuje se tako kao glavni instrument nastupanja korporativističkih elita, i to predstavlja izvesnu simbiozu korporativizma i države. Država otvara nove prostore za nesmetano bogaćenje korporativnog sektora, a on za uzvrat kroz ekonomsko porobljavanje nejakih država osvaja nove teritorije za svoju matičnu državu. "Najbolje definisana kao "kompleks kapitalizma katastrofe", ima mnogo dalekosežnije pipke od vojno-industrijskog kompleksa, na

koji je pred kraj svog predsedničkog mandata upozoravao Dvajt Ajzenhauer: reč je o globalnom ratu na svim nivoima, koji vode privatne kompanije čije se učešće plaća državnim parama, s neograničenim mandatom da zauvek šire teritoriju SAD-a, istovremeno eliminišući svako "zlo" izvan njihovih granica. (...) Krajnji cilj korporacija u središtu ovog kompleksa jeste uvođenje modela vlade koja će ostvarivati profit, koji u vanrednima strahovitom brzinom prelazi u uobičajeno i svakodnevno funkcionisanje države – faktički, privatizacija vlade." (isto, 19)

"Pošto razume značaj države za slobodno tržište i demokratiju, liberal će teško podržati globalističko slabljenje države-nacije. Jer globalističke snage su protiv države-nacije upravo zbog toga što ona ograničava njihov monopol. (...) Transnacionalne kompanije toliko su jake da mogu da progutaju čitava tržišta i postanu njihovi gospodari. Jedina brana njihovom tiranskom monopolu jeste nacionalna država. Otuda interesne grupe globalističkog kapitala sistematski rade na slabljenju nacionalne države. Ove interesne grupe iz oblasti kapitala povezuju se s interesnim grupacijama iz oblasti globalne politike. Njima se pridružuju i ideolozi "kosmopolitske demokratije" i "internacionalne države" iz redova globalne akademske i medijske elite. Zajedno, oni čine snagu koja mrvi države malih ili nedovoljno razvijenih društava." (S. Antonić, 2006.; 32) "Ovakvi politički problemi postaju još ozbiljniji kada bogate nacije organizuju izvoz resursa siromašnih zemalja pomoću lokalne elite, koja iz svega toga profitira, usled čega se nejednakosti unutar siromašne države još više pojačavaju. " (Dž. H. Tarner, 2009.; 458)

Navedeni stavovi surovo potvrđuju još jedan mit u bogatom nizu političkih mitova liberalizma, čak čitavu grupu *mitova koji su posvećeni tzv. slobodnoj trgovini.* Grejam Dankli na sjajan način definiše ovo veliko polje liberalne mitologije. "Tvrdim da postoji pet mitova o slobodnoj trgovini, koji su u vezi sa tri mita o globalizaciji: 1. trgovanje je oduvek sastavni deo ljudske prirode, 2. slobodna trgovina, slobodno tržište i privatna inicijativa su najbolji za većinu razmena, 3. "kompartivna prednost" je najbolja osnova za svaku razmenu roba i usluga, 4. trgovina i slobodna trgovina, kad se sve uzme u obzir, imaju izuzetno pozitivne posledice za sve koji su uključeni, 5. obim trgovine se vremenom postupno povećavao, ukazujući na neizbežni globalizam. Mitovi po prirodi

sadrže zrnce istine i ja ne odbacujem ovih pet tvrdnji u potpunosti (...) U suštini, svoj stav protiv slobodne trgovine temeljim na četiri osnovna razloga: 1. previše je uprošćena, preterano zasnovana na sumnjivim mitovima i pretpostavkama, 2. preuska je i zanemaruju niz neekonomskih činjenica, 3. predstavlja samo sredstva i ne uspeva da razmotri ciljeve na pravi način, 4. uključuje promene koje su, zajedno sa mnogim tehnološkim i razvojnim pritiscima, nedemokratske ili sa kojima nije saglasna većina." (G. Dankli, 2005.; 20–22)

U savremenoj fazi liberalne ideologije, koja je poslednjih nekoliko decenija obznanjena u formi *neoliberalnog modela demokratije*, nastavljena je tendencija maksimalizacije profita, koja je tim modelom dovedena do svojih krajnjih, praktično izvodivih granica. Oličena u politici reganizma i tačerizma, ova politika, inspirisana učenjem "čikaške škole", donosi radikalan zaokret od kenzijanske vizije socijalne države i njenog učešća u mehanizmima društvene regulacije i razvoja. Sadržana je u najgrubljim crtama u ideji hipostaziranja slobodnotržišne samoregulacije, bez mešanja države u ekonomske tokove i njegove zakonitosti. Ne čudi zato tako snažna povika na državu i njenu regulatornu funkciju u ekonomiji od strane najvećih ideologa neoliberalizma. "Ekonomska kontrola, koja se poslednjih decenija proširila u Sjedinjenim Državama, ne samo da je ograničila našu slobodu da upotrebimo sopstvene ekonomske izvore – ona je delovala i na našu slobodu govora, štampe i religije." (M&R. Friedman, 1996.; 57)

Nedavno iskustvo rešavanja tzv. svetske krize, koja se, kojim li čudom, rodila baš u SAD-u, pokazuje do koje mere ide licemerje neoliberalnih demagoga. **Iako doktrinarno duboko protivna svakom mešanju države u ekonomske tokove društva, u ime njegove slobode, ta ista grupacija nije uložila nijedan protest protiv mera američke države za rešavanje aktuelne krize, u kojoj su u privatni sektor (velike korporacije i banke) ubrizgavane ogromne količine finansijskih sredstava (radi se o hiljadama milijardi), dok su pri tom milionske mase najamnih radnika ostajale bez elementarnih prihoda za život i vlastitog krova nad glavom.** Bogatim vlasnicima korporacija i banaka hiljade milijardi dolara od poreskih obveznika SAD, a njihovim otpuštenim radnicima ili klijentima ulica i neizvesnost elementarnog preživljavanja.

Osokoljena politička elita, naslonjena na ovakve stavove Fridmana i Hajeka, otpočela je procese snažne *dedemokratizacije društva i povlađivanja krupnom kapitalu.* To je, iako naizgled suprotno doktrini, dovelo do snaženja uloge političke elite, koja je zagospodarila najznačajnijim državnim institucijama i stavila ih u funkciju korporativnih interesa. U literaturi ova doktrina se često naziva i "doktrinom šoka", jer je vezana za onaj tip političke akcije koja stoji u vezi sa korišćenjem prirodnih kriza i katastrofa za nametanje neoliberalnog modela vladanja. To takođe važi i za one akcije koje su plod planske delatnosti elite, bilo da su izazvane dejstvom ekonomskih ili političkih faktora (ekološke krize i akcidenti, ratovi, ekonomske sankcije i sl.)."Tokom više od tri decenije Fridman i njegovi moćni sledbenici usavršili su upravo ovu strategiju: čekanje na veliku krizu, potom rasprodaja delova države privatnim igračima, dok se građani još uvek teturaju od šoka, i onda hitro proglašavanje "reformi" za trajne. (...) Tri karakteristična i obavezna zahteva – privatizacija, smanjenje zakonske regulative i korenito kresanje društvene potrošnje – uglavnom su bila krajnje nepopularna među građanima..." (N. Klajn, 2009.; 12–15) Uprkos svoj nepopularnosti, ovaj metod je delovao. On je obezbedio na vrlo efikasan način društvenu alokaciju ekonomskih vrednosti i kapitala u ruke privatnih posednika, i to, po pravilu, onih najkrupnijih.

Suština ovog učenja "čikaške škole" jeste da se po svaku cenu omogući *maksimalizacija profita,* a da se prethodno *privatizuje* sve što se i inače može podvrgnuti ovom procesu, zatim izvršiti *deregulaciju* propisa i *smanjenje troškova*. "Kult profita po svaku cenu počiva na sirovoj jednostavnosti i jasnoći, a to je tim veća prednost što on sja kao jedini, ali i pouzdan putokaz u toj magli nesigurnosti i izgubljenosti, u kojoj se zbog propadanja tradicionalnih moralnih retkosti gubi naše doba." (M. Albert, 1995.; 252) Ovaj scenario podjednako se dobro sprovodio kod kuće, ali i u inostranstvu. Naročito je omiljen kod tzv. tranzicionih elita, gde je besomučno primenjivan i gde je ostavio katastrofalne posledice: *siromaštvo najvećeg dela građana, deindustrijalizaciju zemlje, ogromnu nezaposlenost, besomučnu pljačku društvene i državne imovine, kriminalizaciju društva, korupciju institucija i pojedinaca u njima, jačanje moći partijsko-oligarhijskih i tajkunskih struktura i sl.*

U zemlji matici – SAD-u, stvari su po ovom modelu tekle ovako: "Prvo, vlade moraju ukloniti sva pravila i regulativu koja stoje na putu akumulaciji profita. Drugo, trebalo bi da rasprodaju svu imovinu koju poseduju, kako bi korporacije mogle da posluju s profitom. Treće, trebalo bi da dramatično srežu finasiranje socijalnih programa. Unutar ove trodelne formule o deregulaciji, privatizaciji i smanjenju troškova, Fridman je izneo mnoštvo detalja. Porezi, tamo gde moraju da postoje, trebalo bi da budu niski, a bogate i siromašne trebalo bi oporezovati po istoj paušalnoj stopi. Korporacije bi trebalo da imaju slobodu da prodaju svuda u svetu, a vlade ne bi trebalo da ulažu napore da zaštite lokalnu industriju ili lokalno vlasništvo. Sve cene, uključujući i cenu rada, trebalo bi da određuje tržište. Minimalna zarada ne bi trebalo da postoji. Fridman je privatizacijom obuhvatio zdravstvenu zaštitu, poštu, obrazovanje, penzije, pa čak i nacionalne parkove." (N. Klajn, 68)

"Imajući u vidu veliki broj siromašnih članova društva, jaz između bogatih i manje bogatih sve se više širi, što dovodi do toga da veoma visok procenat američke populacije mora da radi za niže nadnice i bez beneficija kao što su zdravstveno i penzijsko osiguranje. Ovaj segment radne snage predstavljaće sve veći problem u budućnosti, jer će radnici zahtevati dohodak i medicinsku negu u starijoj dobi." (Dž. H. Tarner, 2009.; 347) A kako li je tek u ostatku sveta. Surovost i brutalnost primene ovog scenarija bio je upravo srazmeran količini korporativističke pohlepe, moći globalističkih političkih elita, ali i stepena korumpiranosti i udvorištva lokalnih elita belosvetskim moćnicima i njihovim interesima.

"Precizniji termin za sistem koji briše granice između Velike vlade i Velikog biznisa ne glasi *liberalan*, *konzervativan* ili *kapitalistički*, nego *korporativistički*. Njegove glavne karakteristike su ogromni transferi javnog bogatstva u ruke privatnika, često praćeni naglo naraslim dugovanjima, sve veći jaz između bleštavo bogatih i srazmerno siromašnih, kao i agresivan nacionalizam koji opravdava ogromne troškove na ime bezbednosti. Za one unutar mehura ekstremnog bogatstva, nastalog ovakvim aranžmanom, ne može biti profitabilnijeg načina organizovanja društva. Međutim, zbog očiglednih nedostataka za ogromnu većinu populacije koja je ostala izvan mehura, ostale karakteristike korporativne države sklone su

da obuhvataju agresivnu kontrolu (opet uz razmenu usluga i ugovora između vlade i velikih korporacija), masovna hapšenja, sužavanje građanskih sloboda i, neretko, mada ne uvek, torturu. Od Čilea, preko Kine, pa do Iraka, tortura je bila tihi partner u globalnom krstaškom pohodu slobodnog tržišta. Međutim, tortura je više od oruđa koje se koristi za nametanje neželjene politike buntovnom narodu; ona je i metafora logike koja leži u osnovi doktrine šoka." (N. Klajn, 23) (podvukao Lj. D.)

U sjajnoj knjizi Noami Klajn izvršena je potpuna demistifikacija i demitologizacija onoga što po inerciji percipiramo kao svet liberalnih i demokratskih ideja, kao i same suštine kapitalističkog ekonomskog načina prisvajanja društvenih dobara i političkog poretka koji se na njemu gradi više od dva veka unazad, a naročito njegovu aktuelnu korporativnu fazu. Ali neka o tome, kao suštinskoj poenti knjige, autorka sama posvedoči još jednom: **"Ova knjiga osporava centralnu i najcenjeniju tvrdnju u zvaničnoj istoriji – da je trijumf kapitalizma, lišen stega državne regulative, rođen iz slobode, te da nesputana slobodna tržišta idu ruku pod ruku s demokratijom. Umesto toga, pokazaću da se ovaj fundamentalistički oblik kapitalizma rađa uz pomoć najbrutalnijih vidova prinude, silom nametnut kolektivnom političkom telu, ali i bezbrojnim individualnim telima. Istorija savremenog slobodnog tržišta – poznatijeg kao procvat korporativizma – ispisana je šokovima.** (isto, 26)

U spoljnopolitičkoj dimenziji ova suštinska poenta bi, po Noami Klajn, izgledala ovako: **"Pišem knjigu o šoku. O tome kako se zemlje dovode u stanje šoka – ratovima, terorističkim napadima, državnim udarima i prirodnim katastrofama. I kako su potom ponovo šokirane – od korporacija i političara koji eksploatišu strah i dezorijentisanost, koja je nastala kao posledica izvornog šoka, da bi nametnuli ekonomsku šok terapiju. I kako ljudi koji se drznu da se odupru ovoj politici šoka, ukoliko je potrebno, bivaju i po treći put podvrgnuti šoku – od strane policije, vojske i islednika u zatvorima.** (isto, 33) Pokazuje se tako da velika galama o slobodi, demokratiji, civilnom društvu i prosperitetu i nije mnogo više do obilna produkcija pukih ideoloških fraza kojima se zamagljuju vidici onima koji treba da stanu na

pokretnu traku dalje eksploatacije. Blagostanje i sloboda, kao obećani ali nedostižni ciljevi za male i siromašne zemlje, začinjeni su izgleda nužnom dozom batina i represije, kao pouzdanom metodom političke kontrole i dominacije bogatih, bez obzira da li su u pitanju pojedinci, grupe, slojevi, klase, narodi, nacije ili države.

a) Liberalizam i Srbi – dva veka lutanja i stranputica (Reforme da – promene ne!)

Sredinom devetnaestog veka u Srbiju preko prvog evropski obrazovanog naraštaja pristižu ideje i vrednosti koje su imale liberalni naboj i inspiraciju. Mladi i u evropskim metropolama obrazovani Srbi donosili su liberalne ideje, sa željom da zaostalu i nerazvijenu zemlju modernizuju po modelu na evropske uzore. Taj *reformatorski i modernizatorski naboj,* ali i napor, nailazio je u Srbiji toga vremena na žestoke otpore i osporavanja, kako kod tadašnjih političkih glavešina, odraslih pod orijentalnom stegom i okupacijom, (sviklih na političku torturu i nasilje) tako i kod samog naroda, koji je trebalo da trpi žestoke posledice društvenih promena, menjajući stečene navike, karakter i svoj tegobni egzistencijalni okvir i osnovu.

Liberalni naraštaj tadašnje Srbije bio je opijen nacionalizmom macinijevskog tipa, sav pripravan da vlastitu zemlju oslobodi od viševekovne okupacije, izbori njenu nezavisnost i postepeno je učini modernom, razvijenom i demokratskom državom. Problem je ležao u specifičnom prilagođavanju liberalnih ideja i vrednosti vlastitom nacionalnom habitusu. Njihova golema ljubav i opijenost vrednostima kolektivnog karaktera srpskog naroda često je bila velika prepreka realnoj proceni modernizacijskog kapaciteta zemlje. Po njihovom razumevanju, tzv. *prirodna demokratičnost srpskog čoveka* bila je odlična podloga za razvoj demokratskog sistema u Srbiji. Političku modernizaciju Srbije želeli su da izvedu po uzoru na ideale i tekovine Francuske revolucije i britanskog parlamentarizma. "Svetoandrejski liberali nosili su još jednu važnu karakteristiku svog ideološkog i programskog delovanja. Bili su ubeđeni srpski nacionalisti. Vera u prirodnu sklonost srpskog duha ka demo-

kratiji i tradicijom utemeljenog samoupravnog etosa bila je više nego dominantna odrednica njihovog shvatanja. *Liberalizam pod okriljem nacionalizma*, bila bi kratka ali precizna odrednica njihove ideološke profilisanosti. (...) *Oni su bili i ostali prevashodno srpski nacionalisti.* Liberalne ideje došle su samo kao nadgradnja nacionalističke opredeljenosti. Liberalizam se samo prilagodio nacionalizmu, ističe Slobodan Jovanović, i postao njegov logičan nastavak." (Lj. Despotović, 2008.; 75)

Još jedan od zanimljivih oblika mitova, ali i mistifikacija srpskih liberala toga vremena, bila je *vera-mit* o tome da *politička tradicija i mentalitet srpskog naroda* daju za pravo srpskom čoveku da gaji veliku dozu optimizma u pogledu srpskog približavanja evropskoj zajednici naroda onoga vremena. Slobodarska politička tradicija i demokratski etos srpskog naroda doživljavaju se kao *nezaobilazni faktori srpske modernizacije,* što će ubrzanim putem dovesti Srbiju u željenu političku budućnost. "Ova odviše smela i ne baš dobro obrazložena ideja jedan je od pokušaja da se premosti civilizacijski jaz koji je delio Srbiju od željenog evropskog okruženja. Svesni realne potrebe modernizacije, ali i izvesnog srpskog hendikepa (turska okupacija), liberali pokušavaju da premoste viševekovne bezdane, tražeći korene *srpskog evropejstva i civilizovanosti, u vremenu nemanjićke tradicije,* sa jedne strane, ali i u izvesnim narodnim ustanovama koje su bile proizvod potrebe pukog egzistencijalnog preživljavanja za vreme okupacije, kao što je zadruga, na primer. U tim patriotskim nastojanjima njihov romantičarski zanos često je odnosio prevagu nad potrebom racionalne argumentacije. Ta slabost prema vlastitoj političkoj i kulturnoj tradiciji, kao i jaka vera u prostosrdačnost srpskog čoveka, učinila je njihov liberalizam populističkim, polovičnim i protivrečnim." (isto, 78)

Prateći suštinski odnos svojih liberalnih uzora sa Zapada, ozbiljni srpski političari i državnici devetnaestog veka, kakav je nesumnjivo bio i Jovan Ristić, primenjivali su političku praksu koja je prema građanima stvarala privid stalnih političkih i društvenih reformi, koje, tobože, nužno vode političkoj slobodi i demokratiji. Isti stav imao je ovaj srpski liberalni prvak druge polovine XIX veka prema potrebama za političkim reformama u Srbiji. I on je *političke promene i reforme* video kao nužno zlo, koje treba s merom i opreznošću uvoditi u politički život

Srbije, tako da se nikako ne ugrozi postojeća politička vlast i njene političke privilegije. "I na primeru *Ustava* iz 1869. godine (čiji je nesumnjivi tvorac bio upravo J. Ristić) može se ilustrovati njegov stav prema političkim reformama i političkim promenama. Političke reforme Ristić je doživljavao i poimao kao nužno sredstvo očuvanja vlasti, koje treba primenjivati samo u krajnjoj nuždi, umereno i površno, bez zadiranja u korenite promene. On ih je doživljavao, kako ističe S. Jovanović, i kao "neophodno potrebnu meru vladalačke bezbednosti" (...) Ako bismo ovu političku logiku mogli formulisati ne veoma sažet način, mislimo da bi mogla glasiti ovako: *reforme da, promene ne*. Zavodljiva, jer je pružala privid reformskog stava, a opet sigurna, jer je čuvala postojeći poredak stvari". (isto, 95–96)

Nasuprot srpskom državnom diskontinuitetu koji je nastao u XX veku (Kraljevina Jugoslavija, SFRJ, SRJ i SCG), *ideološka i politička konfuzija* njene političke elite ostvarila je zavidan vremenski kontinuitet. I u devetnaestom i u dvadesetom veku srpsko društvo i njegova društvena elita u velikom delu pokazuju stalnu tendenciju ideološkog lutanja, nerazumevanja vlastite političke orijentacije, kao i geopolitičke pozicije same Srbije. To političko-ideološko lutanje proizvodilo je sukobe i greške koje su skupo koštale srpski narod u XX veku. Njegovo istorijsko i geopolitičko tumaranje se nastavilo, a egzistencijalnom stradanju kao da nema kraja ni danas. Pokušajmo bar u naznakama da nagovestimo njegove razloge i korene.

U sinhronijskoj ravni posmatrano, u poslednje dve decenije na vlasti je neoliberalizam na Zapadu i neokomunizam (neoboljševizam) u zemljama tranzicije. Uz neophodnu napomenu da se taj tranzicioni neokomunizam u većini zemalja vešto prikriva(o) liberalnim ogrtačima. Reč je, naime, o dve vrste boljševizma, ako za primer uzmemo iskustvo Srbije. *Prvi ešalon boljševizma (nacional-boljševizam)* činili su oni politički krugovi koji su prigrabili primitivnu formu upotrebe nacionalizma (bio je to efikasan način da se sačuva vlast), čuvajući pri tom nedirnutim boljševički poredak, ali i političku percepciju stvarnosti, zasnovanu na starim mitovima i slikama. *Drugi ešalon boljševizma (liberal-boljševizam)* regrutovan je iz tzv. druge i treće generacije partijske vrhuške socijalizma, preodeven u liberalno-demokratsku formu političkog organi-

zovanja i u početku tranzicionih procesa lociran uglavnom u opoziciji. Obe verzije boljševizma (neokomunizma) tući će se na razvalinama *starog poretka*, nespremne da ga istinski reformišu – demokratizuju (sprovođenjem ekonomskih i političkih reformi), iako obe vuku korene i legitimitet za svoju političku misiju iz starog komunističkog mita o tome da su samo oni od istorije pozvani da izvrše političke i socijalne reforme i stvore novi socijalni poredak. "Poslednji, ali nipošto manje važan, bio je mit (mitovi) prema kojem su jedino komunisti bili kadri da izvuku jugoslovensko društvo iz relativne zaostalosti i da reše nacionalno pitanje." (S. Šljukić, 2010.; 60)

Ni ova druga forma boljševizma – liberal-boljševizam (oksimoronski amalgam), uprkos deklarativnom zalaganju za demokratske promene, neće odoleti iskušenju da u procesima divlje privatizacije opljačka svoje građane i tako sebe na ubrzan način konstituiše kao *novu političku klasu,* koja pored političke vlasti i monopola raspolaže i *respektabilnim ekonomskim oblicima kapitala i moći.* Deklarativno zaklinjanje na vernost građanima i posvećenost demokratskim reformama predstavlja ritualno ponavljanu političku tiradu kojom se, uz snažnu medijsku manipulaciju, *maloletno građanstvo Srbije* drži u permanentnom stanju ideološke poluhipnoze (anestezije). "Smeo i svestan građanin bio je potreban dok je vlast osvajana. Sada je potreban građanin pretvoren u političku ovcu da bi krotko primao sve što mu vlast podastre. Umesto pedagogije građanskog društva na nivou "željene" političke kulture, na delu je pacifikovanje putem medijske propagande, uz titulisanje nazivima "svesnih i emancipovanih građana", svih onih koji su uz vlast i ne osporavaju njenu politiku." (M. Brdar, 2007.; 146)

Ono što je zajedničko političkim partijama neokomunističkog bloka, uprkos varljivim slikama političke samolegitimizacije (koje su stvarale privid političkih razlika), jeste *metoda vladanja* (autoritarna i arbitrarna politička volja), koja je ostala nedirnuta, kao i *partijska svest* u kojoj se politički protivnici percipiraju kao krvni neprijatelji koje nije dovoljno poraziti na izborima, već ih treba iskoreniti i eliminisati iz političkog života (bilo je primera i brutalne fizičke likvidacije), ako je moguće zauvek. "U ime demokratije i pravne države javno se upražnjava pedagogija netrpeljivosti i arogantne ignorancije, uz povremene zahteve za

hapšenjima oponenata. Sve se to izvodi uz zdušnu asistenciju svakojakih stručnjaka za domaće, međunarodno i humanitarno pravo – što vodi slutnji da neće biti naročito raširene brige zbog izostanka "željenih" reformi." (isto, 2007.; 144)

Zajednička im je takođe i unutarpartijska nedemokratičnost i *firer princip* u rukovođenju partijskim ali i ukupnim političkim životom zemlje. Pokazalo se tako da je lakše u formalnom smislu reformisati i demokratizovati politički sistem zemlje nego li suštinski promeniti vlastiti politički habitus i metode vladanja. "Preostaje zaključak da demokratija nije potrebna ni "drugoj Srbiji", kao što nije bila potrebna ni "prvoj". Jedino je neophodno da izgleda kao da nam je do nje životno stalo, a, po Mihelsovom pravilu, ovi danas pričaju da je ima "više nego ikad", na isti način kao što su pričali oni od juče (i oni od prekjuče). Manipulacija narodom je još kompaktnija, a novina je u tome što "priča o demokratiji" ima važenje demokratije na delu. Zato pristajanje na vladajuću priču o njoj pojedincu obezbeđuje legitimizaciju "prosvećenosti", a time i ulaznicu u "društvo demokrata". U kontrastu s tim, svako ko traži demokratiju na nivou "transparentne političke pragmatike", narušava odavno uigrana pravila, tako da mora da bude izbačen iz igre." (isto, 150)

Da se na ovom mestu prisetimo filozofa Milana Kovačevića, koji je u svojoj knjizi *Preobražaji prakse* lucidno pokazao, na primeru devetnaestovekovne Srbije, kako je lakše bilo isterati Turke iz zemlje nego li iz sebe. Ponovo se pokazalo da se Srbi kao narod, ali i Srbija kao njihova država-matica, stalno vrte u svojevrsnom *političkom kolovratu*. Komunistička ideologija i njena boljševička praksa učinili su da ova *politička dezorijentacija* Srbije potraje mnogo duže nego li što je u temporalnom smislu trajao njen politički poredak vlasti. **Neoliberalna faza razvoja srpskog društva nastavak je te političke i ideološke konfuzije, koja obeležava srpsku političku istoriju poslednja dva veka, i po svemu sudeći ostaće još zadugo njeno markantno političko obeležje.**

Aktuelna politička koalicija je dobar primer za ilustraciju prethodnog stava. Sačinjena od ideološki inkopatibilnih političkih opcija, od ostatka starog režima i dosovske koalicije, izmešana i politički i generacijski od starog komunističkog establišmenta, ona predstavlja konfuznu političku kreaturu koja svedoči da joj je vršenje političke vlasti i kontro-

le iznad svake političke načelnosti, ukusa i potrebe istinskog demokratskog preobražaja Srbije. "Nova-stara leva desnica je, u stvari, podmlađena i modernizovana kompartijska i državnopartijska nomenklatura. Iz preživelog i prilagođenog dela posttitoističke partijske birokratije nastala je preimenovana levica. Evoluirajući od nekadašnjeg "pluralizma samoupravnih interesa" do "bespartijskog pluralizma", nomenklatura je potom generisala protopluralizam vlastitim procedurama, često iz vlastitih redova. (...) Stranke postoje, vođstva i lideri takođe; i jedni i drugi se bučno oglašavaju u medijima; stanje, dakle, liči na pluralizam, a opet nije u svemu pluralizam, bar ne onako kako bi trebalo da bude." (M. Knežević, 2006.; 15)

Ako pak uzmemo Crnu Goru, kao drugi zanimljiv primer tranzicionih procesa, lako ćemo uočiti postojanje potpunog ideološkog ali i političkog kontinuiteta vlasti bivših partijskih struktura. Taj svojevrsni neoboljševički (neokomunistički) politički sloj očuvao je direktni kontinuitet vlasti, prilagođavajući se više retorički i donekle simbolički novonastaloj potrebi liberalno-demokratske prekompozicije političkog ambijenta zemlje, vešto stvarajući privid političkih promena i društvenih reformi.

Za razliku od Srbije, ovde se nije uspeo konstituisati kakav-takav demokratski kapacitet promena koji bi otvorio šansu demokratizaciji zemlje i mogućnosti da, iako u političkom smislu vrlo skromna, opoziciona alternativa dođe u priliku da učini raskid sa starim poretkom moći-vlasti, i tako učini njegov diskontinuitet mogućim. Razlozi za ovakvo stanje stvari ležali su koliko na strani neorganizovane i nemoćne opozicije, a još više u prostoru neprikosnovene i rigidne strukture političkog režima.

Uz snažnu podršku globalističkih struktura lokalni režim se nametnuo kao pouzdan politički partner, koji je zahvaljujući svojoj servilnosti i lojalnosti za uzvrat dobio široki prostor da sebe konstituiše kao vladajuću klasu, kako u političkom tako i u ekonomskom smislu, koristeći za te ciljeve sva raspoloživa sredstva, uključujući i ona koja su u dubokoj suprotnosti ne samo sa elementarnim pravilima lokalnog zakonodavstva nego i uz ozbiljno kršenje međunarodnih normi prava i zakonodavstva Evropske unije, tačnije zakonodavstva nekih njenih članica (npr.

Italije). Oslonjena na podršku spoljnih mentora, aktuelna vlast neskriveno pokazuju političku bahatost i autoritarizam. "U Crnoj Gori svaki ekstremista iz redova dukljanske ideologije, bilo da je u politici, kulturi ili privredi, dobija legitimitet demokrate i podršku na radiju "Slobodna Evropa" ili nekom drugom proameričkom i probritanskom glasilu." (D. Petrović, 2007.; 205) Dok, istovremeno, pripadnici opozicije ili prosrpskog političkog bloka bivaju medijski satanizovani i potpuno marginalizovani.

Iako zaodenuta liberalnim plaštom i zakleta na lojalnost globalističkim elitama, lokalna elita (politička. ekonomska, akademska, medijska i dr.) nije odstupila od svog omiljenog i proverenog metoda vladanja, a on je po svojoj unutrašnjoj suštini i logici politički metod boljševizma. Uprkos svim propagandnim naporima da se aktuelne političke promene i društvene reforme prikažu kao demokratske i u liberalnom duhu, one su ostale u okvirima starog režima, nastojeći da preuzmu sve važnije centre njegove političke vlasti i moći. "Umesto reforme države i njenih institucija u pravcu modernizacije i veće racionalizacije dobijen je disfunkcionalni amalgam, s kapilarnim prodorom neformalnih i nevladinih tela u pravcu zaposedanja države iznutra. Pri tom, umesto jedne partije, glavnu reč vodi nekoliko nevladinih organizacija, koje deluju mimo zakona i netransparentno što se tiče javnosti, a pod zaštitom još uvek živog, fantomskog autoriteta države." (M. Brdar, 278)

Ovo se naročito dobro može videti na primeru Srbije. "Politička revolucija", izvršena 5. oktobra 2000. godine, sa vlasti je brutalno "počistila" tzv. snage starog režima, na čelu sa njihovim neprikosnovenim političkim autoritetom, Slobodanom Miloševićem. Ali taj svojevrsni politički prevrat, koji je učinila politička opozicija koja se proglasila demokratskom, uprkos propagandnim najavama o korenitim promenama države i društva u prvih pet godina vlasti uspela je jedino da ovlada centrima moći i institucijama vlasti starog poretka. Dubina, tempo i širina društvenih reformi bile su toliko skromne da je u tom procesu politički poredak Slobodana Miloševića (oličen u *Ustavu* iz 1990) ostao gotovo nedirnut.

"Na čemu je počivala takva Đinđićeva uspešnost u širenju moći? Njegovo uporište nije bilo u biračkom telu. Kao i Milošević pred kraj

vladavine, on i njegova stranka nisu mogli da računaju na više od 20% birača. Ali, kao i Milošević, Đinđić je sa 20% birača imao gotovo 100% vlasti. Kao i Milošević, bio je iznašao dobru "političku formulu". Kod Miloševića tu formulu sačinjavali su nacionalizam i antiglobalizam. Kod Đinđića formula se sastojala iz reformi i modernizacije. Đinđić je, naime, uspostavio svojevrsni ideološki monopol na reforme i reformizam. (...) Te snažne strukture autoritarnog sistema jednostavno su bile odveć jake za Đinđića i njegov ambivalentan karakter. Umesto da reformiše sistem, on se u njemu odomaćio. Sva promena svela se na zamenu nalepnice "nacionalna vlada", koja je stajala na demokratskoj fasadi ustrojstva, žigom "reformska vlada". (S. Antonić, 2006.; 102–104)

U zemlji se posle tragične pogibije premijera Z. Đinđića, iako zvuči paradoksalno, još više ubrzao proces konstituisanja tzv. *antiliberalnog kartela*. Sabran oko *ideologije slabe države,,* ovaj novoformirani politički centar moći preuzeo je glavne poluge vlasti, usmeravajući sve važnije političke, ekonomske i društvene procese. Prema istraživaču S. Antoniću, on je svojevrsni konglomerat stranih i domaćih struktura, koje svojim delovanjem nastoje da ostvare potpunu kontrolu nad političkim i ekonomskim procesima u zemlji. Formirao se od četiri interesne grupacije.

"**Prvu** interesnu grupu čine međunarodne birokrate. To su političari i činovnici iz Vašingtona, Brisela, Londona, Berlina, Pariza i sl. Oni su deo globalne političke klase. U nju svakako spadaju ambasadori značajnijih zapadnih zemalja, predstavnici EU, službenici raznih međunarodnih agencija, bankarskih institucija, nevladinog sektora, međuvladinih organizacija i sl. Nalaze "partnere" u državnom aparatu, daju im novac za reforme i usklađivanje sa standardima, i na kraju ocenjuju "postignuća" i "domašaje reformi". (...) Otuda će skraćeni naziv za ovu skupinu biti – *evaluatori.*" (isto, 36)

"**Drugu** grupu čini zavisna domaća politička elita. To je, po sopstvenoj legitimaciji, evroatlantistički i reformsko-modernizacijski stalež. Njihov zadatak je da strogo sprovode uputstva evaluatora i kontrolišu procese tranzicije u Srbiji. "Za to su, zauzvrat, nagrađeni mogućnošću nesmetanog pretvaranja vlastitog političkog kapitala u ekonomski (tokom postupka privatizacije). To će reći – nagrađeni su mogućnošću neo-

graničene pljačke (naravno, samo vlastite države i vlastitog naroda). (...) Skraćeni naziv za ovu frakciju biće – *reformatori*." (isto, 36)

"**Treću** interesnu grupaciju čini mesna podružnica transnacionalne vlasničke klase u Srbiji. To su najpre domaći tajkuni, spregnuti poslovnim vezama s međunarodnim kapitalom. (...) Njihov zadatak je da obrazuju kartel koji će obezbediti "otvoreno" i "stabilno" tržište. (...) Ali najvažniji zadatak ove frakcije jeste obezbeđenje novčanih nagrada reformatorima (ali vrlo često i evaluatorima) kroz sistemsku korupciju. Skraćeni naziv za ovu frakciju biće – *biznismeni*." (isto, 37)

"**Četvrtu** interesnu grupaciju čine transnacionalne opslužujuće klase. To je domaća akademska, medijska i kulturna elita koja propoveda i održava ideologiju "reforme", "modernizacije" i "evroatlanske integracije". Njen glavni zadatak je da opravda starateljstvo reformatora i evaluatora nad vlastitim narodom i zemljom. Njen naziv bi mogao biti – *misionari*."

"Kada sam u maju 2001. godine u *Helsinškoj povelji* pročitao izraz "evro-Srbi", slatko sam se nasmejao. U uvodniku tog broja, naime, stajalo je da u Srbiji, osim Srba, žive i izvesni "evro-Srbi". Oni naseljavaju, pisalo je tamo, uglavnom Vojvodinu i Beograd, i igraju "glavnu ulogu" u evropeizaciji Srbije. Što je, valjda, u Srbiji više tih evro-Srba, a manje onih "običnih" Srba, Srbija će pre ući u Evropu." (S. Antonić, 2007.; 147) Ovakvi i slični bizarni primeri pokazuju ne samo visok stepen "posvećenosti" misionarske "elite" izvršenju svoje maligne misije, već i patološko odsustvo elementarnog nacionalnog dostojanstva i zdrave pameti.

"Potencijal građanskog društva sveden je na intelektualne kružoke i NVO, izdržavane stranim donacijama, od kojih živo građansko društvo ne može da dođe do reči, a uz to gubi volju za angažovanjem, jer mu ne vidi smisao. Reč je o potčinjavanju države simulakrumu građanskog društva, to jest grupicama "znalaca", čija ekspertiza nigde nije verifikovana, koje nikada niko nigde nije birao, a koji vode računa da svoju legitimnost ne proveravaju pred građanima, na izborima. Zato, iako neće da budu političke partije, ponašaju se kao da to jesu." (M. Brdar, 2007.; 278)

Kao posledica dosadašnjeg delovanja antiliberalnog kartela u Srbiji je ostalo nerazvijeno građansko društvo, a nacionalna država u ruševi-

nama. To je stanje države bez suvereniteta, teritorije bez naroda i jasnih granica, nacije bez nacionalne države, slobodnih medija bez slobode i odgovornosti, građana bez civilnog društva, ekonomije bez blagostanja, radnika bez zaposlenja, sela bez seljaka, obrazovanja bez znanja, mladih bez perspektive, vere bez duhovnosti, identiteta bez nacionalnih obeležja, društva bez morala, poretka bez vrednosti, liberalizma bez demokratije, politike bez boljitka, reformi bez promena, vlasti bez državničke mudrosti, elite bez plemenitosti, bogatih bez duše i sirotinje bez nade... To je tragično stanje repaganizovanog demosa koji baulja na početku novog milenijuma, očajnički tragajući za najboljim tekovinama nacionalne baštine, u pokušaju da na njenim temeljima osmisli vlastite puteve demokratskog razvoja.

4. MITOVI I STEREOTIPI U FUNKCIJI GEOPOLITIKE

Osnovna politička funkcija *socijalnih strahova (fobija)* odavno je u društvenoj nauci opservirana kao kontrolisana i planska delatnost, usmerena na postizanje ideološke, političke i nacionalne mobilizacije zarad ostvarenja nekih ciljeva moći, a najčešće za krajnji cilj uspešne pripreme javnog mnjenja za vođenje rata i opravdavanja ratnih razaranja i napada na neku zemlju (naciju). Moderna tehnologija i sistemi masovnog komuniciranja danas su ovu funkciju fobija doveli do maksimalnih granica medijske manipulativnosti, a učinci njene delatnosti poopštili na gotovo sve pripadnike jednog društva, a ako je to neophodno i zahvaljujući masmedijskim kapacitetima u vremenu globalizacije, i na čitava društva jednog civilizacijskog i ekonomsko-kulturološkog okvira, pa i šire, sve do granica planetarne indoktrinacije. No bez obzira na sredstva kojima se *manipulacija* izvodi, njena osnovna intencija je odvajkada bila usklađena sa namerom da se kroz rukovanje stvarima i ljudima postigne neki planirani cilj.

Savremeni pojam manipulacije, kao jednog od sredstava kontrole ponašanja velikog broja ljudi, karakterišu sledeći važni aspekti: manipulacija je bezbolno ubeđivanje ljudi koji tog čina najčešće nisu ni svesni, jer je on rasterećen osećanja prinude; manipulacija se temelji na dobrom poznavanju čoveka, osobito njegovih sociopsiholoških karakteristika i ponašanja, što doprinosi uvećanju stepena njene efikasnosti; manipulacija je posredovana visoko sofisticiranim sredstvima masmedijskih i komunikacionih sistema, čija je manipulativna moć dostigla ogromne razmere, pa raste zavisnost jedinke od institucionalizovanih formi informisanja, koje najčešće nastoje da jačaju svoj monopol u komunikološkoj ravni. Zbog izvršene specijalizacije podele rada, pojedincu je teško da sam, bez pomoći medija, sklopi vlastitu sliku stvarnosti; od građanina je skrivena manipulativna suština komunikacione delatnosti stoga što ona nema obaveznu formu svoje javne prezentacija kao oblika moći, otežа-

na je efikasna kontrola procesa, sredstava, ali i kreatora manipulacija, naročito ako ona dolazi iz polja institucionalizovane sfere državne politike. "Đuro Šušnjić smatra da u ekonomskoj oblasti manipulacija potrošačima uzima oblik reklame; u političkoj oblasti manipulacija biračima uzima oblik propagande; u pedagoškoj oblasti manipulacija učenicima i studentima uzima oblik indoktrinacije; u oblasti slobodnog vremena manipulacija ukusima i nagonima uzima oblik industrije zabave; u oblasti religioznog života manipulacija vernicima uzima oblik religioznih propovedi." (D. Koković, 2007.; 115)

Za razliku od *propagande,* koja ima jasnu nameru da oblikuje javno mnjenje i da ga podstakne na snažnu političku akciju i delatnost, a u vremenima kriza i ratnih sukoba huškanje na obeleženog neprijatelja posle kojeg obično sledi što spontana što organizovana akcija masa, *indoktrinacija* ima osnovnu funkciju da sistematski i kontrolisano širi političku ideologiju tako da ona postane transferisani pogled na svet uopšte, prihvaćen od strane čitavog društva. Proizvodnja *stereotipija,* naročito onih koje produkuju mediji masovnog komuniciranja, imaju karakteristiku tipiziranih, čvrstih i klišeiziranih predstava i shvatanja o određenim društvenim pojavama ili objektima (nacionalna, verska, religijska ili rasna pripadnost – grupa), koja imaju široku rasprostranjenost i dubinsku ukorenjenost u jednom društvu. Stereotipi se prenose i putem vaspitnog sistema, porodice i društva, a česta je pojava da se socijalizuju kao posledica nekritičke generalizacije određenih iskustava ili pak planski projektovanih stavova o nekom ili o nečem, predstavljajući kolektivnu predstavu čitavih generacija. "Politička borba se vodi u polju aktivne javnosti, pa čitave socijalne grupacije, imanentno ljudskoj prirodi, skrećemo ka poželjnim obrascima. Za razliku od reklame, čiji je cilj da utiče na ponašanje u komercijalne svrhe, oslanjajući se na iracionalnu svest, dezinformacija zaobilaznim sredstvima pokušava da nas ubedi da smo politički u pravu, pri čemu se ne biraju sredstva i sadržaji." (Z. Jevtović, 2003.; 171)

Stereotipi predstavljaju unapred formirane stavove i predstave, često i predrasude, koje se lako usvajaju, iako su lišene objektivnosti. Ono što stereotipima daje akcionu snagu i privlačnost jeste njihovo nalikovanje realnoj stvarnosti; oni su najčešće nekakve slike ili skice određene poja-

ve ili objekta o kome ne postoje objektivna saznanja (ili se ona namerno iskrivljuju), pa nam stereotipi predstavljaju pomoćne obrasce za klasifikaciju i objašnjenje. Otuda i njihova privlačna snaga manipulativnosti, koja je davno uočena, a sa razvojem medija opasno potencirana, kako zbog političkih tako i zbog profiterskih interesa. Stereotipi, naročito oni koji se odnose na pripadnike drugih nacija ili konfesija, uvek su praćeni i pojačavani snažnim emocijama koje dodatno uprošćavaju i iskrivljuju činjenice. Stereotipije su, u najvećem broju slučajeva, posledica delatnosti *skrivenih institucija moći*, bilo da se one lociraju u sferi državne politike ili ekonomskih interesa. Oni ne samo da proizvode najveći deo stereotipa (stavljajući ih u funkciju svojih ciljeva i potreba), već ih vештom manipulacijom pretvaraju u "prirodni" red stvari, formirajući iluziju njihove normalnosti.

Stereotipije, kao i fobije, često na direktan način utiču na proizvodnju onoga što se u sociologiji i socijalnoj psihologiji označava kao *moralna panika*. "Ovo upućuje na nekoliko stanovišta bitnih za razumevanja fenomena *moralna panika*. Prvo, javlja se u obliku kampanja (krstaških pohoda), koje traju neprekidno tokom nekog perioda, bilo kratkog ili dugog. Drugo, ona odgovara ljudima uznemirenim očiglednim raslojavanjem ili slomom određenog društvenog poretka, što ih na neki način ugrožava. Treće, ona pokazuje da su moralne smernice nejasne. Četvrto, političari i određeni deo medija prosto žude da povedu kampanju i preduzmu akcije za koje tvrde da će zaustaviti opasnost. I, na kraju, autor komentara zaključuje da moralna kampanja sasvim zanemaruje prave razloge društvenog sloma." (isto, 129)

U traganju za korenima *srbofobije*, pa i fobija kao svesno raširenih strahova o nekome ili o nečemu, moramo poći od postojećih socio-kulturoloških razlika. Razlike koje postoje na nivou civilizacijsko-kulturoloških obrazaca mogu biti osnova za konstrukciju straha prema nekome. No, da bi ta konstrukcija imala dugo trajanje i efikasnost, ona mora da pogađa neki dubinski interes onoga kome se taj strah plasira, kao i onoga koji taj strah formira i širi. U osnovi svih fobija koje se temelje na postojanju različitih kulturoloških obrazaca, pre svega, leže razlike koje se mogu situirati u sferu *religijsko-konfesionalnih osobenosti*. Ali same razlike kao takve nisu dovoljno jak osnov da se samo na njima

gradi kapital socijalnih i političkih fobija. Glavni pokretači, pre svega, jesu interesi koji iz tih razlika proističu i koji se veštom manipulacijom prikrivaju, gurajući u prvi plan očigledni okvir *identitetskih i kulturoloških osobenosti,* koje i nije potrebno posebno objašnjavati, jer je njihova samorazumljiva očiglednost nešto što po definiciji treba da utiče na uverljivost proizvedenih fobija. U korenu svih fobija najčešća osnova su razlike religijsko-konfesionalnih sadržaja, a naročito snažnih interesa koji proizilaze iz potrebe širenja i uspostavljanja kontrole i dominacije na što širem geopolitičkom prostoru. Logika širenja religije, uvećanja broja vernika i njihovo stavljanje pod vlastitu *konfesionalnu jurisdikciju i obred,* predstavlja osnovni interes, pokretač. "Propagiranje vere počinje sve više da se zasniva na snazi institucionalno zaštićenog autoriteta propagandiste, na sve naglašenijem hijerarhijskom odnosu propagatora i publike, na jednosmernoj komunikaciji i pasivnosti auditorijuma, na posredovanoj komunikaciji, i slično, čemu odgovaraju i drugačija sredstva propagande – govori velikodostojnika na masovnim skupovima, propaganda putem pisane reči, odluke crkvenih koncila itd." (Z. Slavujević, 2006.; 99) Uz ovako definisanu osnovu fobije i njenog širenja putem propagande uvek se pridružuju politički i ekonomski interesi država koje pripadaju istom religijsko-konfesionalnom obrascu, a osobito najvećih i najjačih država tog kruga, koje takođe po istoj logici širenja svojih interesa i uticaja potpomažu, finansiraju i izvode radove na proizvodnji i distribuciji starih-novih fobija.

Po mišljenju M. Ekmečića, korene srbofobije treba tražiti u istoriji rusofobije, koja je produkovana na Zapadu, a naročito u Velikoj Britaniji i Nemačkoj. "U ovoj istoriji rusofobije u britanskom društvu kriju se ključevi i za odgovor na pitanje gde je mesto srbofobije u istoriji kolektivnih fobija zapadnih društava modernog vremena. Srbofobija je bila samo rukavac rusofobije u anglosaksonskim državama." (M. Ekmečić, 2002.; 346) Drugi izvor srbofobije možemo tražiti u onome što se na Zapadu počelo formirati početkom dvadesetog veka, ukuljučujući tu i SAD, posebno nakon Oktobarske revolucije, a to je strah od tzv. *crvene fobije*, ili optužbe da su svi pravoslavni narodi, na čelu sa Rusijom, *boljševičko-komunistička opasnost* po zapadne demokratije. "U formiranju i širenju mita o Srbima kao boljševičkom narodu u Zapadnoj Evropi

ključnu ulogu odigrali su, pored Nemaca i Austrijanaca, Hrvati i Slovenci. Srpski boljševizam se, takođe, radi pojačavanja "argumentacije", povezuje s vizantizmom i pravoslavljem. Preciznije rečeno, vizantizam i pravoslavlje su označeni kao rodno tlo boljševizmu – zato se on najviše primio u Rusiji i Srbiji. Razlike između *nas* (Evrope/ Hrvati i Slovenci) i *drugih* (Srba) potom se prokazuju kao političke (demokratija – boljševizam) i civilizacijske (Zapad – mračni Istok), kao razlike koje se ne mogu prevazići. Postojeće razlike se naglašavaju i mitologizuju, a zatim se sistematski proizvode nove." (S. Vuković, 2007.; 12) "Rusija nikada neće biti kooptirana u zapadnu političku zajednicu niti, uostalom, u Zapadni svet", konstatuje Kristofer Koker. (K. Koker, 2006.; 210)

Čak će i vođa nemačkih liberala sa početka XX veka, Fridrih Nauman, u svojoj knjizi *Bulgarien and Mitteleuropa* (1916), u kojoj razmatra geopolitičke koordinate Srednje Evrope, potpuno neskriveno Srbiju označiti kao metu za uništenje. Za Srbiju direktno kaže da se ona "kao smetnja isprečila na putu stvaranja Srednje Evrope, i zato se kao neprijateljsko utvrđenje usred srednjeevropskog odbrambenog sistema ne može trpeti." (isto, 77) Dakle, Srbija se ne vidi kao deo tog srednjeevropskog kulturološkog kruga, već potpuno suprotno, kao strano tkivo koje se mora odstraniti. Srbofobija je, a to se na ovom primeru jasno može videti, bila široko rasprostanjen fenomen u celom nemačkom društvu, pa čak i u onim intelektualno-političkim krugovima koji su sebe označavali kao progresivne.

Koren i jednoj i drugoj fobiji jeste pripadnost *pravoslavlju*. "Istoričar Brejslfort je u vreme Aneksione krize 1908. godine pisao da Srbi nisu od koristi za ljudsku civilizaciju i da "njihovo političko umiranje ne bi bio ozbiljan gubitak za Evropu". Hajka protiv Srbije nakon ubistva kraljevskog para u Srbiji 1903. godine ugrađena je u trajno nepoverenje prema dinastiji Karađorđevića, sve do njenog političkog skidanja sa pozornice 1943. godine. Izvor fobija u dubini treba tražiti u razlici religije." (M Ekmečić, 352) *Religijske,* a još više konfesionalne razlike (osobenosti), naročito raskol koji u hrišćanstvu traje gotovo jedan milenijum, čine pogodno tlo za manipulaciju i stvaranje negativnih stereotipija o onim drugima, a naročito kada su pravoslavni hrišćani u pitanju. "O svim društvima "iza zavese", kao i o narodima koji su tamo živeli, na Zapadu

su vladali duboko ukorenjeni negativni stereotipi. Ukoliko su ti narodi pripadali drugoj religiji (pravoslavlju), ti stereotipi su bili negativniji i žešći." (S. Vuković, 18) Srbima je posebno apostrofirano, kao otežavajuća okolnost, još i to što je pravoslavlje obogaćeno *svetosavskom duhovnom posebnošću,* i kao takvo predstavlja dodatno iritantno obeležje za vatikanske i zapadnjačke proizvođače stereotipija i fobija. Neki od njih idu u svojim negativnostima do toga da odriču čak i mogućnost uspostavljanja dijaloga dveju crkava sve dok se Srpska pravoslavna crkva ne odrekne svog svetosavlja. "Na Zapadu su, pod uticajem stavova katoličke crkve o pravoslavlju (sa obaveznim dodatkom istočnom) – prvenstveno zbog njene politike širenja na istok putem prozelitizma – formirani negativni stereotipi, koji su, takođe, u delu javnog mnjenja duboko ukorenjeni zbog viševekovnog podgrejavanja. Zbog svog geografskog položaja na udaru su među prvima bili Srbi. Za to ima mnoštvo dokaza, ali to sasvim dovoljno odslikava stanovište Tonči Trstenjaka (dopisnika Radio Vatikana iz Hrvatske), koji za pravoslavlje kaže da je "imperijalistička ideologija Srpske pravoslavne crkve". Dijalog između Katoličke i Srpske pravoslavne crkve "neće biti moguće uspostaviti sve dok Srpska pravoslavna crkva bude svetosavska"." (isto, 19)

U savremenoj varijanti masmedijskog proizvođenja i difuzije stereotipija (i fobija) u prvi plan su došli elektronski i štampani mediji, koji su zarad profiterskog interesa, ali još i više usled snažne podrške, a često i direktne naredbe zapadnih vlada, krenuli u politički rat protiv Srba i Srbije, šireći o njima najmonstruoznije laži i optužbe. Neki od njih, kao što su austrijski i nemački mediji, vođeni su još i neutaživom potrebom za revanšizmom prema Srbima, jer su oni bili označeni kao glavni krivci za njihove pretrpljene istorijske poraze, koji su pokretani kao avanturistički i osvajački nasrtaji, čiji je osnovni cilj bio otimačina srpskih teritorija i trajno brisanje srpskog naroda i srpske države sa geopolitičke karte Evrope. Generalno, Srbima se pripisuju razne vrste negativnih osobina, na kojima se kasnije lako daju sagraditi negativne stereotipije, mitovi i srbofobija kao njihov zajednički imenitelj. *Demonizaciju Srba* lako je izvršiti ako im pripišete sledeće negativne vrednosti i osobine: primitivizam, nacionalizam, šovinizam, varvarstvo, hegemonizam, lenjost, brutalnost, misticizam, mračnjaštvo, komunizam-boljševizam, vizantizam,

istočnjaštvo, iracionalnost, nazadnjaštvo, antimodernizam, ksenofobičnost, orijentalizam, nedemokratičnost, balkanizam, divljaštvo i sl. I time broj stereotipa o Srbima nije okonačan; odbrana srpskih nacionalnih interesa uvek se karakteriše kao zalaganje za koncept tzv. Velike Srbije, a Srbi su u tom kontekstu "ugnjetačka srpska nacija", "srbo-boljševici", "srbo-komunisti", "srbo-četnici" i dr. Ovakav inventar negativnih stereotipa o Srbima samo je jedan specijalni slučaj opšteraširenih stereotipa o *Balkanu i Balkancima,* koji je vekovima građen na Zapadu. Mit o Balkancima i danas se podgrejava i aktuelizuje kad god je to neophodno sa stanovišta vođenje *realnih ciljeva geopolitike* Zapada. "Osim toga, ona se koristila, zajedno sa drugim uopštavajućim etiketama, od kojih je "orijentalno" najčešća i označava prljavštinu, pasivnost, nepouzdanost, mizoginiju, sklonost ka spletkarenju, neiskrenost, oportunizam, lenjost, sujeverje, letargiju, tromost, neefikasnost, nesposobnu birokratiju. Podudarajući se donekle sa pojmom "orijentalno", "balkansko" ima i dodatne odlike okrutnosti, neotesanosti, nestabilnosti i nepredvidivosti." (M. Todorova, 1999.; 208)

Srpska varijanta balkanizma mora biti još ružnija i radikalnija. Nisu dovoljne samo etikete, mora se poraditi i na negativnoj estetizaciji zla koje se naziva srpskim imenom. *Ta nakazna slika Srbina mora biti jasna i dovoljno gadljiva za zapadnoevropske konzumente.* "U tome se ide toliko daleko da, kada se opisuje Srbin, na primer, on je najčešće zao, prljav, ili pak "podbuo čovek kome iz raskopčane košulje vire maljave grudi." Nije dovoljno pripisati mu negativne osobine, već, da bi slika o njima bila ubedljivija, oni moraju biti i na estetskom planu diskvalifikovani – ružni, prljavi i debeli." (S. Vuković, 70) No ni tu nije kraj: u zapadnim medijima, naročito onim štampanim, ta tzv. negativna estetizacija zla zvanog Srbi, osim verbalnih i pisanih slika, mora da sadrži prave slike, bez obzira da li su one posledica fotomontaže ili ih je nacrtao "nadahnuti" karikaturista. "Karikaturisti crtaju Srbe kao svinje koje se valjaju, mutirane bikove, krvoločne vukove, zmije s dva jezika, strvoždere, gladne hijene i pitbule. Zapad, dakle, nije imao posla s ljudima, već s monstrumima." (isto, 79)

"Srbofobija je samo jedan jasno izdvojeni rukavac tradicionalne rusofobije, ili uopšte fobije protiv pravoslavlja i slovenstva. Moderni talas

koji se pojavio pred izbijanje jugoslovenske krize 1990. godine izdanak je još i nekih drugih sastojaka, koji nisu isti u svim zemljama. Rusofobija je u anglosaksonskom svetu glavni istorijski koren stare i nove srbofobije. U svim evropskim zemljama ona je takođe vezana za taj izvor, ali je svoje sokove daleko više napajala iz istorije antisemitizma pre i u toku Drugog svetskog rata." (M. Ekmečić, 354) Veza srbofobije i antisemitizma, po mišljenju M. Ekmečića, leži u činjenici da je *antisemitizam,* u obe svoje varijante (rasističkoj i rimokatoličkoj), poslužio kao osnovna idejna podloga za razvoj kolektivne fobije arijevske Evrope. Antisemitizam se ispoljavao u svoja dva osnovna oblika, kao *nacističko-rasistički antisemitizam,* koji je neka vrsta političkog antisemitizma, i *religijsko-konfesionalna verzija,* koja je produkt Vatikana i rimokatolicizma, koja se još naziva i *antijudaizam.* Prvi oblik antisemitizma težio je za fizičkim i biološkim iskorenjivanjem Jevreja, dok je drugi težio da ih kroz ekonomski pritisak i religijsku netoleranciju natera na lakšu *versku konverziju* u hrišćanstvo, tačnije u rimokatolicizam. "U Italiji su ovu rimokatoličku fobiju protiv Jevreja nazivali "rimocentričnom inspiracijom". Ovo je zdenac iz kojeg se moderna srbofobija transformiše pred našim očima iz ranijeg antisemitizma..." (isto, 355) "Ne može se poricati da je rimokatolički antijudaizam bio jedan od istorijskih izvora nacističkog antisemitizma. Razlika je u metodama. Hrišćanski greh se izbegavao teorijama da Jevreji nisu posebna vera, nego posebna rasa, i da se stoga moraju goniti. (...) Papska enciklika *Humanis generis unitas* pred rat 1939. godine u sebi je sadržavala neke antisemitske pasuse koji su imali udela u posmatranju nacističkog antisemitizma kao legitimne politike. Ovu encikliku nazivaju *utajenom*." (isto, 357)

U drugom svetskom ratu, naročito na prostoru bivše Jugoslavije, praktikovana su oba ova vida *antisemitizma,* ali i *antisrpske genocidne politike*, koja je, na primeru NDH, imala za cilj, kao i u slučaju Jevreja, fizičko i biološko zatiranje srpskog naroda, a nad preostalim delom tog istog naroda koji se spasao od uštaške kame vršena je stravična konverzija u rimokatolicizam, što je ujedno značilo i u *hrvatski nacionalni korpus*. "U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj bile su praktikovane obe ove varijante antisemitizma; u delovima pod ustaškom kontrolom primenjivana je nacistička varijanta biološke likvidacije, (...) pa u Hrvatskoj postoje

koreni modernog antisemitizma. Od 1908. godine u Zagrebu deluje Antisemitska liga, sa listom antisemita (...) Prema njihovim publikacijama *Svoj svome*, u Sarajevu je objavljivan i muslimanski antisemitski list *Svoj svome,* pred rat 1941. godine. (...) Na savetovanju sa Hitlerom u Vinici, poglavnik Pavelić hvalio se da je "jevrejsko pitanje" u Hrvatskoj rešeno. Od 18000, koliko ih se našlo u Zagrebu 1941. godine, 14000 je proterano a 4000 odvedeno u koncetracioni logor. (...) Na području pod ustaškom kontrolom nisu se primećivali tragovi preživelih. U likvidaciji sarajevske zajednice učestvovalo je lokalno muslimansko stanovništvo." (isto, 363)

U pismu Noamu Čomskom, Dobrica Ćosić takođe ukazuje na ovu složenu vezu srbofobije, rusofobije i antisemitizma. "Vaš čin ubedljive moralne podrške koju pružate srpskom narodu danas za nas mnogo znači. Jer mi smo užasno poniženi nepravdama i decenijama sami. Kraj XX veka u Evropi izrodio je, tačnije rečeno, obnovio ideologiju srbofobije, u korelaciji sa rusofobijom, a njome se na Balkanu i Evropi želi da potisne u zaborav nacistički antisemitizam i maskira kancerozno licemerje one Evrope koja proizvodi ratove i ideologije laži". (*Večernje novosti*, 18. 4. 2008) U svom odgovoru na pismo, Noam Čomski, pominjući problem Kosova, na sjajan način markira *suštinsko stanje bolesnog duha na Zapadu,* koji u geopolitičkoj ravni manipulacijama, lažima i ratom brani svoje imperijalne interese. "Geostrateški deo priče uključuje ne samo kamp "Bonstil" nego i potrebu da se učvrsti kontrola Vašingtona nad Evropom; ideološki deo priče ima veze sa načinom na koji su zapadnjački intelektualci napravili potpune imbecile od sebe u svojoj orgiji samohvalisanja i svom neverovatnom laganju u vezi sa ratom. Nikada neće dozvoliti da se te laži razotkriju, a poziranje o nezavisnosti Kosova je neophodni zaključak bajke o njihovoj veličanstvenoj ulozi." (*Večernje novosti*, 18. 4. 2008)

O navedenoj vezi *srbofobije i antisemitizma* takođe na vrlo eksplicitan način piše i sociolog S. Vuković, insistirajući na onom segmentu te veze koji bi trebalo da ukaže na *svojevrsnu substituciju jednog od strane drugog*. Pošto je nakon Drugog svetskog rata antisemitizam ne samo zabranjen nego i kažnjiv, na njegovo mesto plasiran je antisrbizam, koji je danas ne samo dozvoljen nego još i nekažnjiv. "Pored toga, nemački i zapadnoevropski antisemitizam, koji je u poslednjih pedeset godina po-

tiskivan i sakrivan, mogao se osloboditi u potpuno novoj formi, ali sada kao antisrbizam, jer je antisemitizam krajnje nepopularan. Zapravo, antisemitizam je u većini evropskih zemalja kažnjiv, a nasuprot tome, na antisrbizmu se može itekako politički (Bernard Kušner i mnogi drugi) i materijalno profitirati." (S. Vuković, 107) Ta zamena negativnih stereotipa išla je sve do potpune optužbe Srba da su fašisti. To će bez i malo zazora (ali i dokaza) više puta ponoviti američki predsednik Bil Klinton. A u tome će naročito prednjačiti nemačka i austrijska štampa. Zemlje koje su bile rodonačelnice fašizma i nacizma, i koje su počinile najstravičnije zločine i genocid u oba svetska rata, naročito na ovim prostorima, prosto će se utrkivati ko će više Srbe i Srbiju optužiti za ovu civilizacijsku pošast. "Srbi se, još pre otpočinjanja sukoba na prostorima druge Jugoslavije, u austrijskoj i nemačkoj štampi proglašavaju za fašiste. (...) Proglašavanje Srba za fašiste u potpunosti će podržati u januaru 1993. godine Bernard Kušner, u to vreme francuski ministar zdravlja, i njegova organizacija "Lekari sveta" (Medecins du Monde), koja se, između ostalog, bavila doturanjem (švercom) oružja muslimanima u BiH." (isto, 92–93) "Najefikasniji način da se neko danas demonizuje jeste da se dovede u vezu sa pojmom nacizma. Optužba da Srbija predsednika Slobodana Miloševića sprovodi "još jedan holokaust" na Kosovu kulminacija je duge kampanje nacifikovanja Srba, koja je eskalirala tokom sukoba u bivšoj Jugoslaviji. Znatan deo odgovornosti za ovu kampanju nacifikovanja leži na onim segmentima medija koji su krivi za ispoljavanje antisrpskog raspoloženja, koje je Nik Gauing, nazvao "skriveni sram" novinarske zajednice tokom građanskog rata u Bosni". (F. Hemond; E, Herman, 2001.; 117)

O snazi mitova i negativnih stereotipa, kao i o njihovoj dubokoj ukorenjenosti i zastupljenosti u nekom narodu-naciji, na vanredno upečatljiv način govori Elazar Barkan u svojoj knjizi posvećenoj problemu ratnih zločina i genocida, pod naslovom *Krivica nacija*. U odeljku koji govori o rasprostranjenosti antisemitizma u nemačkoj naciji, Barkan ističe činjenicu da je i posle kraja Drugog svetskog rata i suočavanja sa posledicama stravičnog genocida nad Jevrejima u nemačkom društvu i dalje bio široko rasprostranjen antisemitizam, to jest *denacifikacija* Nemačke nije uzela ozbiljnije razmere. Naročito je važno napomenuti da je denacifikacija teško probijala svoj put u akademskoj zajednici Nemačke, što samo po sebi govori koliko je ova socijalna i politička pošast (antisemitizam) uzela maha i pustila duboko korenje. "Generalno, preovlađujući broj nastavnog osoblja ostao je na svojim mestima i nije bilo nikakvih pokušaja vraćanja prednacističkog osoblja. Mali deo od velikog broja članova zajednice proteranih nemačkih intelektualaca se vratio, i nije bilo ni strukturnih kompromisa niti entuzijazma da se u njihove redove uvrste mladi antifašisti. Akademska restitucija mogla je biti "prirodni" politički čin u pokretu ka denacifikaciji. Umesto toga, univerzitetski profesori, uključujući fizičke antropologe čija materija je uzrokovala da oni budu više od tihih saučesnika u nacističkoj ideologiji, ostali su na čelu akademske zajednice nove Nemačke. (...) Umesto toga, film Frica Kortnera iz 1949. godine, *Der Ruf*, predstavlja reprezentativnog nemačkog profesora koji se žali zbog ponovnog postavljenja jednog profesora Jevrejina: "Čekam novi egzodus". Fašitički pogled je još uvek bio široko rasprostranjen i prihvatljiv." (E. Barkan, 2007.; 68) Ako je tako stajala stvar sa antisemitizmom u akademskoj zajednici Nemačke, kako li je on tek bio rasprostrt u ostalim socijalnim slojevima nemačkog društva. I ovaj kratak ekskurs, ilustrovan na primeru nemačkog antisemitizma, na vrlo uverljiv način pokazuje snagu negativnih mitova i stereotipija.

Ukorenjena fobija dobija sve više na uverljivosti i snazi, te biva dopunjavana i modelirana shodno novim potrebama. *Jednom kreirana srbofobija vremenom postaje opšti obrazac prema kojem se ravna kako religijsko-konfesionalna politika tako i ekonomska, spoljnopolitička i geopolitička propaganda.* Na već ustaljene forme srbofobije novo vreme kači svoje simbole i tumačenja, konotirajući istu potrebu: uniziti, prokazati i eliminisati predmet same fobije, opravdavajući pri tom svaki budući akt nasilja prema Srbima. U tu svrhu koriste se razne propagandne tehnike. Druga propagandna tehnika koja je korišćena bila je demonizacija neprijatelja. "Toliko je velik psihološki otpor ratu kod modernih nacija", pisao je teoretičar Lasvel, "da svaki rat mora biti predstavljen kao borba protiv zlog i krvožednog agresora. Ne sme se ostaviti ni najmanja sumnja u to koga javnost treba da mrzi." (Grupa autora, 2004.; 53)

Raspad SFRJ je na najbolji način pokazao svu brutalnost kako medijske tako i ratne kampanje protiv srpskog naroda. Po već utvrđenom

scenariju medijske i spoljnopolitičke manipulacije, Srbi su ponovo stavljeni na *nišan novih geopolitičkih interesa atlantističkog Zapada*, uz unapred planirane odmazde, koje u tom novom jeziku medijske manipulativnosti nose zamaskirani izraz "kolateralne štete". U pripremi poraza jednog malog naroda biće korišćena sva raspoloživa sredstva, ne prezajući ni od najbrutalnijih optužbi i kvalifikacija na njegov račun. Za primer evo samo nekoliko, koje su izgovorili najviši politički funkcioneri novog svetskog poretka: "Počnimo redom. Helmut Kol, u vreme kada je bio kancelar Nemačke, misleći na Srbiju, zalagao se za "uništenje poslednje oaze komunizma" u Evropi. Klaus Kinkel, ministar inostranih poslova Nemačke, od samog početka zagovarao je kažnjavanje Srbije, što je 24. maja 1992. godine, bez ikakvog okoliša, potvrdio: "Moramo naterati Srbiju da klekne na kolena". (...) Predsednik Sjedinjenih Država Bil Klinton izjavljuje: "Srbija je srce evropskog mraka, region bombardovanih džamija, ubijenih muškaraca i dece, silovanih devojaka". (...) Tako će Bil Klinton izjaviti: "Srbi će ovo skupo platiti". Sekretar Sjedinjenih Država, Madlen Olbrajt: "Srbi će klečati na kolenima i moliti za milost" ; komadant NATO-a za Evropu, Vesli Klark: "Srbiju pretvoriti u prah i pepeo". (...) U sklopu toga će, u toku bomardovanja SR Jugoslavije, tadašnji generalni sekretar NATO-a, Havijer Solana, za Bi-Bi-Si (BBC) reći da se na Kosovu više "ne mogu videti muškarci od 30 do 60 godina." A tadašnji nemački ministar odbrane, Rudolf Šarping, će više puta govotiti o postojanju "srpskih koncetracionih logora na fudbalskom stadionu u Prištini". (...) Istovremeno će tadašnji britanski premijer Toni Bler, inače jedan od najžešćih zagovornika bombardovanja Srbije 1999. godine i upućivanja kopnenih trupa za njenu invaziju, a kasniji zagovornik nezavisnog Kosova, izjaviti da to bombardovanje "više nije samo vojni sukob, već borba između dobra i zla, između civilizacije i varvarstva". Varvare i zlo, naravno, predstavljaju Srbi, a NATO avioni sa kasetnim bombama i bombama od osiromašenog uranijuma civilizaciju. (...) Srbi postaju "odvratni" za Žaka Širaka, predsednika Francuske: "Srbi su narod bez zakona i bez vere. To je narod razbojnika i terorista", a za Ričarda Holbruka, američkog diplomatu, Srbi su "zločinački dupeglavci". Nemački kancelar Helmut Kol izjavljuje: "Neka se Srbi podave u sopstvenom smradu", a američki kongresmen Dejvid Obi:

"Srbi su svinje". (...) Voren Kristofer, bivši sekretar inostranih poslova Sjedinjenih Država, Srbe je nazvao "nemoralnom rasom", a američki senator Džozef Bajden rekao je da su Srbi "ubice beba". (...) U sledećem koraku, da bi opravdao bombardovanje Srbije, Bil Klinton je, u govoru na dan sećanja 1999. godine, uporedio vladu Srbije s vladom nacističke Nemačke. (...) Nešto kasnije, posle napada na Svetski trgovinski centar, 11. septembra 2001. godine, među prvim vestima je javljeno da su to učinili Srbi, ili pak, posle terorističkog napada 7. jula 2005. godine u Londonu, da eksploziv potiče iz Beograda." (S. Vuković, 27–34) Da li je posle ovakvih citiranih stavova o srpskom narodu uopšte moguć bilo kakav korektan naučni komentar, a da on sam ne bude natopljen emocijama i u opasnosti da ponovi primitivizam, brutalnost i patologiju njihovih autora.

Nova geopolitička realnost u kojoj se našla Srbija, ali i ceo srpski narod i teritorije na kojima je vekovima obitavao, učinila je da Srbi moraju da brane ne samo teritorije, državu, jezik, identitet, biološki opstanak, već i elementarni, ali u isto vreme i univerzalni sistem vrednosti, koji je procesima globalizacije nasilno pogažen, uspostavljajući laž kao sredstvo komunikacije, a nasilje i silu pri ostvarenju vlastitih interesa moći kao jedino legitimno sredstvo međunarodnih odnosa. Evropa se, ma koliko se to prikrivalo, priklonila novom varvarstvu. Pod naletom atlantističke brutalnosti i primitivizma stavila se u službu planetarnog zla, koje je, zaslepljeno vlastitim egocentrizmom, otpočelo proces pokoravanja planete novoj *geopolitičkoj i vojno-bezbedonosnoj strukturi* (poretku), na čijem se čelu nalaze SAD, kao "nova" i najveća opasnost po međunarodni politički poredak i njegovu bezbednost.

Skrivajući svoje geopolitičke interese i ciljeve iza priče o novom geopolitičkom i bezbedonosnom poretku, one pokreću novi lanac bezakonja, kršenja ljudskih prava, razaranja nacionalnih država, uništavanja životne sredine i izazivanja ekoloških kriza i katastrofa. Pomahnitala od patologije profita i ekonomskog terora, savremena atlantistička civilizacija proizvodi nove krize i žarišta, ne bi li joj to poslužilo kao izgovor za novi talas ratova i razaranja. Na njihovom putu našao se jedan, po broju i ekonomskoj snazi, mali, ali po religijskoj i duhovnoj tradiciji, te zavetnoj svesti, krepak i tvrdokoran narod. Procesi njegovog aktuelnog

političkog i državnog sakaćenja, kao što smo videli iz prethodnih primera, imaju, na žalost, svoju dugu tradiciju i duboko korenje. Iznenađuje nas ne samo stepen brutalnosti, već i "maštovitost" novih nasilnika, koji ne prezaju ni od *potpunog egzistencijalnog uništenja i civilizacijskog poniženja srpskog naroda*. Oni još uvek ponosno stoje ispred svojih zločina, umobolno mantrajući da su to novi prilozi antlatističkom shvatanju milosrđa. "Milosrdni anđeo" novog militarističkog humanizma (oksimoronski), obogaćen osiromašenim uranijumom, seje po srpskim zemljama i po srpskom narodu svoj otrovni plod. "Uoči početka bombardovanja Jugoslavije, Herald Kon, pomoćnik državnog sekretara za demokratiju, ljudska prava i rad, hitno je pozvao predstavnike vodećih nevladinih organizacija, zahtevajući da medijski pomognu vojnu kampanju koja će uslediti. "Amnesti internešenel" je odmah sazvala konferenciju za štampu, tvrdeći kako su na Kosovu "ugrožena ljudska prava koja demokratski svet mora štititi". "Human rajts voč" je takođe istakla humanitarnu dimenziju intervencije pod ironičnim imenom "Milosrdni anđeo", ali kada je posle nekoliko dana bombardovanja počelo stradanje civila, nije se oglasila nijedna NVO." (Z. Jevtović, 2003.; 164) I neće, jer je i to deo plana i podele posla.

Pervertirana logika atlatističkog milosrđa osporila nam je elementarna prava jedne kolektivne žrtve. "U logici "Milosrđa" sadržana je specifična podela prava i dužnosti. Na primer: Nemate prava da vodite rat – čak i kada ste napadnuta strana. Nemate pravo da imate identitet i dostojanstvo – čak i ako ste stara evropska nacija; ni da budete autonomni u procenama sopstvene budućnosti. Nemate, čak, ni najmanje prava da budete žrtva – iako ste žtvovani. Jedino imate pravo da se predate, da pognete glavu i da puzite. Iznad svega, imate pravo da od sebe načinite ono što mi već sada činimo od vas. Naravno, dopušteno vam je da protestujete protiv nas – zato što u svojim akcijama nismo suroviji. Ukratko, imate sva prava da se pripremite za vešala! Ako učinite sve što je u vašoj moći da ispunite taj zahtev, postoji mogućnost da vas oslobodimo te dužnosti i da budete primljeni u društvo civilizovanih demokratskih nacija." (M. Brdar, 2007.; 89)

Oni su već tu, globalizacija nije utvarna pretnja, oni su već tu. "Ovladavanje Balkanom i njegovo potpuno uključivanje u NATO, koje

je već gotovo dovršeno (ranije i brže nego što je to, recimo, Bžežinski predvideo – 2010. god), kao da daje garancije Sjedinjenim Državama da neće biti moguć bilo kakav povratak ruskih interesa u ovom regionu. To se, zapravo, uklapa u geopolitičku viziju Bžežinskog o uspostavljanju, do pomenute 2010. godine, jednog celovitog evropskog prostora – *atlantističke Evrope*, sa istočnom granicom od Baltika do Crnog mora, koji bi zahvatao Gruziju, celu Ukrajinu i Belorusiju. U takvoj makro-geopolitičkoj podeli Rusija bi bila odsečena od svoje crnomorske obale." (D. Lakićević; D. Nikoliš, 2007.; 47)

I u poslednjoj medijskoj harangi zbog otimanja Kosova i Metohije, koja je takođe imala pretenziju planetarne kontaminacije, Srbi i Srbija su po ko zna koji put u savremenoj političkoj istoriji označeni kao monstruozne ubice, silovatelji, teroristi, kao narod bez morala, vere, zakona, kao narod koji nije dostojan vlastite državne i političke egzistencije. Pa kad je već tako, onda su sva sredstva protiv njih dozvoljena, onda oni i nisu ni za šta drugo do za političko starateljstvo, ne bi li barem na takav način bili osujećeni da ne čine zlodela. Pod starateljstvo treba staviti svaki preostali delić toga naroda, a pre toga treba ga teritorijalno osakatiti i pocepati, biološki svesti na marginalnu skupinu, i ostaviti u životu samo za porugu i primer drugim narodima koji bi se drznuli da sutra možda krenu istim putem – putem otpora globalizacijskom zlu. I kao da nam se istorija ponavlja, opet će samo nama Srbima biti razrezana kazna "sto za jednoga" – sto srpskih glava za jednu belosvetsku, kolonizatorsku i okupatorsku glavu. Ako se uopšte posle "haške pravde" neko u Srbiji drzne i osmeli da brani sopstveni narod, teritoriju i državu. Zar po standardima globalista to nisu najveći zločini koji se danas mogu počiniti protiv *novog svetskog poretka*.

Kosovska golgota srpskog naciona traje vekovima unazad, a kako stvari sada stoje, trajaće i u budućnosti. *Kosovo je na paradoksalan način uslov našeg istorijskog postojanja.* Kada ponovo bude slobodno, i onda nećemo biti sigurni da je *vo vjeki* naše. Za njega se valja iznova boriti. Svaka generacija mora mu prineti deo svoje zavetne svesti (žrtve); tako je bilo, tako je sada, a tako će biti dok je Srba i Kosova. U nadahnutom govoru o Kosovu, naš zlatousti pesnik Matija Bećković, sažimajući u jednoj misli čitavu srpsku istoriju, i onu koja je bila i onu koja

će doći, reče: "Kao da srpski narod vodi samo jednu bitku, gine u istom boju i na istom polju, proširuje kosovsku kosturnicu, ridanje na ridanje pridodaje, nove mučenike pribraja kosovskim mučenicima."

Vodeće atlatističke geopolitičke sile ponovo su se sredinom osamdesetih godina prošlog veka složile u svojim planovima o Srbiji "naime, da Srbija ne sme postati preovlađujuća sila na Balkanu, koliko iz straha da Rusija tu ne stekne novo uporište toliko i iz potrebe demilitarizacije tog prostora, da bi se obezbedilo sigurno zaleđe u rešavanju sredozemnih problema. Prema tome, sve ono što se dešavalo na prostoru Jugoslavije od 1990. godine nije prosto ponavljanje istorije, nego izraz nove evropske krize, koja poprima istorijske razmere. (...) Umesno je zapažanje direktora izraelskog Instituta za odbranu u Jerusalimu da cilj politike zapadnih sila prema Jugoslaviji nije bio "stvaranje novih država"... nego razaranje Srbije i uklanjanje njenog uticaja na Balkanskom poluostrvu." (S. Avramov, 1997.; 45)

Ako je već tako planirano i ako se tako deluje u realizaciji navedenih geopolitičkih ciljeva, potrebno je ponovo naglasiti da negativni mitovi i stereotipi, koji se intenzivno plasiraju u zapadnim medijima poslednje dve decenije, i koji ne prezaju ni od potpune satanizacije srpskog naroda, koren i logiku svoga delanja crpe iz ideje o posebnom položaju i civilizacijskim privilegijama na koje, po sopstvenom shvatanju pravednosti i međunarodnog prava, navodno imaju pravo. Praksa dvostrukih standarda nije ništa drugo do sve manje prikrivena politika koja insistira na vlastitom povlašćenom položaju. Jer na takvo razmišljanje tera sama logika imperijalnih interesa, a o tome svedoči i čitava potonja istorija, "da se bez ratova i pljački nikada ne bi razvile velike imperije". "Upravo institucionalni poredak Sjedinjenih Država, u kome se manifestuju principi slobodnog društva i liberalnih načela, koji podrazumevaju neutralnost prosuđivanja i opštost primene zakona, više nego bilo gde drugde u svom političkom pragmatizmu koristi dvostruke standarde. On zapravo jedino dosledno insistira na povlašćenom položaju, na pravu korišćenja svetskih resursa bez ograničenja, na izuzeću od primene normi međunarodnog prava, slobodnom prosuđivanju i satanizovanju svojih protivnika kao opasnosti za ceo svet." (D. Lakićević; D. Nikoliš, 2007.; 69) U okviru doktrine "New Grand Strategy", koju SAD i NATO sprovode

na ovim prostorima, jedan od značajnih razloga što se Kosovo našlo na njihovoj meti jesu, pored već pominjanih energetskih koridora, i bogatsvo Kosova retkim rudnim resursima. O tome Aleksis Trud, francuski geopolitičar, piše: "U okviru globalizacije i oštrog nadmetanja oko ovladavanja podzemnim resursima, sada se odvija bitka za liberalizaciju i eksternalizaciju ekonomija: Kosovo i Metohija skriva retke metale – kao što je *cirkon* (indeks prelamanja blizak dijamantu), *antimon*, *mangan* – neophodnih za održavanje savremenih raketa. Da uzmemo samo jedan primer: prva stvar koju su uradile američke trupe posle *Kumanovskog sporazuma*, juna 1999. godine, bilo je da se dočepaju rudnika Trepča, bogatog olovom i cinkom, kao i nalazištima hroma i nikla." (A. Trud, 2007.; 145)

Srbofobija, kao što smo videli, nije niti će ikada biti plod iracionalnog straha zapadnog čoveka prema pripadnicima jednog malog slovenskog i pravoslavnog naroda. Njeni koreni sežu duboko u prošlost, ali bez obzira na njenu duboku temporalnu situiranost, ona nije ni danas izgubila na svojoj geopolitičkoj privlačnosti. *Naprotiv, srbofobija nikada nije kao danas tako široko rasprostranjena i tako duboko utisnuta u svest prosečnog zapadnog čoveka*. To, naravno, ima svoje puno geopolitičko opravdanje. Bez rasprostranjene srbofobije ni akcije *atlantističkih geopolitički sila* ne bi bile tako "ubedljive i opravdane". Kao i nekada, danas još i više postoji potreba da se širenjem negativnih mitova i stereotipija opravdaju, racionalizuju i u zapadnom javnom mnjenju utemelje njihovi agresivni planovi i interesi. U toj sveopštoj propagandi i demonizaciji biće zbrisano sve ono što se nađe na putu imperijalnog osvajanja i pokoravanja sveta. Tako razmišljaju i rade moćnici, oholi i bezdušni u svojoj sirovoj snazi. Ali, ne kažu li naši stari i zajednički evropski preci da "oholost uvek dolazi pre pada". *Možda je taj pad danas još uvek teško sagledati iz naše perspektive, ali jedno je sigurno: on je neminovan, baš kao što je neminovan i život koji se bori protiv nepravde i nasilja.* Cena greha pred Bogom nikada nije ista za *žrtve i dželate*, ma koliko uspešno pred javnošću ovi drugi prikrivali i opravdavali svoje nečasne uloge i postupke.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА "ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ" СТАРА ПАЗОВА

Literatura:

1. V. Perica (2006) *Balkanski idoli 1–2*, Beograd, XX vek
2. G Dejzings (2005) *Religija i identitet na Kosovu*, Beograd, XX vek
3. G. Dankli (2005) *Slobodna trgovina*, Novi Sad, Svetovi
4. D. Gavrilović (2006) *Udari sudbine*, Novi Sad, Stylos
5. D. Petrović (2007) *Novi ustav i savremena Srbija*, Beograd, Institut za političke studije
6. Đ. Stanković (2004) *Istorijski stereotipi i naučno znanje*, Beograd, Plato
7. E. Barkan (2007) *Krivica nacija*, Novi Sad, Stylos
8. E. S. Reinert (2006) *Globalna ekonomija*, Beograd, Čigoja
9. E. Čapo (2008) *Teorija mitologije*; Beograd, Klio
10. Ž. Balandije (1997) *Politička antropologija*, Beograd, XX vek
11. Z. Jevtović (2008) *Mit o velikoj Srbiji – između političkih stavova, religije i nacionalizma*; u zborniku: *Mitovi i stereotipi nacionalizma i komunizma na prostoru bivše Jugoslavije*, N. Sad, CHDR
12. Z. Slavujević (1986) *Savremeni politički mit*, Beograd, Radnička štampa
13. I. Valerštajn (2005) *Posle liberalizma*, Beograd, Službeni glasnik
14. I. Vujačić, B. Stojanović, D. Lakićević (2007) *Teoretičari liberalizma*, Beograd, Službeni glasnik
15. I. Čolović (1997) *Politika simbola*, Beograd, B. 92.
16. J. Đorđević (1997) *Političke svetkovine i rituali*, Beograd, Dosije
17. J. K. Galbraith (2007) *Dobro društvo*, Zagreb, Algoritam
18. K. Drubt (2003) *Sociologija nakon Bosne*, Sarajevo
19. K. Laš (1996) *Pobuna elita*, Novi Sad, Svetovi
20. Lj. Despotović (2008) *Srpska politička moderna*, Novi Sad, Stylos art
21. Lj. Despotović; D. Gavrilović (2007) *Rat i manjine*, N. Sad, CHDR
22. Lj. Despotović; M. Drobac (2008) *Geopolitika i terorizam*, N. Sad, Stylos art

23. M&R. Friedman (1996) *Sloboda izbora*, Novi Sad, Global Book
24. M. Albert (1995) *Kapitalizam protiv kapitalizma*, Zagreb, Školska knjiga
25. M. Brdar (2002) *Filozofija u Dišanovom pisoaru*, Novi Sad, IK Zorana Stojanovića
26. M. Brdar (2005) *Uzaludan poziv*, N. Sad, Stylos
27. M. Brdar (2007) *Srpska tranziciona ilijada*, N. Sad, Stylos
28. M. Đurić (2003) *Srbija i Evropa*, Beograd, BIGZ
29. M. Knežević (2006) *Podeljena moć*, Beograd, IIC NSPM
30. M. Matić (1998) *Mit i politika*, Beograd, FPN
31. M. S. Marković (1995) *Naličje jedne utopije*, Beograd, Srbski obraz
32. M. Tripković (2006) *Osnovi sociologije*, N. Sad, Stylos
33. M. Friedman (1997) *Kapitalizam i sloboda*, Novi Sad, Global Book
34. N. Dugandžija (1980) *Svjetovna religija*, Beograd, Niro "Mladost"
35. N. Klajn (2009) *Doktrina šoka*, Beograd, Samizdat B92
36. N. Milošević (1986) *Marksizam i jezuitizam*, Beograd, S. Mašić
37. N. Milošević (2000) *Ima li istorija smisla*, Gornji Milanovac, Lio
38. N. Čomski (1998) *Godina 501*, Novi Sad, Svetovi
39. P. J. Marković (2007) *Trajnost i promena*, Beograd, Službeni glasnik
40. P. Simić (2008) *Tito i Nato*, Beograd, Novosti
41. P. Simić (2009) *Tito, tajna veka*, Beograd, Novosti
42. P. Simić (2009) *Titov dnevnik*, Beograd, Novosti, (priređivač)
43. R. Žerarde (2000) *Politički mitovi i mitologije*, Beograd, XX vek
44. R. Radić (2005) *Srbi pre Adama i posle njega*, Beograd, Stubovi kulture
45. S. Avramov (2006) *Civilno društvo i nevladine organizacije*, Beograd, Nova Evropa
46. S. Antonić (1995) *Vlada Slobodana Miloševića: Pokušaj tipološkog određenja*, Beograd, Srpska politička misao, Vol. Ii, No. 1.
47. S. Antonić (2002) *Zarobljena zemlja*, Beograd, Otkrovenje
48. S. Antonić (2006) *Elita, građanstvo i slaba država*, Beograd, Službeni glasnik
49. S. Antonić (2007) *Srbi i "evro-Srbi"*, Beograd, Čigoja
50. S. Antonić, D. Pavlović (2007) *Konsolidacija demokratskih ustanova u Srbiji posle 2000. godine*, Beograd, Službeni glasnik

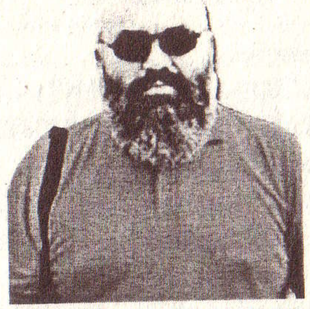
51. S. Jansen (2005) *Antinacionalizam*, Beograd, XX vek
52. S. Jovanović (1990) *Sabrana dela* – tom 3, Beograd, BIGZ, SKZ
53. S. Hantington (1998) *Sukob civilizacija*, Podgorica, Cid
54. S. Šljukić (2009) *Društveni sukobi i njihove posledice: srpske izbeglice i mit o Krajini*, u zborniku: The faith of refugees and emigrants from the territory of former Yugoslavia, Novi Sad, CHDR.
55. S. Šljukić, Lj. Despotović, D. Gavrilović, V. Perica, M. Velikonja (2010) *Mitovi epohe socijalizma*, Novi Sad, CHDR (CIDP)
56. T. Kuljić (1983) *Teorije o totalitarizmu*, Beograd, IiC
57. T. Kuljić (1994) *Oblici lične vlasti*, Beograd, Institut za političke studije
58. T. Kuljić (1995) *Tito, nacrt sociološkog istraživanja*, Beograd, Srpska politička misao, Vol. Ii, No.1.
59. F. Fukujama (2002) *Kraj istorije i poslednji čovek*, Podgorica, Cid
60. Dž. Grej (1999) *Liberalizam*, Podgorica, Cid
61. Dž. H. Tarner (2009) *Sociologija*, Novi Sad, Mediterran publishing

Zbornici i časopisi:

1. A. Bošković (2010) *Liberalizam, pragmatizam i zdrav razum*, Kultura polisa br. 13/14, N. Sad
2. A. Grubačić (2003) *Globalizacija nepristajanja*, N. Sad, Svetovi
3. A. Trud (2007) *Geopolitika Srbije*, Beograd, Službeni glasnik
4. B. Jezernik (2007) *Divlja Evropa*, Beograd, XX vek
5. Grupa autora (2004) *Amnezija javnosti, od propagande do terorizma*, Beograd, Grafo-komerc
6. D. Koković (2007) *Društvo i medijski izazovi*, N. Sad, Filozofski fakultet
7. D. Lakićević; D. Nikoliš (2007) *Globalizam i terorizam*, Beograd, IES
8. Z. Jevtović (2003) *Javno mnjenje i politika*, Beograd, Akademija lepih umetnosti
9. Z. Mačak; M. Drobac (2010) *Etičke aporije neoliberalizma*, Kultura polisa br. 13/14, N. Sad

10. Z. Slavujević (1997) *Starovekovna propaganda*, Beograd, Radnička štampa
11. Z. Slavujević (2006) *Biblija i propaganda*, Beograd, Službeni glasnik
12. J. Đorđević (1997) *Političke svetkovine i rituali*, Beograd, Dosije
13. K. Koker (2006) *Sumrak Zapada*, Beograd, Dosije
14. M. Ekmečić (2002) *Dijalog prošlosti i sadašnjosti*, Beograd, Službeni list
15. M. Radojković, M. Miletić (2005) *Komunikacije, mediji i društvo*, N. Sad, Stylos
16. M. Todorova (1999) *Imaginarni Balkan*, Beograd, XX vek
17. *Mit* (1996) Novi Sad, Filozofski fakultet
18. N. Čomski (2000) *Novi militaristički humanizam*, Beograd, Filip Višnjić
19. S. Avramov (1997) *Položaj Srba u geopolitičkim zamislima velikih sila*, u zborniku: *Geopolitička stvarnost Srba*, Beograd, Institut za geopolitičke studije
20. S. Vuković (2007) *Kako su nas voleli*, N. Sad, Stylos
21. F. Hemond; E. Herman (2001) *Degradirana moć: mediji i kosovska kriza*, Beograd, Plato

BELEŠKA O AUTORU

Prof. dr Ljubiša Despotović je redovni profesor na Fakultetu za kulturu i medije Megatrend univerziteta u Beogradu. Prethodno je bio zaposlen na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, a nastavu je držao na Odseku za medije i Odseku za sociologiju. Kao gostujući profesor predavao je na Filozofskom fakultetu u Banja Luci, na Alternativnoj akademskoj mreži u Beogradu i na Fakultetu za preduzetni menadžment BK u Novom Sadu. Glavni je i odgovorni urednik naučnog časopisa *Kultura polisa*. Član je predsedništva Udruženja za političke nauke Srbije, član Srpskog sociološkog udruženja i redovni član Matice srpske. Do sada je objavio više od deset knjiga, monografija, hrestomatija i zbornika, od kojih su najznačajnije: *Srpska politička moderna*, *Ekološka paradigma*, *Sociologija demokratije*, *Geopolitika i mediji*, *Politika i pravo* i dr. Autor je više od 60 naučnih i stručnih radova. Učestvovao je na više domaćih i međunarodnih naučnih skupova.

Predsednik je Skupštine CHDR-a (Centar za istoriju, demokratiju i pomirenje – Novi Sad). Stručno se usavršavao na: Georg Ekart institutu – Braunšvajg, SR Nemačka; Institutu za istorijsku pravdu i pomirenje – Hag, Holandija; Global seminar – Salzburg, Austrija; i *Institutu "Tres culturas"* – Sevilja, Španija.

Rukovodilac je međunarodnog naučnog projekta: *Mapiranje nacionalnih identiteta na prostoru bivše Jugoslavije.*

SADRŽAJ

UVOD: 5
Politički mitovi u službi ideologije 5
1. POLITIČKI MITOVI, NACIONALIZAM, ANTINACIONALIZAM I DEMOKRATIJA NA PROSTORU BIVŠE JUGOSLAVIJE 11
a) Teror istorije i podeljena istoriografija 11
b) Nacionalizam i antinacionalizam – primeri Srbije i Hrvatske 19
2. POLITIČKI MITOVI SOCIJALIZMA OD KOMUNIZMA DO BOLJŠEVIZMA 35
a) Mitologija i mistifikacija lične vlasti – primer J. B. Tita 45
3. POLITIČKI MITOVI LIBERALIZMA: SLOBODA, MOĆ I NEJEDNAKOST 57
a) Liberalizam i Srbi – dva veka lutanja i stranputica (Reforme da – promene ne!) 76
4. MITOVI I STEREOTIPI U FUNKCIJI GEOPOLITIKE 87
Literatura 105
BELEŠKA O AUTORU 109

Ljubiša Despotović
POLITIČKI MITOVI I IDEOLOGIJE

Za izdavača
Rajko Kosijer

Glavni urednik
Vladislava Kosijer

Recenzenti
Dr Zoran Jevtović
Dr Darko Gavrilović
Dr Srđan Šljukić

Likovna oprema
Dragan Zuber

Lektor i korektor
Nenad Vojvodić

Izdavačko preduzeće
KAIROS doo, Belilo 29
Sremski Karlovci
e-mail: kairos@eunet.rs
www.kairos.rs

Plasman
Branko Babović
tel (021) 882-202 i 882-822
KAIROS KNJIŽARA-GALERIJA
Patrijarha Rajačića 1
Sremski Karlovci, tel (021) 883-687

Slog
KAIROS

BUDUĆNOST ŠTAMPARIJA

Štampa i povez
"Buduć̀nost", Novi Sad